

**T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İNGİLTERE AVAM KAMARASI ZABITLARINDA
TÜRKİYE (1918-1922)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat ŞAHİN

**Enstitü Anabilim Dalı: Tarih
Enstitü Bilim Dalı: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haluk SELVİ

MAYIS-2011

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

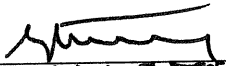
İNGİLTERE AVAM KAMARASI ZABITLARINDA
TÜRKİYE (1918-1922)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat ŞAHİN

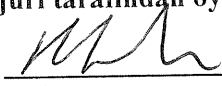
Enstitü Anabilim Dalı: Tarih
Enstitü Bilim Dalı: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Bu tez 23/06/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Vahit Turan

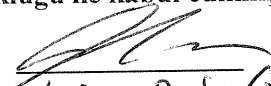
Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Haluk Selvi

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. S. S. S. KIRANLI

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Murat ŞAHİN

23.06.2011

ÖNSÖZ

Tarih yazıcılığında objektif olmak vazgeçilmez kuraldır. Yalnız bugüne kadar bu konu hep tartışılmıştır. Bu bağlamda Türk Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı açıdan bakabilmek için İngiltere Parlamentosu konuşmaları incelenmiştir. Tarafsız tarih yazıcılığına küçük bir katkı bizi çok mutlu edecektir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Haluk SELVİ'ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, bugünlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme de şükranlarımı sunarım. Tezimi bitirmemde değerli kızımın ve eşimin gösterdikleri fedakârlık ve hoşgörü için kendilerine çok teşekkür ediyorum. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Murat ŞAHİN

23.06.2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
SUMMARY	iii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İNGİLTERE PARLAMENTOSU'NUN TARİHİ GELİŞİMİ VE AVAM KAMARASI	4
BÖLÜM 2: 1918-1922 YILLARI ARASINDA İNGİLTERE'NİN OSMANLI DEVLETİ POLİTİKALARI	9
BÖLÜM 3: 1918-1919 YILLARINDA TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE AVAM KAMARASI'NDA TÜRKİYE İLE İLGİLİ GÖRÜŞMELER	17
3.1.1918-1919 Yıllarında Türkiye'deki Gelişmeler	17
3.2.1918-1919 Yıllarında İngiltere Avam Kamarası'nda Türkiye ile İlgili Görüşmeler.....	18
BÖLÜM 4: 1920 YILINDA TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE AVAM KAMARASI'NDA TÜRKİYE İLE İLGİLİ GÖRÜŞMELER.....	42
4.1. 1920 Yılında Türkiye'deki Gelişmeler	42
4.2. 1920 Yılında İngiltere Avam Kamarası'nda Türkiye ile İlgili Görüşmeler.....	43
BÖLÜM 5: 1921 YILINDA TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE AVAM	72
5.1. 1921 Yılında Türkiye'deki Gelişmeler	72
5.2. 1921 Yılında İngiltere Avam Kamarası'nda Türkiye ile İlgili Görüşmeler.....	73
BÖLÜM 6: 1922 YILINDA TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE AVAM KAMARASI'NDA TÜRKİYE İLE İLGİLİ GÖRÜŞMELER	86
6.1. 1922 Yılında Türkiye'deki Gelişmeler	86
6.2. 1922 Yılında İngiltere Avam Kamarası'nda Türkiye ile İlgili Görüşmeler	86
SONUÇ	111
KAYNAKLAR.....	114
EKLER	116
ÖZGEÇMİŞ.....	124

Tezin Başlığı: İngiltere Avam Kamarası Zabıtlarında Türkiye 1918-1922**Tezin Yazarı:** Murat ŞAHİN**Danışman:** Prof. Dr. Haluk SELVİ**Teslim Tarihi:** 13 Mayıs 2011**Sayfa Sayısı:** ii (ön kısım) + 124 (tez)**Anabilim Dalı:** Tarih**Bilim Dalı:** Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Osmanlı Devleti'nin yıkılışı çok geniş toprakların yeniden tasarrufunu gerektirdi. Ondan geriye kalan topraklar Türklerden başka Osmanlı Devleti'nin tebaası milletler, komşu devletler ve egemen güçler arasında paylaşılacaktı. Bu paylaşımı egemen güçler kararlaştıracaklardı. Karar verdiler. Bu büyük ve uzun ömürlü imparatorluğu kuran ve yöneten Türklere vermeyi planladıkları topraklar neredeyse Ermenilere verecekleri ile eşitti. Büyük bir imparatorluk kuran ve yaşatan bir milletin bunu kabul etmesi mümkün değildi. Mustafa Kemal Paşa etrafında şekillenen Anadolu hareketi bu haksızlığa başkaldırdı. İngiltere'nin ince siyaset stratejilerine rağmen iki yıl süren kanlı bir savaş sonunda varlığını sürdürebildi.

Osmanlı Devleti'nin paylaşım planları resmiyette her ne kadar Bağlaşıklar tarafından yapıldığı ilan edilse de aslında onlar İngiltere hükümetinin dayattığı planlardı. Bu çalışmada, kararların alınması, sonrasında Anadolu'nun isyanı ve uzun süren kurtuluş mücadelesinin Avam Kamarasında nasıl takip edildiği adı geçen meclisin tutanaklarıyla incelenmiştir.

Tezimiz, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Avam Kamarası'nın İngiltere'nin dış politikasındaki etkisini ve bu etkinin sonuçlarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Avam Kamarası, Türkiye, Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti, Ankara.

Sakarya University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Turkey According to the Records of the House of Commons (1918-1922)

Author: Murat ŞAHİN

Supervisor: Prof.Dr. Haluk SELVİ

Date: 13 May 2011

Nu. of Pages: ii (pre text) + 124 (main body)

Department: History

Subfield: The History of Republic of Turkey

After Ottoman Empire was collapsed, there were large territories to be shared. Her territories would be shared among Turks, Ottoman subjects, neighboring states and the Great Powers. This job would be performed by the Great Powers. They decided how to scatter Ottoman territories. But there was an injustice. Because Armenians were planned to give as large territories as Turks who founded and governed Ottoman Empire for many centuries. Also the Greek would take some part in the Western Anatolia. This division was unacceptable for Turks. So they gathered around Mustapha Kemal Pasha and started to fight against all the enemies who surrounded almost everywhere. In the end, they got their independence after a two-year long bloody war.

Although sharing plans of Ottoman territories were decided formally by the Great Powers, in reality they were forced by the Great Britain.

Making decisions about the share, revolt of Anatolian movement and long lasting independence struggle were followed by the House of Commons. In this study, it was tried to examine how the House of Commons followed this process.

The thesis is aimed to discover the influence of House of Commons on English Foreign Policy and results of this influence during Turkish War of Independence.

Keywords: House of Commons, Turkey, Mustapha Kemal Pasha, Ottoman Empire, Angora.

GİRİŞ

Roma İmparatorluğu'ndan sonra dünyaya Osmanlı İmparatorluğu hükmetti. Osmanlı Devleti zayıflarken onun yerini almaya birkaç tane aday devlet vardı. Aralarında rekabet başlamış, bir tarafta İngiltere diğer tarafta ise Almanya önderliğinde kutuplaşmalar belirginleşmişti. Osmanlı Devleti'nin yerini alacak devlet, bunların arasındaki mücadele sonunda belli olacaktı. Yalnız onların savaşının kaçınılmaz boyutu ise Osmanlı Devleti gibi savaşmak istemeyen devletlerin de savaşmak zorunda kalmasıydı. Mücadeleyi İngiltere ve ortakları kazandı. Savaş bittikten sonra doğunun temsilcisi olarak Osmanlı Devleti yıkıldı. Batının temsilcisi olarak Anglo-Sakson kültürü İngiltere öne çıktı ve dünyanın gidişatına yön veren yeni devlet oldu.

Bu devir teslim, beraberinde çok değişiklikler getirdi. Devletlerin yönetim şekillerinde yeni bir anlayışa geçildi. İmparatorluklar dönemi kapandı, cumhuriyet yönetimleri başladı. Önceden, bir imparatorluk ne kadar güçlü ve büyük olursa olsun, dünyanın sadece belli bir yerine hükmetmesi mümkünken, artık bundan sonra tüm dünyaya hükmedilen bir döneme geçildi. Eskiden, egemen devletin kültürünün yayılması coğrafi sınırlarını aşamazken, ulaşım ve iletişimin gelişmesiyle egemen kültür olan Batıcılık tüm dünyaya yayıldı.

Dünyaya hâkimiyet mücadelesinde kritik rol oynayan husus, Türkler'in kaderinin sırf İngiltere tarafından çizilmeye çalışılmasıydı. Osmanlı Devleti'nin topraklarını, Türkler'e hiç danışmadan ve nüfusunun büyük çoğunluğu Türkler'den oluşan yerleri bile içine katarak parçalamaya niyetlendi. Bu ikili arasında yapılan –daha doğrusu yapılmaya çalışılan- barış antlaşması da bugüne kadar görülmeyen türdendi. Şimdiye kadar yenilen devletler her zaman masada oturup galip devletlerle onurlu bir şekilde antlaşmasını imzalamış ve hayatlarına devam etmişlerdi. Bu sefer durum farklıydı. İngiltere yendiği rakibine onurlu bir antlaşma imkânı vermek istemedi. Rakibini tamamen mecalisiz bırakıp onun bir daha tarih sahnesinde görülmemesini istedi. Gürültü de işte tam bu noktada koptu. Türkler, onurlu bir antlaşmayı cebi delik, kolu kırık olmasına rağmen zorla bu yeni Güç'e kabul ettirdi.

Bu çalışmada Türkler'e hayat hakkı tanımak istemeyen İngiltere'nin bu kararının görüşüldüğü meclis ele alındı. Tek sebep bu değildi. Bu meclis, sekiz-on asırlık geçmişe

sahipti. Cumhuriyet ve demokrasi anlayışının çok uzun ömürlü bir temsilcisiydi. İnceleyip hükümetin nasıl karar aldığını, muhalefetin nasıl muhalefetlik yaptığını görmek gerekirdi.

Bu yeni devletin rejimi şimdiye kadarkilerden farklıydı. Demokrasi ile yönetiliyordu. Selefinin yerini almaya çalışırken demokrasinin temel kurumu olan meclis neler yapmaktaydı? Ne tür bir yaklaşım sergilemekteydi? Önceki imparatorluklarda olduğu gibi kararları dar bir kadro mu alıyordu, yoksa geniş katılımlı bir siyaset mi izleniyordu? Dünyaya farklı bir sistemle hükmedecek yeni bir devletti. Sisteminin nasıl işleyeceği bilinmeliydi.

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu Türkiye'yi yakından ilgilendiren 1918-1922 yılları arasında Avam Kamarası'ndaki görüşmelerde, Türk Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Paşa hakkında yapılan konuşma ve yorumlardır. Türkiye ve Mustafa Kemal Paşa hakkında yapılan yorumlar, milletvekillerinin hükümete yönelttikleri sorular ve onlara verilen cevaplar değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmanın Önemi

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Birinci Dünya Savaşı boyunca fiilen yapılan savaş 30 Ekim 1918'de sona ermişti. Yalnız bu savaşın sadece bir yönüydü. Türkiye, İngiltere ile dolaylı olarak savaşmaya devam ediyordu. Çünkü Türkiye, Kurtuluş Savaşı mücadelesinde Yunan ve Ermeniler'le savaşsa da onları destekleyen ve yönlendiren ülke İngiltere idi. Osmanlı Devleti'nin birçok parçalara ayrılarak yıkılması, toprakları üzerinde irili ufaklı birçok devlet kurulması kaçınılmazdı. Bu kabulün de ötesinde, Batı Anadolu Yunanistan'a verilmeye çalışıldı. Doğu Karadeniz'den İskenderun'a uzanan topraklarda bağımsız bir Ermenistan Devleti kurulmak istendi. Saf Türk milletinin yaşadığı yerleri de paylaşırma niyetleri ortaya çıktı. Cephede İngiltere veya onun yönlendirdiği devletlerle savaşmak Türkler için gerçeği değiştirmiyordu. Sonuçta vuruşa vuruşa başarısını Bağlaşıklara kabul ettirmek zorundaydı. Ancak o zaman sözünü geçirebilecekti (Kürkçüoğlu, 1978: 45). Çalışmada, İngiltere'nin Türkiye ile sürdürdüğü savaşa Avam Kamarası'ndan bakış ortaya konmaya ve meclisteki oturumların havası yakalanmaya çalışıldı.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızdaki amaç, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği dâhiyane mücadelenin İngiltere Parlamentosu'ndan nasıl görüldüğünü incelemektir. Mecliste yapılan konuşmalar malum olduğu üzere çoğu zaman irticalidir. Muhalefet milletvekillerinin de eleştirmesiyle hükümet yetkililerinin ve milletvekillerinin ağzından bazen istemedikleri ifşaatlar ve itiraflar kaçabilir. İşte varsa bu tür açıklamalar, bunları ortaya çıkarıp İngiliz milletvekillerinin Türk Milleti'ne ve Türk Kurtuluş Savaşı'na bakışlarını öğrenmek hedeflenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamız 1918-1922 yılları arasında İngiltere Avam Kamarası'nda Türkiye ile ilgili yapılan konuşma, açıklama, soru-cevap gibi tutanaklara geçmiş her türlü kaydı kapsamaktadır.

Bu çalışma hazırlanırken, öncelikle “<http://hansard.millbanksystems.com/>” adresinden faydalanıldı. Bu site, İngiltere Avam Kamarası tutanaklarını iki yüzyıllık geçmişle bize sunmaktadır. Siteden “Turk, Turkey, Turkish, Mustapha Kemal Pasha, Ottoman, Anatolia, Constantinople, Angora, Ismid, Smyrna, Asia Minor, Trebizond, Sultan, Samsun, Adana, Aidin, Aintab, Mersina, Thrace” kelimeleriyle arama yapıldı. Ulaşılan tutanaklar kaydedilip yıl ve aylara göre tasnif edildi. Sonrasında okumalar yapıldı. Önemli görülen yerler Türkçe'ye çevrildi. Bazı yerler hakkında özet şeklinde notlar tutuldu. Sonra bu notlar aylara göre yazıya geçirildi.

Çalışmamız birinci ağızlardan Türk Milleti'ne ve Mustafa Kemal Paşa'ya İngilizlerin bakışını anlama çabasıdır.

BÖLÜM 1: İNGİLTERE PARLAMENTOSU’NUN TARİHİ GELİŞİMİ VE AVAM KAMARASI

Anayasalar, devletin idari ve siyasi kurum ve kuruluşları arasındaki ilişkileri düzenler. Yetki ve sorumlulukların sınırlarını belirler. Kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlar.

İngiltere’nin siyasi rejimini yazılı bir anayasaya dayandırmak mümkün olmadığı gibi bu rejimin yalnızca örf ve adet kurallarına bağlı olduğunu söylemek de doğru değildir (Ay Deniz, 2006: 134). İngiltere’de anayasanın olmaması rejim işlerinin aksadığı anlamına gelmemektedir. Anayasanın yerini, her kurum ve kuruluşun yetki ve görevlerini belirleyen yasalar almaktadır. Sistem işlemlerini büyük ölçüde, 1215’lerde başlayıp yüzyıllar boyunca devam eden demokrasi mücadelesinin -savaşı demek daha doğru olacak- kazandırdığı kültüre borçludur.

7. yüzyıldan 11. yüzyıl ortalarına kadar İngiltere’de şehir krallıkları vardı. Bunlar, ‘‘Witenagemot’’ denen meclislere sahipti. Bunlar şehir devletlerinin meclisleriydi. ‘Akıllı adamlar toplantısı’ anlamına gelen Witenagemot; kraliyet ailesi üyeleri, toprak sahipleri, başpiskoposlar, piskoposlar, rahipler, itibarlı kişiler ve kralın hizmetlilerinden oluşan ve yüzden fazla üyesi olan; yasa yapımı, yargılama, dış ilişkiler ve vergilendirme konularında sınırlı yetkileri bulunan ve kralın davetiyle yılda birkaç kere toplanan meclislerdi (Göz, 2).

Kral William 11.yüzyıl ortalarında İngiltere’yi ele geçirdi. Yalnız bu meclisler varlıklarını sürdürdüler. Sadece ad değiştirilerek ‘‘Büyük Konsül’’ dendi. Ancak, 1214’e kadar kralların güçlü kişilikler olmasından dolayı önemli bir siyasi kurum olmadılar (Göz, 3).

I. John, Fransa kralı Philip Augustus’a 1214 yılında Bouvies Savaşı’nda yenilmesinden sonra maddi kaynaklara ihtiyaç duydu. Bu kaynağı kilisenin topraklarına el koyarak ve baronlara baskı kurarak temin etmeye çalışması sonucu baronlar Cantenbury Başpiskoposu Langton önderliğinde ayaklanıp Londra’yı ele geçirdiler. Kral I.John’u ‘Büyük Şart’ı –Magna Carta- 1215’te imzalamaya mecbur bıraktılar. Büyük Şart’ta en büyük kazanım, Büyük Konsül’ün onayı olmadan kralın vergi toplayamayacak olmasıydı (Göz, 4).

12. yüzyıldan itibaren ticaretin gelişmesiyle zenginleyen burjuva, İngiltere’de önemli bir sınıf haline geldi ve parlamentoya katılma hakkı kazandı. Aynı dönemde her kontluk için iki şövalyenin meclise katılma hakkı da kazanıldı ve meclisin yapısı çeşitlendi.

Bu meclis yapısının üyeleri 14. yüzyıldan itibaren gruplaşmaya başladı. Şövalyeler, askerlikten ziyade tarımsal ve ticari bir zümre görüntüsüne sahip olduklarından aynı ekonomik temele dayanan burjuva sınıfı ile yakın ilişkiye geçti. İki sınıfın sürekli toplantılar yapması ve bu toplantıların süreklilik göstermesi sonucu Avam Kamarası - Alt Meclis- oluştu. Baronlar, soylular ve yüksek rütbeli din adamlarının gruplaşması ise Lordlar Kamarası’nın -Yukarı Meclis- doğmasına neden oldu (Göz, 5).

Avam Kamarası, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte İngiltere’de en önemli birim haline geldi. Bununla doğru orantılı olarak parlamentonun krala karşı her zaman koz olarak kullandığı vergilendirme konularında çıkarılacak yasaların, ilk olarak Avam Kamarası’nda görüşülmesini kral kabul etti (Göz, 5).

Bundan sonra 1600’lü yıllara kadar krallarla parlamento arasında güç savaşları yaşanmış bazen krallar, bazen meclis baskın gelmiştir. 17. yüzyıl başlarında vergi toplama kanunları için kral ile meclis sık sık karşı karşıya gelmiş ve kral birkaç defa meclisi feshetmiştir. Meclis olmayınca da vergi toplayamamış, her defasında tekrar meclisi toplantıya çağırmak zorunda kalmıştır (Göz, 7).

Kral I. Charles muhalif gördüğü Avam Kamarası’ndan 5, Lordlar Kamarası’ndan da 1 kişiyi tutuklamaya kalkınca iç savaş patlak vermiş, yedi yıl sürmüştür. 1649’da biten iç savaş sonunda parlamento galip gelmiş ve kral idam edilmiştir (Göz, 7).

İdamdan sonra parlamentonun hâkim olduğu bir yapı beklenirken, bu savaşta parlamento güçlerine önderlik eden Cromwell diktatörlüğünü tesis etmiş, 1660’a kadar sürdürmüştür. Cromwell’in ölümünden sonra toplumsal grupların ve parlamentonun diktatörlük yönetiminden ılımlı monarşiye kayma eğilimi artmış ve buna bağlı olarak II. Charles ülkeye çağırılmış, tahta oturtulmuştur (Göz, 8).

Bundan sonraki en büyük kazanım ise mezhepsel bir çatışma sonucu olmuştur. Katolik bir askerinin deniz kuvvetleri komutanlığına atanması üzerine çoğunluğu Protestan olan parlamento ayaklanmış ve Kral II. James’i devirmiştir. 1689 yılında ilan edilen ‘Haklar Kanunu’ (Bill of Rights) ile parlamento yasama tekeline eline almıştır. Kral, elinde

zorlayıcı güç ve yasama yetkisi olmayan, parlamentonun çıkardığı yasaları onaylamakla görevli bir kişi haline gelmiştir (Göz, 8).

Görüldüğü üzere sadece yasama yetkisinin elde edilmesi için takriben 10 asır süren bir savaş yapılmıştır. Yüzyıllar süren bu savaş boyunca İngiliz halkı, tüm gücün bir kişinin elinde bulunmasının sakıncalarını, kralı tamamen ortadan kaldırmanın da çözüm olmadığını diğer yandan parlamentodan birinin gücü ele geçince nasıl da diktatörleşebileceğini görmüş ve bütün bunlar toplumun hafızasına kazınmıştır. İşte anayasasız devlet işletebilmenin böyle bir birikimi olmalıdır.

Bugün İngiltere’de, anayasal bir bağlayıcılık, oto-kontrol mekanizması olmadığı için mecliste çoğunluğu ele geçiren parti bir anda olağanüstü güce kavuşmaktadır (Uzun, 601). İşte bu güç asırlardır oturup kemikleşmiş gelenekler, bireylerin özgürlüğüne düşkünlüğü gibi faktörlerle dengelenmektedir.

Avam Kamarası sistem içinde egemen durumdadır. Yasama merkezidir. Her konuda her türlü kararı alma yetkisine sahiptir. Yasa yapmada mutlak yetkili, yürütme ve merkezi yönetim üzerinde de dolaylı denetim yetkisine sahiptir. Bakan ve yönetimi altındakiler iş ve işlemlerinde parlamentoya karşı sorumludurlar. Politika ve eylemleri parlamento tarafından onaylanmayan bakanların, güvensizlik oyuyla istifaya zorlanmaları her zaman mümkündür (Uzun, 601).

Araştırmamızın çerçevesi olan 1918-1922 yıllarının İngiltere Parlamentosu’ndaki siyasi yapı şu şekildeydi:

1916 yılında Lloyd George başbakan oldu. Ateşkes anlaşmasını imzaladıktan kısa bir süre sonra 14 Aralık 1918’de genel seçim yapıldı. Seçimlere başbakan olarak giren Lloyd George’un partisi Muhafazakârlar 382 koltuk alarak seçimin galibi oldular. Liberaller 163, İşçi Partisi ise 57 koltuk kazandı. Lloyd George başbakanlık görevine 15 Kasım 1922’deki seçimlere kadar devam etti. Türk Kurtuluş Savaşı boyunca başbakanlık koltuğunda hep Lloyd George vardı ve ülkede Muhafazakâr Parti hâkimdi. Bu partinin tarihi süreç içerisinde Osmanlı Devleti’ne bakışı hiç de dostça değildi (ELECTION STATISTICS UK: 1918-2007, Research Paper 08/12, 1 February 2008, Libary House of Commons). Avam Kamarası’nda durum aynı olmakla beraber muhalif

milletvekilleri bazen Muhafazakârlar'a karşı harekete geçmişler ve düşüncelerini beyan etmişlerdir.

Genel itibariyle Ocak ve Eylül aylarında meclis tatildedir. O yüzden bu iki aya ait tutanak yoktur.

Ele aldığımız dönemde Türkiye hakkında en fazla söz alan milletvekilleri şunlardır:

Lloyd George: 1916'dan 1922'ye kadar başbakanlık görevinde bulundu. Bir Türk düşmanıydı. Türkleri insan kanseri olarak görüyordu. Bir ara papaz olmayı düşünecek kadar koyu Hıristiyan olması ve Haçlı seferlerinden etkilenmesi buna sebep olabilirdi. Diğer yandan Venizelos ile eski dostluğu onu Yunanlılara karşı dost yapmıştı (Akşin, c.I, 232).

Lord Curzon (Earl Curzon of Kedleston): 1919'dan 1924'e kadar Dışişleri Bakanıydı. Tam ismi George Nathaniel Curzon'dur. Önce Hindistan genel valiliği yaptı. Muhafazakâr Parti'den meclise girdi. Hem Lloyd George hem de Bonar Law ile çalıştı. Düşünceleri Lloyd George'tan farklı değildi. Türkleri Avrupa'dan ve mümkün olursa Anadolu'dan atmak düşüncesini birçok defa ifade etmişti.

Andrew Bonar Law: Muhafazakâr Parti lideriydi. H. H. Asquith döneminde Koloniler Bakanı'ydi. Maliye Bakanı olarak Lloyd George'un bir numaralı adamı oldu. 1922'de Lloyd George'tan sonra başbakan oldu. Yedi aylık başbakanken öldü.

Lord Robert Cecil: Milletler Cemiyeti'nin mimarlarından ve en güçlü savunucularından biri. Babası daha önce üç kez başbakanlık yaptı. Nobel Barış Ödülü sahibiydi. Muhafazakâr Partili'ydi. 1958'de öldü.

Binbaşı Kenworthy: Lloyd George'dan önceki başbakan H. H. Asquith'in ateşli taraftarıydı. Liberal Parti'den milletvekili oldu. Lloyd George düşmanı olduğu için, Lloyd George 1926'da Liberal Parti'nin başkanı olunca partisinden istifa etti ve İşçi Partisi'ne katıldı. Mecliste Türkiye ile ilgili objektif sorular soran, Lloyd George hükümetinin Türkiye politikalarını çok eleştiren biriydi. Aynı zamanda yazardı.

Harmsworth: 1917-1919 arasında Lloyd George'un Başbakanlık Sekreteryası üyesiydi. 1919-1922 arasında ise Lloyd George'un Koalisyon Hükümeti'nde Dışişleri Müsteşarı'ydi.

Yarbay Aubrey Herbert: 1911'den 1923'te ölümüne kadar Muhafazakâr Parti'nin temsilcisiydi. Türkiye hakkında objektif soru sorardı. M. Kemal Paşa ile Çanakkale'de tanışmıştı.

BÖLÜM 2: 1918-1922 YILLARI ARASINDA İNGİLTERE’NİN OSMANLI DEVLETİ POLİTİKALARI

Tanzimat’tan 1878 yılına kadar İngiltere, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünden yana tavır sergiledi. Amaç, Rusya’nın Avrupa’da daha da büyük bir devlet olmasını ve petrol zengini Ortadoğu topraklarının başkalarının eline geçmesini engellemektir. O yıl Ruslar’la imzalanan Ayastefanos Anlaşması İngiltere’nin Osmanlı Devleti siyasetinde kırılma noktası oldu. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti’nin iyice zayıfladığı görüldü. Aynı zamanda II. Abdülhamit’in Mithat Paşa’yı tasfiye etmesiyle İngiltere, Tanzimat’tan bu yana Tanzimat paşaları aracılığıyla elinde tuttuğu, Osmanlı siyasetini istediği gibi yönlendirme imkânını kaybetti. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamit denge siyaseti kapsamında, bazen İngiltere’nin baş rakibi Almanya’ya yaslandı (Akşin, 2004: 18). Bu yıllardan itibaren Osmanlı Devleti’nin artık çıkarlarına hizmet etmediğini ve ortadan kaldırılması gerektiğini düşünen İngiltere, kendi eliyle Osmanlı Devleti’ni yıkıp onun toprakları üzerinde kendi çıkarlarına uygun hareket edecek devlet ya da devletçiler kurma politikası gütmeye başladı.

Doğu yollarının güvenliği için önce Kıbrıs (1878) ve Mısır’ı (1882) işgal etti. Sırada, güneyden kuzeye doğru açılacak pergelin son halkası olan Küçük Asya vardı. Küçük Asya, petrol zengini Mezopotamya topraklarının güvenliği için önemli bir yerdi. Türklerin öz yurduydular. Hilafet oradaydı ve manevi etkisi vardı. Bu yüzden Müslüman dünyanın dikkatinin toplanacağı yerdi. Ancak, dünya hâkimiyetini sağlama almak için orayı parçalara ayırması ve manda yapması gerekiyordu. Bu hedef doğrultusunda, tüm etkenleri dikkate alarak stratejilerini ortaya koymaya başladı.

İngiltere gözdağı vermeyi (blöf yapmayı) çok iyi başarırdı. “Üzerine Güneşin Batmadığı İmparatorluk” unvanını başarılı olduğu gözdağı, yerli halkların uyuşukluğu, cehaleti ve en önemlisi de bölünmüşlüğü sayesinde kazandı. Eğer işgal edeceği topraklarda, bölünme yoksa bölünmeler meydana getiriyor, gerekirse göç yoluyla halkın içine yabancı insan toplulukları yerleştiriyor ya da bunun gerçekleşmesine izin veriyordu. Bazen, azınlık durumundaki savaşçı bir grup ya da aşireti birtakım çıkarlar karşılığında elde ediyor ve onları çoğunluğa karşı baskı ya da tehdit aracı olarak kullanıyordu. Gözdağı vermek için de, İngiliz görevlileri yerlilere karşı her zaman en kibirli tavırlarını takınıyor, sanki yanı başlarında tümenlerle askerleri varmışçasına

davranıyor ve konuşuyorlardı. Oysa çoğu kez askeri güçleri yetersiz oluyor, bazen de hiç olmuyordu (Akşin,2004: 20-21).

Bu prensipler doğrultusunda Küçük Asya’da Doğu Anadolu’daki Ermenileri destekleyerek onlara bağımsız bir “Ermeni Devleti” kurma sözü verdi. Nitekim Ermeniler’de için için kaynamalar başladı. II. Abdülhamit döneminde birkaç kez ayaklandılar. Araplar’ı kışkırtarak onlara İngiltere himayesinde milli devletlerini kurmayı vaat etti. Ermeniler için Rus kışkırtmaları, Araplar için ise Cemal Paşa ve onun gibi diğer Osmanlı Devleti görevlilerinin kendilerine sert davranması Osmanlı Devleti’ne isyan duygularını pekiştirdi. Plan birebir işliyor, İngiltere için koşullar olgunlaşıyordu. Böylece I. Dünya Savaşı yaklaşırken İngiltere’nin elinde Osmanlı Devleti’ne karşı kullanabileceği unsurlar hazır hale geliyordu.

Büyük bir savaşın patlak vereceği herkesin malumuydu. Saflar belirginleşmeye başladı. Osmanlı Devleti son zamanlarda Almanya’ya meylenmişse de Trablusgarp ve Balkan Savaşları’nda umduğunu bulamamıştı. Bu yüzden İngiltere ve Fransa nezdinde ittifak arayışlarına girdi. Her ikisi de Osmanlı Devleti’ni müttefik olarak kabul etmedi. Kabul etmeyeceklerdi zira Osmanlı Devleti’nin yok edilmesine çoktan karar vermişlerdi. 1912’de Cumhurbaşkanı seçilen W. Wilson, H. Morgenthau’yu İstanbul’a elçi olarak göndermeyi önerince Albay House’a, gelecekte Osmanlı Devleti’nin olmayacağını söylemişti (Gencer, 2005: 48-49). Daha savaş başlamadan yaklaşık yedi ay önce yani 9 Ocak 1914’te İngiliz Başbakan Asquith: “Osmanlı Devleti... kılıçla ortadan kaldırılacaktır.” demişti (Akşin, 2004: 20). Oysa o günlerde Osmanlı Devleti hala müttefik arayışı içindeydi. Almanya bile Osmanlı Devleti’nin müttefiklik teklifini nazlı kabul edecekti. Nihayet Almanya’nın savaşa girişinden bir gün sonra 2 Ağustos 1914’te Almanya ile gizli bir ittifak anlaşması imzalandı (Gencer, 2005: 50).

Bağlaşıklar için savaş başlarken Osmanlı Devleti tebaalarından Hıristiyanların çoğunlukta olduğu yerler milliyet ilkesine göre bağımsızlık veya ilhaka, Müslümanların çoğunlukta olduğu yerler ise büyük devletlerin elinde sömürge olmaya adaydılar (Akşin, 2004: 19).

Osmanlı Devleti savaş esnasında kapitülasyonları kaldırdı. Ulusal iktisat siyaseti benimsedi. İngiltere’ye karşı Kutulamare ve Çanakkale’de büyük başarı kazandı. Bütün bunlar İngiltere için kolay sindirilebilecek davranışlar değildi. Zira savaşta İngiltere

gözdağı verme strateji kapsamında hareket etti. Eğer gözdağı tutmazsa büyük ve üstün ordularla düşmanına saldırarak ve ona kahredici bir ders verecekti. Nitekim Kutulamare ve Çanakkale'ye devasa çıkarmalar yaptı. Hiç beklemediği bir şey oldu. Büyük bozgun yaşadı. Kutulamara ve Çanakkale bozgunları, İngiltere'nin sömürgelerindeki hâkimiyetine konan bomba niteliğinde davranışlardı. Müslüman halklar üzerindeki gözdağının inanılabilirliğini sarsmıştı. Gözdağı havasının tekrar kurulabilmesi için Türkiye'nin iyice ezilmesi gerekti. Kısmi bir zafer de İngiltere'yi tatmin etmeyecekti. Bu ancak, Maliye Bakanı Bonar Law'ın deyimiyle "...talik edilmiş bir felaket olur: Kararı ancak karanlık bir geleceğe atmış olur." du. Osmanlı Devleti'nin zaten yaşamaması gerekiyordu. Bağlaşığı Rusya'nın da yıkılmasından sonra İngiltere artık Osmanlı Devleti'ne gayzla bilenmiş, kin ve intikam dolu sömürgeci bir iştahla bakıyordu (Akşin 2004: 20-21-22-23).

İngiltere, Osmanlı Devleti ile yapılacak ateşkes anlaşmasında her şeyden önce tek başına Bağlaşıklar kanadını temsil etmek istedi. Irak ve Suriye'deki askeri üstünlüğünü manevi olarak da tahkim etmek istiyordu. Nitekim bunu başardı. Fransa en azından görüşmelerde hazır bulunmak istedi ama başaramadı. Bir bakıma kedisine İngiltere tarafından 'haddini bil' dendi. Savaştan sonraki dünya düzeninde nerede durması gerektiği hissettirildi (Akşin, 2004: 56).

Anlaşma şartları İngiliz kabinesi tarafından 22 Ekim'de Amiral Calthorpe'a gönderildi. Maddeler içinde özellikle ilk dört maddenin mutlaka kabul ettirilmesi istendi. Fransa ve İtalya'nın da tatmin edilmesi için diğerlerinin de kabul ettirilmesi istendi ama ilk dört maddenin hayati önemde olduğu vurgulandı. Çünkü bu ilk dört madde onlara duruma hâkim olmayı sağlayacaktı. İlginçtir ki bunların üçü boğazlarla ilgiliydi. Boğazları kontrol altına alıp Osmanlı Devleti'nin başkentine çökünce Osmanlı Devleti'ni istediği gibi şekillendireceğini ve yönlendireceğini düşündü. Dördüncü madde ise esirlerle ilgiliydi. İç politikaya hitap etmekteydi. Kendi kamuoyunu ve savaştan bıkan halkını teskin etmek amacındaydı (Akşin, 2004: 58). Türkiye açısından belki bu maddelerden daha önemlisi 7. maddeydi. Bir yerde Bağlaşıkların güvenliklerini tehlikeye düşürecek bir durum olursa, onlara orayı işgal etme yetkisi veriyordu. O zamanki Osmanlı Devleti yöneticilerinin ilk demeçlerinde bu maddenin tuzaklarını fark etmedikleri ortaya çıktı. Bu madde, İngiltere'nin bir yeri işgal etmek için kullandığı stratejinin ürünüydü. Bir

yerde karışıklık, bölünmüşlük veya çatışma yoksa bile orada böyle bir ortam hazırlayacak, ondan sonra da orayı işgal edecekti (Akşin, 2004: 59).

Gerçi İngiltere bu stratejisini bile uygulamaya gerek duymadı. O kadar küstah ve umursamazdı ki ateşkesi ihlal edip etmeyeceğini bile düşünmedi. Mesela hemen mütarekenin ertesi günü (1 Kasım 1918) Musul'un terk edilmesini istemesini İzzet Paşa'nın havsalası almamıştı (Akşin, 2004: 59-60). Musul ve İskenderun işgalinden sonra İstanbul'a asker çıkardılar. Öyle nümayişli bir çıkarmaydı ki tüm İstanbul halkı işgalci güç komutanlarının bu hareketinin etkisinden uzun süre kurtulamadı. Türk halkı, muzaffer komutan edasıyla, at sırtında Cadde-i Kebir'den geçen Fransız General d'Esperey'i hiçbir zaman affetmedi (Criss, 2008: 97). Bu çok açık ateşkes ihlaliydi. Rauf Orbay'ın ifadesiyle "...mütarekeyi pervasızca ve mütemadiyen yırtıp yırtıp parçaladılar." Onları böyle davranmaya iten ise bu savaşta yenilenlerin yenilerden öldürücü darbeyi almalarıydı (Akşin, 2004: 59-60). Yenilenlerin yeniden savaşa girme ihtimalini ortadan kaldırdılar. Varsa menkul kıymetleri, onlara da el koydular. Sadece nefes almalarına müsaade edildi.

Anlaşma imzalandıktan sonra Dışişleri Bakanı Lord Balfour, 9 Kasım'da Calthorpe'a özel bir mektup yazdı. Mektup, Osmanlı Devleti yöneticilerine karşı nasıl davranması gerektiğini açıklayan bir talimattı. Bunlar aynı zamanda İngiltere'nin bu dönemde takınacağı siyasetin de özeti idi. Talimat esasları şöyleydi:

“1. Mezopotamya, Suriye ve Arabistan'da tarafımızdan işgal altında bulundurulmuş ülkelerin Osmanlı egemenliğine geri dönmemesi siyasetimizin “değişmez bir parçasıdır.”

2. Türkler “gerçek Doğulu biçimde” zevahiri kurtarmak için bütün İslam dünyasında ateşkesin askeri yenilgi sonucu olmayıp bizimle uyuşma isteklerinden ileri geldiğini telkin etmeye çalışacaklardır. Şimdiden ateşkes hükümlerinin kendilerine elverişli olduğunu iddia ediyorlar. Böyle bir izlenimi silmemiz gerekecektir. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın Türklerin “tamamen yenildiklerini” anlamalarını “özellikle” istiyoruz. Bu İslamcılığa, Turancılığa ve genel olarak İslam'ın siyasal bakımdan sömürüsüne “öldürücü bir darbe” indirecektir.

3. Türk bakanları, kendilerini içten İngilizci olarak sunup sizi kazanmaya, hatta bizimle müttefiklerimiz arasında husumet oluşturmak için manevralara da başvurabileceklerdir.

4. Padişah ve diğer Türk ileri gelenleriyle olan toplumsal ilişkiler tümüyle resmi olacak ve onların dostça yaklaşımlarına “nazikâne bir uzaklıkla” karşılık gösterilecektir.

5. Ermenistan'a bir İngiliz soruşturma heyeti gönderilmesi için yapılacak Türk girişimlerine yanaşılmayacaktır. Bu tür soruşturmaları gerçek bilgilerin sağlanması için tek başımıza yapmamız gerekmektedir. Ermenistan'da en ufak karışıklık işaretinde, halkın korunması için derhal tedbirler almak ödevimiz olacaktır. Hatta ihtiyati tedbir olarak gecikmeden Ermenistan'da stratejik noktaları işgal etmeliyiz ki, sonradan çıkacak karışıklıkların Ermeni düzeni olduğu söylenmesin. "bence ateşkes bize bu yola gitme imkânını tamamen tanımaktadır." (Mektubun karalama kısmında: "... umarım ki bu bakımdan tavrınız ateşkes hükümlerinin fazla lafzi bir yorumuna kaymaz." diyordu.)

6. "İstanbul'da sözüm ona muhalefet partisi herhalde size yanaşmak ve şimdiki hükümetin yerini almak isteyecektir. ... Bunlar, Batı devletlerine olan bağlılıklarından dolayı birçok zorluklara uğradıklarını bir ölçüde haklı olarak ileri süreceklerinden, bunların kuracakları bir hükümete daha yumuşak şartlar tanımak için manevi bir borç doğmuş olacaktır. Oysa hükümetimizin Osmanlı Devleti'nin geleceği konusundaki niyetleri "sert ve kesindir." Bu bakımdan İttihat ve Terakki hükümetinin ateşkes sırasında işbaşında kalıp "... ileride barış şartlarını yüklenmek küçültücülüğüne bizzat katlanmaları tercihe değer." Bu bakımdan herhangi bir destek sağlamamakla birlikte, düşmelerini sağlayacak herhangi bir davranışta bulunulmayacaktır (Akşin, 2004: 95)."

İngiltere, Türkiye'ye ağır ateşkes şartlarını uygulamada kararlıydı. Mektupta hemen hemen her konuya değinilmişti. Bağımsız bir Ermenistan Devleti kurulması yönündeki kararlılık da kendini açığa vurmuştu. Suriye ve Irak ateşkestten hemen sonra işgal edilmişti. Kasım ayı ortalarında ise İstanbul'a Bağlaşıklar askerleri çıkarma yapacaklardı. İngiltere bu işleri yaparken herhangi bir taviz istemiyordu. Suriye, Irak ve İstanbul fiili olarak ele geçirilmiş, geriye Batı Anadolu'da bir operasyon ve Doğu Karadeniz'den İskenderun'a inen büyük bir bölgede bağımsız Ermenistan Devleti'ni kurabilmek kalmıştı. Batı Anadolu'daki operasyonun İtalyanlar'ı dengelemek amacı vardı. Aynı zamanda Başbakan Lloyd George Türk düşmanı Yunan dostuydu. Ona göre Türkler "insan kanseri" idi. İnsanlığa hiçbir yararı olmamıştı (Akşin, 2004: 233). Türklere bırakılacak topraklar iyice küçültülmeliydi (Zürcher, 2008: 219). Bunlar da gerçekleştirilince görev ancak bitecekti.

İngiltere, 1918-1922 yılları arasındaki Osmanlı Devleti'ne karşı takip edeceği politikalarını bu temel üzerine inşa etti. Batı Anadolu'daki operasyon için Yunanlılar'ı kullanacak, Doğu'da bir Ermeni Devleti kurulabilmesi için ise Amerika Birleşik Devletleri'nden görev almasını bekleyecekti. Bu görev ABD'nin mandater olmasıydı. Bunlara ilaveten elde edilen pozisyonun korunması için şunlar da başarılmalıydı: Bolşevik Rusya'nın Anadolu'ya etkisini engellemek, Hilafet kurumunu etkin denetim

altına almak, son olarak da ele geçirilen Doğu Akdeniz’de Araplar, Museviler ve Kürtler arasında onlara verilen sözleri de unutmadan bir düzen tesis etmek.

Rusya’ya önlem olarak Kırım’da Bolşeviklere karşı mücadele eden General Wrangel’i, Gürcistan’da Menşevik Hükümeti’ni, Azerbaycan’da Müsavatçılar’ı ve Taşnak Ermenileri’ni destekledi. Bolşevikler’e karşı bir duvar oluşturacaktı. Böylece, Sovyetler Birliği ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki ilişki ve yardımlaşma engellenecek, Anadolu hareketi desteksiz kaldığı gibi Bolşevikler de güneyden kuşatılmış olacaktı. İngilizler bu amaçlarına ulaşamadılar. Kafkasya Bolşeviklerin denetimine girdi. Ankara Hükümeti’nin yönettiği topraklarla Sovyetler Birliği sınır komşusu oldu. İki ülke arasındaki iletişim de kolaylaştı.

Hilafet kurumu, sömürgeleri arasında İslam ülkeleri çok olmasından dolayı İngiltere için önemliydi. Hatta bu ülkelerin çokluğundan dolayı kendini en büyük İslam devleti olarak görüyordu. Bu açıdan halife yakın denetimde olmalıydı. Hareketleri izlenmeli, kontrol altında tutulmalıydı. Bu amaçla İstanbul resmen işgal edildi. İngiltere’ye bu adımları atarken biraz gem vuran tavır Hint Müslümanlarından geldi. Daha 1918 yılı bitmeden Hintliler İstanbul’un bir Müslüman kenti olduğunu ve Türkler’den alınmaması gerektiğini ileri sürmeye başladılar. Ocak 1919’da, konuyla ilgili aralarında Ağa Han ve Amir Ali’nin imzalarının da bulunduğu bir muhtırayı İngiliz Dışişleri Bakanı’na verdiler (Akşin, 2004: 104). Hindistan kaynaklı isyan hükümet içinde de bunalıma yol açınca Lloyd George, İstanbul’u Türkler’e vermeme kararından vazgeçmek zorunda kaldı (Zürcher, 2008: 220) (Akşin, 2004, Cilt II, 619).

Akdeniz ve Ortadoğu’da güvenliği sağlamak için bir düzen tesis etmek İngiltere için epey çetrefilli bir iş oldu. Ermeniler’e, Araplar’a, Kürtler’e ve Museviler’e sözler verilmişti. Bu bölgeyi paylaşmak için Bağlaşık devletlerin kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar Rusya tarafından ifşa edilince işleri daha da zorlaştı (Zürcher, 2008, 218). Çünkü Araplar’a verilen sözlerle bu gizli anlaşmalar açık şekilde çatışyordu. İngiltere, Suriye’de Fransızlar’la Araplar arasında tercih yapmak zorunda kaldı ve Fransızlar’ı tercih etti. Oranın Fransızlar’a bırakılması Ocak 1920 San Remo Konferansı’nda da onaylanınca Araplar isyan ettiler ama Fransa isyanı bastırdı ve Temmuz 1920’de tüm Suriye’yi işgal etti. İngiltere ise Filistin ve Irak mandaterliğini almıştı.

Türkiye'yi daha da küçültüp iyice zararsız hale getirmek, Rusya'nın sıcak denizlere inme tutkusunu köreltmek amacıyla düşünülen adım bağımsız bir Ermenistan Devleti kurmaktı. ABD de bağımsız bir Ermenistan'ı destekledi. Sonunda San Remo Konferansı'nda, Doğu Anadolu bölgesinde bağımsız bir Ermenistan Devleti kurma kararı verdiler. Ermeni milliyetçilerin istilacı emellerini tam tatmin eden bir karardı. Yalnız, Türkler'in muhalefetinden dolayı bu karar sonuçsuz kalacaktı (Zürcher, 2008: 219). Kazım Karabekir Paşa'nın ordularını dağıtmaması ve hemen akabinde Mustafa Kemal Paşa'ya "Emrinizdeyim Paşam" demesinden sonra Ermeni akınlarına karşı daha güçlü durulmuş hatta savunmadan hücumla geçilmiş ve Ermeniler ateşkes imzalamak zorunda kalmışlardı. Bu, Bağlaşıkların ateşkestten sonra Türk Milleti'nden aldığı ilk uyarıydı.

Güneybatı Anadolu İtalyanlar'la Yunanlılar'ın ilgi alanındaydı. Her iki devlet de bu bölgede hak iddia ettiler. İngiltere, Doğu Akdeniz'de Fransa ve İtalya'ya karşı Yunanistan'ı bir ağırlık olarak gördü. İtalya Adriyatik kıyılarında da toprak iddiasında bulunduğu için San Remo Konferansı'nda elini zayıflatmıştı. Sonuçta, Büyük Güçler arasında da kazanan her zaman İngiltere idi. Bu sefer de onun dediği olacak ve Yunanistan Mayıs 1919'da İzmir ve çevresini işgal etme izni alacaktı (Zürcher, 2008: 220).

1920 başlarında Bağlaşıklar kendi aralarında anlaşmaları hazırlamışlar, Osmanlı Devleti topraklarını paylaşmışlar, Osmanlı Devleti'ne de kararları imzalaması için 1920'nin Mayıs ayında sunmuşlardı. Osmanlı Devleti baştan şiddetle reddetse de imzalamaktan başka çaresi yoktu. Sonunda Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'ne, Kuzey Anadolu'da başkenti İstanbul olan küçücük bir devlet bırakıldı. Ama Bağlaşıklar bu anlaşmayı uygulayacak bir muhatap bulamadılar. Ülkenin büyük bir bölümü milliyetçi bir hareketin eline geçmişti. Bu anlaşmayı uygulamanın tek yolu vardı. Denizden çıkıp İç Anadolu'nun bozkırlarına doğru ilerlemek, bu coğrafyada büyük işgal yapmak ve zorla kabul ettirmektir. Bunu yapmaya itilaf devletlerinin imkânı yoktu. Yalnız bu görevi yapmak için Yunanlılar Batı Anadolu'da hazır kıta beklemekteydiler. Yunanlıların bu yöndeki talepleri İngiltere'nin bastırmasıyla Bağlaşıklarca kabul edildi. Bunun sonucu olarak, Yunanlılar 1920'den 1922'ye kadar sürecektir kanlı bir savaşın içine girdiler (Zürcher, 2008: 221).

İngiltere, Yunanlılar'ı savaş boyunca maddi, manevi ve askeri olarak destekledi. İç kamuoyu ve Müslüman dünyanın tepkisine rağmen iki yıl boyunca Yunanistan'ın başarılı olmasını bekledi. Aslında cephede durum Yunanistan açısından pek de iyi gitmiyordu. Buna rağmen sonuna kadar İngiltere, Osmanlı Devleti'ni ezme kararlılığının bir parçası olan Batı Anadolu'yu Türklerden koparma amacından vazgeçmedi. Sadece Mart 1921'de Yunanistan'a tarafsız olduğunu bildirdi ama bu fiili olarak bir şeyi değiştirmede. Paris'te alınan kararlar Anadolu'da sonuçsuz kalacaktı (Selvi, 2011:208). Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki "Anadolu Hareketi" Yunanlılar'ı tam bir bozguna uğratıp Anadolu'dan sürünce ancak o zaman anlaşmayı gözden geçirme zamanının geldiğini anladı.

BÖLÜM 3: 1918-1919 YILLARINDA TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE AVAM KAMARASI'NDA TÜRKİYE İLE İLGİLİ GÖRÜŞMELER

3.1.1918-1919 Yıllarında Türkiye'deki Gelişmeler

Osmanlı Devleti ile Bağlaşıklar arasında savaşı bitirecek ateşkes anlaşması 30 Ekim 1918'de Mondros'ta imzalandı. Osmanlı Devleti'ni temsilen mütarekeye gönderilecek heyete Rauf Bey'in başkanlık etmesi kararlaştırıldı. Heyete bazı direktifler verildi. Yalnız bu direktiflerin bir anlamının olmadığı müzakereler başlayınca ortaya çıktı. Anlaşma, önceden hazırlanmış olan mütareke projesi üzerinden yapılacaktı. Bağlaşık Devletler adına temsilci Amiral Calthorpe ise sadece metindeki şartları Osmanlı Devleti heyetine imzalatmaya memurdu (Tansel, 1977, Cilt I:21, 23). Ateşkes anlaşmasından Rauf Bey iyimser ayrılmıştı. Ama kısa süre içinde anlaşmanın uygulamaları Türkiye'de huzursuzluk meydana getirdi. Anlaşma yürürlüğe girmesine rağmen ertesi gün Musul ondan sonra da İskenderun işgal edildi.

1918'in son aylarında bunun dışında 2/3 Kasım gecesi meşhur Üç Paşalar (Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa) ülkeden kaçtılar. Kasım ortalarında İstanbul Bağlaşıklarca işgal edildi.

22 Kasım 1918'de Mustafa Kemal Paşa Padişah'ın huzuruna çıktı, bu kabulden sonraki günlerde ise Anadolu'ya geçme kararı aldı.

1919 yılı Paris Konferansı'yla başladı. Bağlaşıklar, mağlupları nasıl şekillendireceklerini ve topraklarını nasıl paylaşacaklarını kararlaştırmak için 18 Ocak 1919'da Paris'te toplandılar. Daha önce İtalya'ya verilmesi planlanan Batı Anadolu Yunanistan'a verildi. İtalya'ya, Güneybatı Akdeniz; Fransa'ya, Urfa, Maraş, Antep, Suriye ve Lübnan; İngiltere'ye, Irak ve Filistin bırakıldı. Yunanlılar Paris Barış Konferansı'nın kendilerine verdiği yetkiyle 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal ettiler. Anadolu'ya geçmeye karar veren M. Kemal Paşa, Damat Ferit tarafından atandığı IX. Ordu Müfettişi sıfatıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı (Sonyel, 1995: 18). 29 Mayıs 1919'da Havza'ya gelince askeri ve sivil mülki amirlere gönderdiği bildirimlerle, işgallerin protesto edilmesini, mitingler düzenlenmesini, ülkemizin içinde bulunduğu

durumun millete anlatılmasını, İstanbul Hükümeti'ne protesto telgraflarının çekilmesini istedi.

M. Kemal Paşa ve arkadaşları Rauf Orbay, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir 22 Haziran 1919'da Amasya'da toplantı yaptılar. Toplantıda alınan kararları genelge olarak yayınladılar. Amasya Genelgesi'nde Türk Milleti'nin sesini dünyaya duyuracak her türlü etki ve denetimden uzak milli bir kurulun kurulması gerektiği belirtildi. İstanbul Hükümeti'nin görevini yerine getiremediğinden bahsedildi. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin toplanmasına karar verildi. M. Kemal Paşa'nın bu çalışmaları İngiliz subay L. H. Hurst tarafından sürekli izlendi ve İstanbul'daki Yüksek Komiser'e rapor edildi. Sonunda Yüksek Komiser Caltrophe tarafından ivedilikle İstanbul'a çağırılması istendi (6-8 Haziran 1919). M. Kemal Paşa bir ay İstanbul'u oyaladı ve 8 Temmuz'da görevinden istifa etti (Sonyel, 1995: 18).

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi toplandı, 9 kişilik Temsil Heyeti seçildi ve mandaya karşı olunduğu açıklandı. 4-11 Eylül 1919 tarihinde gerçekleştirilen Sivas Kongresi'nde ise manda fikri kesin olarak reddedildi. Bir de "İrade-i Milliye" adıyla gazete çıkarıldı. Bu toplantıdan sonra M. Kemal Paşa Yarbay Rawlinson ile görüşme yapmıştı. Görüşmesini 11 Ağustos'ta İngiltere'ye bildiren Rawlinson raporunda: "Böyle bir ihtilalin başarı şansı büyüktür. Şimdiki ülkeyi bölerek, bir bölümünü Ermenilere vermek için çok sayıda Bağlaşık askeri kullanılmasını gerektirecek bu tür bir üstlenme, uzun sürecek ve çetin olacaktır." şeklinde uyarısını yaptı. O, M. Kemal Paşa'nın 100.000 er toplayabileceğine, yeterince para ve mühimmata sahip olduğuna inanmıştı (Sonyel, 1995: 31).

1919 yılı, Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Hükümeti'nden Bahriye Nazırı Salih Paşa ile 20-22 Ekim'de Amasya'da ve Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri François Georges Picot ile Aralık'ta Sivas'ta yaptığı görüşmelerle son buldu (Sonyel, 1995: 57).

3.2.1918-1919 Yıllarında İngiltere Avam Kamarasında Türkiye ile İlgili

Görüşmeler

Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandıktan hemen sonraki gün (31 Ekim'de) anlaşma maddeleri Avam Kamarası'nda açıklandı. Kürsüye gelen Sir G. CAVE "Meclisin ilgisini çekecek bir açıklama yapmak istiyorum." dedi ve konuşmasını şöyle sürdürdü:

“Birkaç gün önce General Townshend, Ege’deki İngiliz komutanına Türk Hükümeti’nin barış talebini iletmesi için serbest bırakıldı. Bağlaşıklar ile Türkiye arasında ateşkes için müzakerelerin hemen başlamasını istediler.

Bir cevap gönderildi. Eğer Türk Hükümeti tam yetkili temsilciler gönderirse, Amiral Calthorpe düşmanlıkların sona erdirilmesi için Bağlaşıkların kabul edebileceği şartları onlara iletmekle ve bu şartlara göre ateşkesi imzalamakla yetkilendirildiği belirtildi.

Türk temsilciler bu hafta başında Mondros’a ulaştılar ve Amiral Calthorpe tarafından Bağlaşıklar adına dün gece ateşkes imzalandı ve bugün öğlen yürürlüğe girdi. Tüm maddeleri yayınlamak mümkün değil ama maddeler Bağlaşıklara boğazlardan Karadeniz’e serbest geçişi, Çanakkale ve Boğaziçi’ndeki güvenlik için önemli kaleleri işgal etme yetkisi ve Bağlaşıkların savaş esirlerinin derhal serbest bırakılmasını içeriyorlar” (STATEMENT BY SIR G. CAVE *HC Deb 31 October 1918 vol 110 cc1643-4*).

Yıllar sonra gelen zafer sevinci ve duygusu mecliste milletvekillerinin ifadelerine yansdı. Mondros Ateşkes anlaşması milletvekilleri için bir müjde oldu. Kürsüye gelen Mr. Hogge o anki meclisin genel ruh halini yansıtır gibiydi: “Bu öğleden sonra, sonunda Türkiye’nin saf dışı kaldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu hepimize çok derin bir tatminlik duygusu yaşattı” (SEPARATION ALLOWANCES *HC Deb 31 October 1918 vol 110 cc1644-742*).

Mondros Mütarekesi, mecliste iyimser bir hava oluşturmuş ve İngiliz Parlamenterleri memnun etmişti. Ekim ayının son gününde ateşkes müjdesi almışlar ve bunun verdiği mutluluğu yaşamışlardı. Kasım ayının ilk günlerinden itibaren Osmanlı topraklarının paylaşımı ve tasarrufuna dair konulara girmeye başladılar. Osmanlı Devleti’ni, topraklarının tasarrufunda dikkate almamaya kararlıydılar. Barış Konferansı öncesinde Türk İmparatorluğu’nun herhangi bir yerinin tasarrufu konusunda Türk Hükümeti’ne söz verilmeyecekti. Lord R. CECIL “Biz öyle bir söz vermeyiz.” diyerek duruşlarını ortaya koydu.

Savaş esirleri uzun süre meclis gündemine taşıyacakları bir başka konuydu. İlk kez gündeme 7 Kasım’da taşındılar. Osmanlı Devleti elindeki İngiliz esirlerin bir an önce serbest bırakılıp yurtlarına dönmelerini böylece İngiltere kamuoyunun sakinleşmesini istiyorlardı. Dört yıl boyunca savaşmış ve yorgun düşmüş askerlerin de terhis edilmesi gerekirdi. Yerlerine yenilerini almayı yani nöbet değişimini önerdiler. Böylece bu büyük savaşı kazanan askerlerini ödüllendirmek istediler (SOLDIER’S LEAVE *HC Deb 07 November 1918 vol 110 cc2322-3W*). Savaş sonu şartların hemen oluşmamasından dolayı belki hemen değil ama ilk fırsatta onları ödüllendirmeye karar verdiler. Bu arada

Türk topraklarındaki Alman ve Avusturyalı güçlerin derhal çekilmesi gerekiyordu ve çekileceklerdi.

Diğer taraftan Yunanistan'a verilen sözler de büyük önem arz etmekteydi. Zira ilerleyen yıllarda Anadolu'da yaşanan korkunç trajedinin kaynağı burada yatıyordu. Bağlaşıkların amacı, Akdeniz'de hâkimiyeti kolaylaştıracak, Almanya ile müttefikleri arasındaki irtibatı engelleyecek bir üs, bir karakol bulundurmaktı. Buna en uygun ülke Yunanistan'dı. Savaş yılları boyunca Yunanistan'a kendisini çevreleyen hemen hemen bütün topraklar için söz verilmişti. Kasım 1914'te Güney Arnavutluk, 1915 ve 1916'da Anadolu'dan topraklar, 1915'te Doirana Bölgesi, Ekim 1915'te Kıbrıs. Bu ülke de Bağlaşıklar için çok önemli bir karakol vazifesi yapmış, coğrafi konumu itibarıyla Bağlaşıklara çok stratejik bir avantaj kazandırmıştı. Şimdi artık onlar için de hasat zamanıydı. Lord R. CECIL, onlara verilen sözlerin unutulmayacağını açıkladı. Nitekim unutulmadığını İzmir çıkarmasıyla Türk Milleti çok trajik bir şekilde öğrenecekti (GREECE (CESSION OF TERRITORY) *HC Deb 07 November 1918 vol 110 c2270*).

İlk günlerde dikkat çeken çok önemli bir husus ise Alman sınırlarının hemen belirlenmiş olmasıydı. Almanlar'la imzalanan anlaşmada, Almanlar'ın 1 Ağustos 1914 sınırlarına dönmesi istendi (ARMISTICE TERMS SIGNED BY GERMANY *HL Deb 11 November 1918 vol 31 cc1115-22*). Osmanlı Devleti için böyle bir durum söz konusu değildi. Osmanlı Devleti toprakları parçalara ayrılacaktı. Bu durum ateşkes müjdesinden sonraki ilk konuşmada da dikkati çekmişti. Osmanlı Devleti'ne topraklarının tasarrufu konusunda söz verilmediği ve verilmeyeceği açıklanmıştı.

Ateşkes şartlarının uygulanmaya başlandığı haberi Avam Kamarası'na ilk olarak 14 Kasım'da duyuruldu. Bakü ve Transkafkasya'daki ateşkes sonrası barış ve sükûnet yayıldığı, Türk komutanın birliklerine anlaşma şartları gereği geri çekilme emri verdiği ve durumun gayet iyi olduğu bildirildi (ARMISTICE TERMS, TURKEY *HC Deb 14 November 1918 vol 110 c2886*).

Çok uzun süre gündeme taşıyacakları bir konu ise Ermeni meselesiydi. Bu konudaki ilk beyanatları, ateşkesin Ermeniler hakkındaki maddelerinin kendilerini tatmin etmediği idi (TURKEY *HC Deb 07 November 1918 vol 110 cc2266-7*). Ermeni meselesi İngiliz kamuoyunda çok prim yaptığı için sürekli parlamento gündemine getirdikleri konuların başında geldi. Türkler hep suçlu görüldüğü için bol bol hakaretten de nasiplerini

alacaklardı. Epey hakaretvari ve hazımsızca ithamlara maruz kalacaklardı. Mesela 13 Kasım'da söz alan Vıscount Bryce "...6 asırdır Batı Asya'nın laneti olan bu devlet artık daha fazla Hıristiyan katledemeyecek" diyordu (ARMENIA AND CILICIA. *HL Deb 13 November 1918 vol 32 cc34-42*). Bundan sonra da bu konuyu hemen hemen her güdeme taşıdıklarında Türkler'e hakaret ettiler ve edecektiler. 'Turkish misrule' (Türklerin kötü yönetimi) kelimesini çok sık kullandılar, devamlı Türk yönetimine ağır eleştiriler getirdiler ve Ermeniler'in onlar tarafından yıllardan beri ezildiğinden bahsettiler.

Bundan sonra birkaç yıl boyunca Ermeniler'le ilgili hep bir konu olacaktı. Katledildiklerinden, katledilme ihtimalleri olduğundan, gadre uğradıklarından, acı çektiklerinden, haklarının yendiğinden... bahsedilecekti. Mesela Kasım ayında Ermeni katliamlarının devam ettiği haberi geldi. Milletvekilleri, dünyanın büyük ağabeyi olma psikolojisine girmede gecikmediler. Hemen duruma el koymalıydılar. Sir George Greenwood, Ermenistan'a birlikler göndermeyi önerdi. Çünkü o, kendilerinin "...Ermenilere borçlu, adalete borçlu..." olduklarını hissetmişti (CONSOLIDATED FUND (APPROPRIATION) BILL *HC Deb 18 November 1918 vol 110 cc3239-316*). Doğu Anadolu'ya İngiliz birliklerinin yanı sıra Kurtarma Timlerinin de gönderilmesini önerdi. Bu işleri askeri yetkililerin kararlaştıracağını bilmelerine rağmen böyle öneriler verdiler (ARMENIA (RELIEF AGENCIES) *HC Deb 18 November 1918 vol 110 c3175*). Amaç Ermeni meselesini canlı tutmaktı.

18 Kasım 1918 tarihinde genel olarak teşekkür konuşmaları yapıldı. Konuşmada zafer sarhoşluğu, ego tatmini; kendilerine, krala, halka methiyeler, iltifatlar, kutlamalar birbirini izledi. Kral ve Kraliçe'nin ülkelerine katkısına özel yer verilip teşekkür edildi (THE ARMISTICE—ADDRESS TO HIS MAJESTY. *HL Deb 18 November 1918 vol 32 cc159-67*). Mondros Anlaşmasından dolayı 1918 yılının son ayları galibiyet ve zafer coşkusu ile geçmişti. Hangi devletle hangi şartlarda anlaşmalar yapacakları konusunda fikir yürütmüşlerdi. Türk yetkililere bağlayıcı bir söz verilmediği vurgulanmıştı. 1919 yılı Şubat ayıyla birlikte dünyanın gidişatına nasıl şekil vereceklerini düşünmeye başladılar. Paris'teki konferans ve alınacak kararlar parlamentonun bu tutumunda etkili oldu.

Avam Kamarası'nda yeni yıl genelde kralın Şubat ayı başlarında yaptığı konuşmayla açılırdı. Bu konuşma bir yol haritası şeklinde olurdu. Önce kral konuşmasını yapar,

sonra ona bu konuşmasından dolayı teşekkür edilirdi. Ardından da bu yol haritası mahiyetindeki konuşma üzerinde tartışmalar yapılırdı. Bu yıl, Kral'ın konuşmasını takiben yapılan hitabenin ilk paragrafında bu defaki parlamentonun çok büyük öneme sahip meselelere gebe olduğu nazara verildi. 14 Aralık 1918'deki seçimlerle yenilenen parlamento tüm dünyanın rotasını çizecekti. Avam Kamarası İngiltere Parlamentosu olmaktan çıkmış tüm dünyanın karar mercii olmuştu. İki yıllık savaş tecrübesine sahip Başbakan Lloyd George bu seçimden zaferle çıkmış, yine onun önderliğinde yeni kadrolarla yola devam edeceklerdi. Bu yüzden Kral'ın konuşması daha çok yeni politikalar üzerine idi.

Hitabe bundan sonra 'Ne yapılmalı?' ve 'Nasıl yapılmalı?' soruları üzerine yoğunlaşmıştı. 1918 yılı Aralık ayı itibariyle milletvekillerinin kafaları hemen hemen hiçbir konuda net değildi. Tabii bu, Hükümet'in de kafasının net olmadığı anlamına gelmiyordu. Çünkü Osmanlı Devleti hakkında yıllar önceden yıkım kararı almışlardı. Milletvekillerinin kafalarının net olmamasının sebebi, Hükümet tarafından kendilerine gelişmelerle ilgili tüm bilgilerin verilmemesiydi. Milletvekilleri sık sık dış politika ile ilgili sordukları sorularla hükümetten bilgi almak istiyorlardı.

Yendikleri devletlerden bahsederken kullandıkları dil, kimlerle hangi şartlarda anlaşmalar imzalayacakları konusunda gelecek için ipucu veriyordu. Hiç bir devlete karşı olmayan kin, tahkir ve garezlerini Türk ismi geçince hemen sıralamaya başlıyorlardı (ADDRESS IN REPLY TO HIS MAJESTY'S MOST GRACIOUS SPEECH. *HL Deb 11 February 1919 vol 33 cc9-56*). Yalnız bir yerde kendilerini övmek için Türkleri de övmüşler. "...tek başımıza, yenmesi çok zor korkunç askeri güç Türkiye'yi yendik. Onlar bize saldırdılar. Onları Mısır'da geri püskürttük, Akdeniz ve Filistin topraklarından süpürdük" (DEBATE ON THE ADDRESS. *HC Deb 11 February 1919 vol 112 cc51-104*).

Türkiye ile savaştılar ve yendiler. Türkiye'nin elinde bir şey bırakmadılar ama Türkiye'yle ticarete kaldığı yerden devam ediyorlardı. İlerleyen aylarda da görüleceği üzere İzmir'e Yunanlılar'ın çıkarma yapmasına karşı çıkan milletvekillerinin muhalefetlerinin önemli bir dayanağı Türkiye ile ticaretin zarar görecektir olmasıydı. Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmasına müsaade ettikleri için Anadolu pazarını kaybetme

endişesi taşıyorlardı (TRADE WITH TURKEY HC Deb 17 February 1919 vol 112 c530).

Ermeniler'in nasıl korunabileceği, onların ne kadar acı çektiği, ailesinden koparılan bir çocuğun, kızın ya da kocasından koparılan bir kadının durumu nazara verilerek konu çok dramatize bir şekilde meclis kürsüsünde dile getiriliyordu. Onları kurtarmak için: "...Karadeniz ile Suriye arasındaki bölgede Türk hâkimiyetine sonsuza dek son verilmesi yönünde fikir birliğine varıldı. Böylece bu bölge şimdiye kadar çektiği derin acılara daha fazla maruz kalmayacak." tı (ASIATIC PROVINCES OF OTTOMAN EMPIRE HL Deb 20 February 1919 vol 33 cc254-66).

Türklerin hâkimiyetine son verileceğine göre bu bölgede neler yapılacaktı? Bölge nasıl yönetilecekti?

İngilizler çok zor olan bu işi manda sistemiyle çözmeyi düşünüyorlardı. Çünkü bu topraklardaki insanlar ve toplumlar ya medeniyetten uzaklar (Türkler) ya da henüz devlet kurup yürütme vasıflarına sahip değillerdi (Ermeniler, Kürtler...). Bundan dolayı onları hem koruyacak hem de onlara rehberlik edecek medeni bir Büyük Güç'e ihtiyaçları vardı. Bu mandater güç, Anadolu'da kurulacak devletlere yukarıdan bakacak, aralarındaki sorunları halledecek ve yaşamları için gerekli endüstriyel bilgi desteğinde bulunacaktı. Böylece bu bölgedeki topluluklar aç kalmayacaklardı. Bu mandater Güc'ün taşınması gereken diğer vasıflar: "... Tüm ırk ve inançlara önyargısız, Batılı Büyük Güçler'in kıskanmayacağı, kendi menfaatleri peşine düşmeyecek ve bencil olmayıp sadece yerel halkların huzur ve güvenini düşünecek bir devlet." olmalıydı (ASIATIC PROVINCES OF OTTOMAN EMPIRE. HL Deb 20 February 1919 vol 33 cc254-66). Bu büyük güç Amerika Birleşik Devletleri idi.

Avam Kamarası'nın 1919 yılı Mart ayı görüşmeleri hiç beklenmedik sürpriz bir konuyla başladı: Ayasofya. Kamuoyunda Türkler'in bu kiliseyi havaya uçuracaklarına dair haberler yayılıyordu. Bu habere binaen kiliseyi korumak için tedbirler alınması gerektiği üzerinde duruldu. Konu mecliste çok yer buldu ve Ayasofya'ya bir an önce sahip çıkılması ve güvenlik altına alınması için öneriler yapıldı. Sonra püf noktaya gelindi: Bu eserin Müslümanlardan geri alınması yönünde Birleşmiş Krallık'ta kamuoyu desteği. Tabii ilginç olan bir anda böyle bir haberin ortaya çıkması ve bu haber eşliğinde Ayasofya Camii'nin geri alınmasının dillendirilmesidir. Aynı zamanda

tehlikeli sularda yüzdüklerinin de farkındalar ki ‘‘Majestelerinin Hükümeti konunun fazla dillendirilmemesini tavsiye ediyor’’ du (CHURCH OF ST. SOFIA *HC Deb 11 March 1919 vol 113 cc1054-5*).

Asırlardır bu mabedin hamiliğini yapan Türkler hakkındaki bu iddia inandırıcı olmaktan uzaktı. Amaç başkaydı. Nitekim 9 gün sonra yani 20 Mart’ta Avam Kamarası’nda, bu mabedin Türklerden alınıp Hıristiyanlara verilmesi önerildi. (Soru vekillerin ellerine tutuşturuluyor galiba. Çünkü tutanaklarda yok). Konuyla ilgili tartışmalar büyüdü. Özellikle Mısır ve Hindistan’dan sorumlu yetkililerin uyarıları ile bu işin imparatorluk bünyesindeki Müslüman devletlerde büyük sorunlara yol açabileceği ikazı yapıldı. Mısır hakkında geniş açıklama yapan Yarbay Guinness, konuşmasının devamında Ayasofya için:

‘‘... Sanırım, Ayasofya’nın Türkler’den alınıp İstanbul’daki Hıristiyan cemaatlerinden birine verilmesinin ciddi ciddi düşünülmesi pek çok Meclis Üyesi (Milletvekiline meclis üyesi diyorlar.) için şok oldu. Böyle bir önerinin gerçekten sunulmasını anlamak çok zor. Ortada şöyle bir gerçek var; İstanbul’da 400 bin Müslüman varken en büyük Hıristiyan toplum Ermeniler, onlar da sadece 220 bin. Anladığım kadarıyla Ayasofya’nın Ermeniler’e verilmesi düşünülüyor. Tarihi hakla, Ortodoks kilisesine gitmesi gerektiği iddia ediliyor. Yani Yunanlılar’a verilecek. Yunanlılar ise 400 bin Müslüman’a karşılık 150 bin’den biraz fazlalar. Mısır’ın öfkeyle dolu olduğu, dünyanın başka yerlerinde Müslüman fanatizminin patlama noktasında olduğu bir zamanda arı yuvasına çomak sokmaya gerek yok’’ (EGYPT *20 March 1919 vol 113 cc2348-93*).

Gündem dışına çıkıp konuşanlardan biri de Kont Winterton’du. O da meclisteki makul adamlardan. Bir süre Arap dünyasında yaşamıştı. Şöyle dedi:

‘‘...içinde bulunduğumuz zaman gereği şunu vurgulamak gerekiyor. İstanbul’un ve özellikle de İstanbul’daki bir camiinin geleceği hakkında bir tartışma varsa ben bu tartışmaya katılmam, çünkü bu, bu akşamki konu değil. Ancak şunu söylemeliyim ki, İslam dünyasında vuku bulan kargaşa ve çalkantılar bu tartışmalardan ayrı düşünülemez’’ (EGYPT *20 March 1919 vol 113 cc2348-93*).

Konuyla ilgili gelişmelerin ne aşamada olduğu Albay Wedgwood tarafından 25 Mart’ta gündeme tekrar getiriliyor. İlgili Bakan’dan, bakanlıkta Ayasofya’nın Müslüman kontrolünde olmasının Hindistan barışı için öneminin iyice açıklanmış ve anlaşılmış olmasını istiyor. Artık, konunun önemi karar mercilerince anlaşılıyordu. Mr Fisher’ın sözüyle: ‘‘...Hintliler’i ilgilendiren meseleler göz ardı edilmedi, edilmeyecek.’’ti. Ardından da Hindistan sorumlusu Ayasofya’nın Müslüman kontrolü altında durmasının Hindistan barışına katkı sağlayacağını söyledi (CONSTANTINOPLE (ST. SOPHIA

CHURCH) *HC Deb 25 March 1919 vol 114 c239W*). Hindistan'ın durumu devreye girince Ayasofya hafiften soğumaya bırakıldı (*ST. SOPHIA'S, CONSTANTINOPLE. HC Deb 20 March 1919 vol 113 cc2231-2*).

1919 yılı Mart ayı görüşmelerinde ticari konulara da girildi. Türkiye üzerinde nasıl etkili olunabileceği düşüncesi ele alındı. Ticaretlerini artırmak için Türkiye'nin de aralarında bulunduğu farklı ülkelerde sinema, film vb. unsurlar kullanmak gerekli idi. Propaganda için hangi metotlar kullanılacağı Avam Kamarası'nda görüşüldü (*ALLIED AND NEUTRAL COUNTRIES. HC Deb 06 March 1919 vol 113 cc585-6*).

1919 yılı Nisan ayında hemen hemen önemli hiçbir konuya girilmedi. Mart ayının kritik tartışması Ayasofya'ya da değinilmedi. Fazla dillendirilmemesi istenmişti. Nitekim milletvekilleri buna uygun davrandılar. Ticaretle ilgili olarak düşman ülkelerden blokajın kaldırılması ticaretle uğraşanları rahatlatacağı öne sürüldü (*BLOCKADE OF ENEMY COUNTRIES HC Deb 01 April 1919 vol 114 c1079*).

Bir de tazminatlar meselesi konuşuldu. Binbaşı Astbury “Taştan kan çıkaramayız ama bu devletler (Almanya ve ortakları) çok zengin.” dedi. Paris Konferansı'nın devam ettiği bu günlerde bir gazetede çıkan röportaj, özellikle asker kökenli milletvekillerini kızdırdı. Röportaj üst düzey bir yetkiliye dayandırılıyordu. Yetkili röportajda tazminatlar konusunda Almanya'nın ödeyebileceği miktarı belirleyip, ona göre karar vermeyi önerdi. Bu kadar itidal bile bazı milletvekillerini deli etti:

“Biz halkımıza söz verdik. Almanya ve Ortakları'na savaşın tüm bedelini son kuruluşuna kadar ödeteceğiz dedik. Bu son açıklamayla vaadimizden uzaklaşmaya başlayacağız. Bunu kabul edemeyiz.” Ayrıca “Ne demek ‘Almanya'nın ödeyebileceği miktar’? O Alsace-Lorane'i işgal ettiğinde Fransa'dan 250.000.000 £ istedi. Fransa'nın bunu ödeyip ödeyemeyeceğini sormadı.”

şeklinde tepki gösterdiler. Kamuoyu desteği bu konuda da arkalarındaydı. Ada'daki halk da böyle düşünmekteydi. Mesela Mr. Macmaster, finans sektöründen biriyle yaptığı kısa söyleşiyi aktardı. Bu kişiye bugünlerde halkın en çok neyi konuştuğunu sormuş. O da bugünlerde en çok duyduğum cümle: “Bağlaşıklar savaşı kazandı ama barışı kaybetti.” demiş.

Milletvekilleri genelde bu anlamda konuştular. Mr Bonar Law, “Konferanstaki görevli arkadaşlar da en az bizim kadar tazminatlar ve bu ülkenin menfaatleri hususunda hassaslar. Onlara güvenmeliyiz.” dedi. Zaten İngiltere'nin yapmak istediği, ılımlı

olmaktan ziyade, fazla tartışma çıkartmadan işini halletmekti (INDEMNITIES HC Deb 02 April 1919 vol 114 cc1304-49).

1919 yılı Mayıs ayının ana gündem maddesi İzmir'in işgali olması gerekirken, üstü örtülü bir şekilde geçmeye çalışıldı. Çünkü bu işgalin Müslüman dünya ile Hindistan'da doğurabileceği sıkıntılardan korktular. Müslüman dünyanın damarına basmamak adına milletvekillerinin yoğun gayretleri oldu. Birbirlerini dikkatli bir dil kullanmaları konusunda uyarıyorlardı.

Nisan ayı boyunca Ayasofya ve İstanbul'un geleceğinden hiç bahsedilmemişti. İş soğumaya bırakılmış, fazla dile getirilmemesi istenmişti. Bu tavırları Müslüman dünyayı teskin etmediği için tekrar gündeme geldi. Konuyla ilgili milletvekillerinden Kont Winterton'un görüşleri şöyle:

“Ayasofya'nın geleceğine dair bu ülkede alınan akılsızca kararlar ve dilekçelerden dolayı huzursuzluk (İslam dünyasını kastediyor) var. Bunun, Yakın, Orta ve Uzak Doğu'daki Müslüman dünyada çok huzursuz edici etkisi var.” dedikten sonra, hükümete, Türkler'in yerlerinden edilmeyeceğine dair mutlaka bir açıklama yapılmalı dedi ve devam etti:

“Her şeyden önce Halife'nin bundan sonraki ikametgâhının neresi olması gerektiği bizi ilgilendirmiyor. İster Mekke olsun isterse İstanbul. Tıpkı Papa'nın gelecekteki evinin Roma mı Madrid mi olacağı konusu Müslümanları hiç ilgilendirmediği gibi. Müslümanlar, bizim kendilerini Mekke merkezli bir hilafete ikna etmeye çalıştığımızı düşünüyorlar. Eğer bu düşünce yayılırsa beklenmedik zarar verebilir... 1918 Kasım'ındaki İstanbul işgalinin bir Hıristiyan işgali olduğunu önermek patavatsızlık olur. Irak ve Mısır'da Türkler'e karşı savaşın üçte ikisi yerel halkı yani Müslüman'dı. O yüzden bu ülkede biri Türkler'in yenilmesini ve İstanbul'un ele geçirilişini Hıristiyanların Müslümanları yenmesi olarak ortaya atarsa patavatsızlık eder. Doğrusu, dünyadaki gizli tiranlığın ve zulmün üzerine hak ve adaletin zaferidir. Bunun bir Hıristiyanlık zaferi olduğunu ileri sürmek Filistin ve Irak'ta bizim yanımızda Türkler'e karşı savaşın Hint ve Mısırlı askerlerin işini zorlaştırmaktır. Bu, şu an Müslüman dünyada derinden hissedilen önemli sorunlardan biri.

Doğudaki huzursuzluğun sebebi olarak politik kaygıları görüyorum. Müslüman dünya gelecek hakkında kafası çok bulandırılmış durumda. Bu konu çok geniş bir konu. Ama bu tür bir tartışmada konuya ancak kısaca değinilebilir. İlkin, İslam'ın dünyevi gücünün zayıflaması gelecekle ilgili olarak İslam dünyasını dehşete düşürüyor. İkinci olarak, bizim kutsal yerler hakkındaki niyetlerimiz hakkında şüpheleri var. Üçüncüsü, halifenin Türk mü Arap mı olacak meselesine karışacağımızı zannediyorlar. Dördüncüsü, mecliste Ayasofya için düşüncesizce yapılan öneriler ve verilen dilekçeler huzursuzluk oluşturdu. Ayasofya meselesinin, Yakındoğu, Ortadoğu ve Uzakdoğu'daki Müslüman dünyada çok huzursuz edici

etkisi oldu. O yüzden bugün Hükümet adına konuşacak yetkili, özünde Türk olan topraklardan Türkler'in mahrum edilmeyeceğini açıklamalı eğer bugün açıklayamayacaksa bile tez zamanda bu açıklama yapılmalı'' (AFFAIRS IN EGYPT. *HC Deb 15 May 1919 vol 115 cc1829-922*).

Fakat Kont Winterton'un bu eleştirisi ve önerileri üzerine hükümet kanadından herhangi bir yorum veya açıklama gelmedi.

Avam Kamarası'nda İzmir'in işgalinin, ateşkesin 7. Maddesine göre Bağlaşıklarca yapıldığı açıklandı. Buna göre, İzmir'in işgali Barış Konferansı'ndaki Yüksek Konsey'in emriyle gerçekleştirilmişti (SMYRNA. *HC Deb 26 May 1919 vol 116 cc812-3*). İşgalin Mısır ve Hindistan'da doğurduğu tepkiler gazetelerde yerini alınca milletvekilleri de meclis gündemine taşıyarak konuyu tartışmaya açtılar. Ama tepkilerin mahiyeti ile ilgili sorulara henüz Hükümet tarafından net cevaplar verilmedi.

Anadolu'nun paylaşılması konusunda Anadolu insanının ne düşüneceğine, nasıl bir tepki göstereceğine hiç girmiyorlardı. "Küçük Asya'nın Yunanistan ile İtalya arasında paylaşılması Avrupa barışını tehdit eder mi?" Bu soru üzerine düşünüyorlar, yorumlar getiriyorlardı (AUSTRIA AND TURKEY *HC Deb 15 May 1919 vol 115 cc1736-7*). Anadolu halkından ziyade milletvekillerinin dikkati çektikleri tehlike "Genç Türkler" meselesiydi. Bunların faaliyetleri bir yolu bulunup engellenmeliydi. Korktukları nokta ise, bu grubun faaliyetlerini Anadolu'da yürütüyor olmasıydı. Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşlarının faaliyetleri isim verilmeden ilk defa bu görüşmelere konu oldu. Endişeyi içlerinden biri şöyle dile getirdi: "Ordumuza teşekkür ederiz ki, Türkiye üzerinde kontrolümüz var. Yalnız Anadolu'nun içlerine uzak noktalarına tam olarak hükmettiğimizi söyleyemem." (THE SITUATION IN EGYPT. *HL Deb 15 May 1919 vol 34 cc673-82*). Bu arada Talat Paşa ile Enver Paşa'yı da unutmamışlardı. Nerede olduklarını ve yargılanıp yargılanmayacaklarını Mr. Harmsworth bilmediğini söyledi ve onların artık nerede olduklarının önemli olmadığı ifade edildi (TALAAT PASHA 29 May 1919 vol 116 cc1385-6), (ENVER PASHA 29 May 1919 vol 116 c1385).

Türkiye ile yapılan görüşmeler her aşamasıyla mecliste anlatılmıyordu. Mesela Türkiye'nin paylaşılması Hükümet tarafından kararlaştırılmıştı. Yalnız paylaşımın nasıl olduğu açıklanmadı. Hatta Türkiye'nin paylaşıldığı üstü kapalı yalanlandı:

"Yarbay Aubrey Herbert: Türkiye'nin teklif edilen bölüşümünde 14 noktada mutabakat sağlandı mı?"

Mr. Harmsworth: Ben buna olumlu ya da olumsuz cevap veremem çünkü adı geçen bölüştürmeden benim haberim yok.”

Mr. Harmsworth çok ihtiyatlı ve ağzı sıkı biriydi ve devleti adına hemen hemen hiç açık vermiyordu (TURKEY. *HC Deb 26 May 1919 vol 116 c812*).

Doğu Hindistan mahsul rekoltesi üzerinde tartışma yapılırken söz alan Albay Ormsby-Gore yine Türkler hakkında oldukça ağır ifadeler kullandı. Ormsby-Gore’un Türkler’e karşı öfkesini, Türkler’e nasıl baktığını gösteren çok çarpıcı bir örnek:

“Bir başka konuya değineceğim. Müslümanların huzursuzluğu hakkında bugün öğleden sonra çok şey söylendi. Bugün, o konuda yapılan açıklamalarda büyük abartı var. Ben Türkiye ile Osmanlı İmparatorluğu arasında çok net çizgi çekenlerden biriyim. İmparatorluğun Türk vilayetlerinin Türk yönetimi oldukça iyiydi. Yabancı bir Güç’ün kontrolü altına konmuş Avrupa’nın herhangi bir yerinde ya da Anadolu’da Türk halkı görmek istemeyenlerle aynı fikirdeyim (yani Türkler manda vb. altına konmamalı). Yalnız ben şunu vurguluyorum: Eğer tarih önyargısız yazılsa, Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk olmayan eyaletlerindeki Türk yönetiminden daha canice, daha aptalca ve daha kötü yönetilmiş bir kayda rastlamazsınız. Türkler Mezopotamya’ya 1258’de ilk geldiklerinde, orası hala Babil günlerindeki gibiydi: Dünya’nın tahıl ambarı, medeniyetin merkezi ve milyonlarca insanın bakımı-görümü. Ya Türkler orayı ne yaptılar? Orayı ıssızlaştırdılar ve çölleştirdiler. 100 nesillik sulama sistemini yerle bir ettiler, insanları mahv-ü perişan ettiler. Asla başkalarının dillerini öğrenmediler. Arap kültür ve medeniyetinin her şeklini engellediler. Dicle-Fırat topraklarını mahvettiler ve çölleştirdiler. İslam ile Türkiye’yi birbirine karıştırmayalım. Türkiye ve Türk halkı 200 milyonluk İslam dünyası içinde sadece sekiz ya da dokuz milyonunu oluşturuyor ve Türkiye son zamanlarda Müslümanların iyi bir dostu olmadı.

Eğer biz Ortadoğu’da barışı hâkim kılacaksak, bu uzun vadede, tebaa halk üzerinde Türk dominyonunu güçlendirerek olmaz. Ancak Arap medeniyetine şans vererek olur. Çünkü bu medeniyet Hz. Muhammed’in dinini dünyaya tanıttı. İslam dünyasına, edebiyatta, bilimde, sanatta mükemmel katkı sağladı. Medeniyetleri için, halkı için bu şansı onlara tekrar verin. Kuzey Asya ovalarından gelen Türk fatihlerden farklı bir Müslüman hükümlerlik olsun. Arap hareketi -ki şu ana dek bir kez oldu- ile birlikte çalışmış olmaktan dolayı bu meselede duygusal konuşuyorum. Bu meclisin, ‘Türkler için Türkiye gerçek hak ile uygun fikir arasında hayati bir fark yok’ baskısı altında olmasını istemiyorum. Bu bir adalet politikası. Tıpkı Araplar için Arabistan’ın bir adalet politikası olduğu gibi. Hilafet meselesinde bizim hiç dahlimizin olmaması da çok doğru. Bunu, Müslümanlar kendi aralarında çözmeliler. Ezilen bir halk için, bu meclis faktörüyle Türk boyunduruğundan kurtulma mücadelesi veren bir halk için, Arap medeniyetinin restorasyonunun teşviki için, Arap otonomisi için, Türkler’den kurtulan Arap özgürlüğü için rica ediyorum, çünkü bu Türkler 400 yıldır tüm tebaa halkları ezdiler” (EAST INDIA REVENUE ACCOUNTS 22 May 1919 vol 116 cc621-713).

Albay Ormsby-Gore bu hakaretlerle yetinmedi. Dört gün sonra Araplar’ı bahane ederek:

“Peki benim sevgili dostum, Arapların bundan sonra vahşi Türk zulmü altında

kalmalarına müsaade edilmeyeceği garantisini verebilir mi?’’ diyordu. Buna cevap verilmedi (TURKEY. *HC Deb 26 May 1919 vol 116 c812*). Ama Gore'nin asıl amacı sorularına cevap almak değil, Türklerin vahşi, gaddar, barbar olması gerektiği intibasını canlı tutmaktı.

1919 yılı Haziran ayında Avam Kamarası'nda, bir önceki ayın gündemi olan İzmir'in işgali ve bunun Müslüman dünyada özellikle Hindistan'da doğurabileceği sonuçlar tartışılmaya devam etti. Bunun dışında Türkiye'yi ilgilendiren herhangi bir konu görüşülmedi. Ancak Osmanlı Devleti'nden devralınan Musul Vilayeti'ndeki Süleymaniye'de başlayan Kürt ayaklanması Avam Kamarası gündemine taşınmıştı. Bu bölgede bazı İngiliz askerlerin esir alınması milletvekillerini telaşlandırmış, Müslüman dünyadaki diğer olaylar da eklenince tedirginlikleri artmıştı. Nitekim bir milletvekili bunu: ‘‘Doğu'da bize karşı şüpheler artıyor.’’ şeklinde dile getiriyor, onları yatıştırarak tarzda bir İngiliz siyaseti uygulanmasını istiyordu (SOUTH KURDISTAN (OUTBREAKS) *HC Deb 02 June 1919 vol 116 cc1670-1*). Bununla beraber, bazı milletvekilleri ise Yunanistan'ın yaptığı vahşetten değil, bu vahşetin kendilerine Mısır ve Hindistan'da iş açma ihtimalinden rahatsızlardı (SMYRNA (ALLEGED GREEK MASSACRES) *HC Deb 04 June 1919 vol 116 cc1996-7*). Hindistan mevzu açıldığında milletvekillerinin hemen hemen hepsi aynı kaygıyı taşıyordu. Eğitim Bakanı (Mr. Fisher) bile bu konuya giriyor ve ‘‘Hindistan'daki Müslüman toplumda Türk İmparatorluğu'nun geleceği hakkında kökleşmiş bir endişe var.’’ diyordu (GOVERNMENT OF INDIA BILL *HC Deb 05 June 1919 vol 116 cc2295-411*).

Bağlaşıkların gözü önünde Yunanlılar'ın masum Türkler'i katletmeleri meclisin gündeminden eksik olmuyordu. Olayın bu şekilde cereyan etmesi İngilizler'in huzurunu kaçırmıştı. Olayla ilgili mecliste konuşulanlar şu şekildeydi:

‘‘Yarbay Aubrey Herbert: Yunanlılar'ın Bağlaşıkların savaş gemilerinin gözü önünde mahkûmları katlettiği haberi doğru mu?’’

Mr. Cecil Harmsworth: Üzülerek ifade edeyim ki haber doğru.’’

Yalnız meclisin bu makul milletvekillerinden Yarbay Aubrey Herbert bile trajediden değil de bu vahşetin kendilerine Mısır ve Hindistan'da iş açma ihtimalinden dem vuruyordu (SMYRNA (ALLEGED GREEK MASSACRES) *04 June 1919 vol 116 cc1996-7*).

1919 yılı Haziranı'na kadar Türkler'in yurdu hakkında net konuşan olmamıştı. (En azından tutanaklarda görünmüyordu). Türk İmparatorluğu'nun geleceği hakkında Müslümanların derin endişeleri, İzmir'de yaşananlarla birleşince net ifadeler söylenmeye başlandı. Albay Wedgwood bu konuda şunları söyledi: “Türk İmparatorluğu'nun saf Türkler'den oluşan bölümlerini bünyeden ayırmak adaletsizliktir” (SITUATION IN RUSSIA. *HC Deb 06 June 1919 vol 116 cc2445-74*).

İngilizler için önemli bir konu ise savaş esnasında yaşadıkları her türlü kaybın tazmin edilmesiydi. Onlardan biri de savaş döneminde Türklere mal satıp parasını alamayanların durumuydu. Savaş döneminde Türklere mal satıp parasını alamayanlar için, paraları faizleriyle birlikte barış antlaşmasında tazmin edilmeye çalışılacaktı (TURKEY (BRITISH MERCHANDISE) *HC Deb 05 June 1919 vol 116 c2291W*).

Hükümet politikalarını eleştiren milletvekillerinden Albay Wedgwood takip edilen politikalar ve Türk yurdu için şunları söylüyordu: “Ren'in sol yakasını işgal adaletsizdi. Prusya ve Polonya sınırlarına kendi geleceğini belirleme hakkını vermemek adaletsizdi. Türk İmparatorluğunun saf Türk yerlerini kırmak bir başka adaletsizlikti” (SITUATION IN RUSSIA. *HC Deb 06 June 1919 vol 116 cc2445-74*). Yarıbay Aubrey Herbert İzmir'de Yunanlılar'ın yaptığı katliam için, “Yunanlılar, Bağlaşıkların savaş gemilerinin gözü önünde mahkûmları doğradılar” diyordu (SMYRNA (GREEK MASSACRE) *HC Deb 26 June 1919 vol 117 cc303-4*).

1919 yılı Temmuz ayında İngiliz Hükümeti'nin Türkiye hakkındaki politikaları hala milletvekillerinden gizli tutuluyordu. Mr. Bonar Law açıklama yapamayacağını söyledi. Bu kadar zaman geçmesine rağmen net bir açıklama yapılmamasının sebebi, Anadolu'da mümkün olan en fazla sayıda devlet, devletçik, manda devlet, otonomi vb. oluşturmaktı. Müslüman dünyasını tahrik etmemekti (FOREIGN POLICY (ASIA MINOR) *HC Deb 07 July 1919 vol 117 cc1386-7*). Yalnız bunu yavaş yavaş yapacaklardı.

İzmir kaynaklı tartışmalar en çok 1919 yılı Temmuz ayında yapıldı. Aslında hala milletvekillerinin bile İzmir'in, İstanbul'un, Anadolu'nun geleceği hakkında kayda değer bilgileri yoktu. Sadece Hükümet yetkililerine soru sorup gidişat hakkında biraz bilgi sahibi olabiliyorlardı. Mesela A. Herbert ile Harmsworth'un diyalogu buna iyi bir örnekti:

“Yarbay Aubrey Herbert: İzmir’deki katliam buranın Yunanistan’a verileceği anlamına mı geliyor? Yapılan, bir siyasi model mi oluşturmak?”

Mr. Harmsworth: Bu, Türkiye ile yapılacak barış anlaşmasının bir parçasını oluşturacak” (SMYRNA 01 July 1919 vol 117 c741).

İzmir’deki durumun sorulduğu soruya karşılık verilen cevaba göre her şey güllük gülistanlıktı:

“Mr. F. C. Thomson: Sayın Dışişleri Bakanı İzmir’deki durum hakkında açıklama yapabilecek misiniz?”

Mr. Harmsworth: 15 Mayıs’taki Yunan çıkarmasından beri İzmir’de karışıklık olmadı. Kasaba Yunan askeri işgalinde olmasına rağmen Türk sivil yönetimi görevini yapıyor. İç kesimlere doğru, Paris’teki Barış Konferansı Türkler ile Yunanlılar arasında çatışmanın tekrar etmemesi için her türlü durumu değerlendiriyor. Bunun için Yunan askeri işgalinin sınırları kesin bir şekilde belirlendi. Her şey Bağlaşıkların onayıyla yapılıyor” (SMYRNA HC Deb 21 July 1919 vol 118 cc948-9W).

İngilizler hâlâ, İzmir’deki katliamın Hindistan ve Mısır’da ayaklanmaya yol açmasından korkuyorlardı. Ayrıca metnin sonunda Aubrey Herbert tarafından çok çetin bir özeleştirme vardı, ama bu eleştirme cevaplanmamıştı: “...başka hangi milletler katledilmeleri için Yunanlılara teslim edilecek?” (GREECE (CONDITIONS IN SMYRNA 03 July 1919 vol 117 cc1133-4). Yunanlıların yaptıklarından Yarbay Aubrey Herbert çok rahatsızdı. Durumu bir başka gün tekrar gündeme taşıyıp tedbirler alınmasını istedi ama Hükümet’ten bir karşılık alamadı (GREEK RULE (ALLEGED MASSACRES) HC Deb 14 July 1919 vol 118 c22). Herbert bir başka tutanakta da, İzmir’deki katliamdan sorumlu Yunanlılar’ın cezalandırılıp cezalandırılmadığını sordu. Cevap çok şaşırtıcıydı: İki Yunanlı ölüme mahkûm edildi (SMYRNA DISTURBANCES (SENTENCES) 18 July 1919 vol 118 c794W). 21 Temmuz’da konuyla ilgili cevap çok daha fazla şaşırtıcıydı: “15 Mayıs’tan sonra İzmir ve çevresinde hiç karışıklık çıkmamıştır” (SMYRNA 21 July 1919 vol 118 cc948-9W).

Yine A. Herbert’in 29 Temmuz’daki sorusuna Mr. Harmsworth’un cevabı şöyleydi: “Aydın yakınında en azından bir köy kısmen yandı. Köy sakinlerinin öldürüldüğüne dair bana bilgi gelmedi.” Başka bir milletvekili ise, İzmir ve Aydın’da yapılan katliamların İngiliz menfaatlerine zarar verip vermediğini merak ediyordu. Ölenler pek umurunda değildi (SMYRNA AND AIDIN (MASSACRES) HC Deb 24 July 1919 vol 118 cc1531-3). Binbaşı Glyn ise, Yunanlılar’ın işi usturuplu yapamamalarından dolayı

İngiliz nakliyesinin ve ticaretinin zarar görebileceğinden yakınıyordu (ASIA MINOR (GREEK ACTION) 29 July 1919 vol 118 c1931).

Dünya yeniden düzenlenecekti. Milletler Cemiyeti kurulacaktı. Egemen güçler ticaretlerini bu cemiyetle güvenlik altına alacaktılar. Sistemin henüz tasarı aşamasında olduğu görüldü. En azından Avam Kamarası'ndaki gelişmeler onların bilgilerinin bu seviyede olduğunu gösteriyordu. Bu tasarıda Türkiye'nin geleceğiyle ilgili kısımlara Binbaşı Benn aşağıdaki eleştiri ve önerilerini getirmişti:

“ABD, Küçük Asya, Ermenistan ve Türkler'den alınan başka yerlerde bazı toprakları muhtemelen alacaktır. Alacağı yerler değerli ticari yolları içerir. Oralar Türkler'in kötü yönetiminden dolayı ticari yönden düzgün kullanılamamıştı. Ya ABD oraları para sistemine katarsa, ABD'yi bunu yapmaktan ne alıkoyacak? Eğer biz Doğu ve Batı Afrika'yı Yeni Gine'yi alıyoruz dediğimizde ABD ben de Ermenistan ve Anadolu'nun bir kısmını alacağım derse o anki pozisyonu bir düşünsenize. Bazı yerler İtalyanlar'a gidecek. Onları bundan nasıl alıkoyabilirsiniz?” (CLAUSE 7.—(Imperial Preference.) *HC Deb 09 July 1919 vol 117 cc1859-975*).

Avrupa ve Yakındoğu'da fakirlik ve hatta açlık tehdidi vardı. Hükümetin konuyla ilgili çalışmaları meclise geldi. Viscount Bryce konuyla ilgili söz aldı ve Yakındoğu'daki açlığın sebebi olarak Türkiye'yi gösterdi. Bryce, “Yurtlarından edilenler yurtlarına dönüp ekim dikim yapabilirler ama Genç Türkler Anadolu'daki halkı bu insanlara karşı kışkırtıyorlar.” dedi (DESTITUTION IN EUROPE AND NEAR EAST *HL Deb 30 July 1919 vol 36 cc45-53*).

Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye'yi ya bağımsız ya da manda ülkesi olarak kabullenilmişlerdi (DOMINIONS (ALIEN IMMIGRATION) 07 July 1919 vol 117 c1426W). Bu arada Versay Anlaşması ateşkesten 9 ay sonra imzalandı. Milletvekillerinin ifadelerine göre, asıl düşmanlarını aradan çıkardılar, onlar için Almanya ile anlaşma kolay işti. En büyük düşmanlarıyla en rahat anlaşmayı yaptılar. Oysa mantıken en zor anlaşmayı onlarla yapmaları gerekirdi. Küçük işleri öncelikle halletmiş oldular. Büyük pastayı sona bırakmışlardı (THE TREATY OF PEACE 03 July 1919 vol 35 cc155-88). Viscount Bryce, Almanya barışındaki maddelerden pek memnun değildi. Tasarı dolayısıyla söz aldı ve sözü Türkler'e getirdi. Ona göre, Türk İmparatorluğu'nun başkenti Bursa ya da Konya olabilirdi, Padişah yine Müslüman dünyasının halifeliği görevini yürütebilirdi (TREATY OF PEACE BILL 24 July 1919 vol 35 cc1007-36).

Türkiye'yi nasıl bölüp nasıl yöneteceklerine dair tartışmalar devam etti. Yerel halkın fikrini almak gibi düşünceleri yoktu. Önemli tek husus Ermeni nüfusun devlet kurmak için yeterli olup olmamasıydı. Bunun için çalışma yapıldı. Sonuçlar istedikleri gibi değildi. Türklere hakaret etmenin tam zamanıydı. İhmal etmediler. Türkler'in toplu göç ettirmelerinden dolayı nüfus dengesi bozulmuş, bu yüzden de tatmin edici bir çalışma yapılamazmış (ASIA MINOR.10 July 1919 vol 117 c1982). Mr. Spor, Skyes-Picot anlaşmasının Fransa'da yayınlandığını, İngiliz Hükümeti'nin buna razı olup olmadığını, kendilerinin de bunu yayınlayıp yayınlamayacağını sordu. Hükümet artık bu konuda rahattı ve bu zamanda bu anlaşmayla ilgili saklanacak bir şey olmadığı söylendi (TURKISH EMPIRE (PARTITION) 17 July 1919 vol 118 cc574-5).

İngilizler A'dan Z'ye her şeyin bedelini Türkiye'ye ödetmek düşüncesindeydiler. Milletvekilleri içinde Türkler'in özel mülklerine bile el konulup tazminatlar için kullanılmasını önerenler vardı (PRISONERS OF WAR, TURKEY (OFFICERS' CLAIMS) 22 July 1919 vol 118 c1175W). Mesela bir yerde Mezopotamya işgal ordusunun masrafının hangi ülke tarafından karşılandığı, Türkiye'den bedelinin istenip istenmeyeceği soruldu. Cevapta, bu ancak anlaşmada belli olur deniyordu (MESOPOTAMIA.28 July 1919 vol 118 c1812). Bir başka yerde de Karadeniz Ordusu'nun masrafları gündeme geldi. Karadeniz'i kontrol altında tutmak, geniş alandaki işgal güçleri arasında irtibatı sağlam tutmak için İstanbul'da birlik bulunduruyorlardı. Masraflarının şu an hangi devlet tarafından karşılanacağı meçhuldü (MILITARY HEADQUARTERS, CONSTANTINOPLE 29 July 1919 vol 118 cc1953-4W).

1919 yılı Ağustos ayında, Yunanistan'ın Batı Anadolu'da yaptıkları gündemdeki yerini koruyordu. İzmir, Aydın ve Bergama'da Yunanlılar'ın yaptığı katliamları araştırmak için komisyon kurulacaktı (ASIA MINOR (MASSACRES) HC Deb 04 August 1919 vol 119 cc29-30). Aydın bölgesindeki olayların artması üzerine bölge Milne'in direkt komutasına alındı (MILITARY COMMAND, AIDIN HC Deb 04 August 1919 vol 119 c30).

Temmuz ayından itibaren epey bir süre, Türkiye ile barışın gecikme sebebi olarak ABD'nin sorumluluk alma konusunda henüz cevap vermemesi gösterilmişti. Mecliste geçiştirme cevaplarla olay soğutuluyor, ama İngiltere sahada boş durmuyordu.

Başbakan'ın gözü doycak gibi değildi. ABD'den cevap beklerken Anadolu'nun gardını tamamen düşürme planları yapıyordu. Şu an İngiltere çok yük altında olduğu için Anadolu'yu 'güvenilir bir el'e teslim etmek istiyordu. Belki ilerde tekrar geri alma planları da vardı. Bu bağlamda Başbakan'ın şu cümleleri önemliydi:

“Henüz Türkiye ile anlaşma yapmadık, anlaşamadık. Çünkü ABD'den henüz bu bölgeyle ilgili ne tür sorumluluklar alacağına dair cevap almadık. Bununla beraber Türkiye ile anlaşma yapana kadar Türk toprağını işgal etmeliyiz. Bu nedenle anlaşma yapılana, ABD'nin alacağı rol belli olana dek Asya Türkiye'si'nin gerekli yerlerini işgal etmek bizim görevimiz.”

Mr. Aneurin Williams, meclisi Türkiye'ye karşı psikolojik şartlanmaya hazırlar gibi konuşuyordu. Aynı zamanda Anadolu hakkındaki açıklamaları şöyleydi:

“Ben Sayın Başbakan'ın Türkiye için önerdiğini Kafkaslar için öneriyorum. Biliyorum ki Kafkaslar bölgesi Türkiye dominyonlarından değil. Başbakan'ın sözlerini de Kafkaslar hakkında verilmiş sözler olarak anlayamam öyle anlamak da istemem. Fakat şunu söylüyorum: Anadolu ile Kafkasların geleceğinin iç içe olduğunu söylüyorum. Küçük Asya'nın içleri İngiliz Filosu'nun etkisinden uzak olmasından dolayı şu an için tam bir cephanelik. Generaller var. Her tür Türk subayları var. Genç Türk Parti'nin şubeleri var. Çok büyük sayıda yayılıyorlar. Büyük Güçler'e karşı isyanlar organize ediyorlar. Barışı tehdit edecek şekilde Muhammedi fanatizmi abartıyorlar. Ve orada yaşayan Hıristiyanlar büyük tehlike altındalar.

Yüksek mevkilerden bir yetkilinin Küçük Asya'da binlerce mil seyahat yaparak gördüğü manzaraya göre oralara Üçlü Bağlaşıklar henüz hükmedebilmiş durumda değiller. Oradaki Hıristiyan ve Ermeniler daha da gaddar Muahammedci grupların öldürme ve yok etme tehdidi altındalar. Şu gayet iyi biliniyor ki Enver Paşa oralarda bir yerde. Ya Kafkaslarda ya da Kuzey İran'da. Daha dün ya da bugün kardeşinin İstanbul'dan kaçtığını öğrendik. Bu tür insanlar dünyanın bu parçasında yayılıyorlar, ayaklanmaya ve katliama hazırlanıyorlar. Son bir çılgınlık yapmak istiyorlar. Düşmanlarından intikam almak için son bir çaba. Diyorlar ki, yenileceğiz biliyoruz ama Küçük Asya ile kaderimiz ayrılmaz bir biçimde birleşmiştir. Eğer bizim Kafkasya'dan çekildiğimiz bilirse, düşmanlarımız arasındaki tüm fanatikler cesaretlenecek ve heyecanlanacaklar. Ve tüm ülke, hem Küçük Asya hem de Kafkaslar kargaşa ve mezbaha ortamına çekileceğinden ben ve orayı bilenler eminiz” (UNDER-PRODUCTION—OVER-CONSUMPTION. *HC Deb 18 August 1919 vol 119 cc2021-97*).

1919 Ekim, Türkiye ile ilgili derin bir sessizlik yaşanan ay oldu. Bu dönemdeki metinlerde uzun süren savaşın ülkeye maliyeti, ekonomi üzerinde etkisi ve ekonomik sıkıntılardan artık bir an önce kurtulma konuları vardı. Tabii savaşı kazanan taraf olma sebebiyle düşman ülkelerden zararları nasıl tazmin edebiliriz arayışları da. Türkiye ile barışın uzamasının verdiği ek maliyet ise işin can sıkıcı yanıydı. Mesela “Ülkenin Finansal Durumu” başlıklı oturumda işin bu boyutunu nazara verdiler: “Türkiye ile

barış yapılmadı. O yüzden bütün orduları bir anda terhis edemiyoruz. Bu durum da masrafların hala yüksek seyretmesine neden oluyor...” (FINANCIAL POSITION OF THE COUNTRY *HL Deb 23 October 1919 vol 37 cc3-40*).

Meclisteki konuşmalarda Türkiye hakkında açıklama yapanlar söylemlerinde çok dikkatliydi. Kendilerini zor durumda bırakacak daha sonra düzeltme yapmak gerekecek detaylara hiç girmediler. Türkiye ile ilgili bir soru, çoğunlukla yetkililerin ser verip sır vermeme düsturuna takılırdı. Onlardan biri, “Müzakereler devam ederken bu soruyu tartışmayı çok tehlikeli hale getiren şartlar hala geçerliliğini koruyor. O yüzden açıklama yapamam.” şeklindeydi (FOREIGN AFFAIRS (INFORMATION) *HC Deb 29 October 1919 vol 120 cc659-60*).

1919 yılı Kasım ayında Türkiye ile barışın gecikmesi ve bu bağlamda ABD’nin mandater olmayı kabul edip etmeyeceği, gündemdeki en ön yeri tutmaya devam etti. Türkiye ile barışın gecikmesine en büyük sebep olarak ABD’nin tavrının netleşmemesi gösterildi (TURKISH TREATY *HC Deb 18 November 1919 vol 121 cc363-4*). Barışın gecikmesinin İngiliz çıkarlarına zararı ve bir an önce anlaşma yapılması gerektiği dile getirildi (UNITED STATES AND TURKEY *04 November 1919 vol 120 cc1310-1*). ABD’nin tavrı netleşmemiş ama ‘Hükümet Politikası’ isimli tutanakta Albay Ormsby-Gore, “ABD dolaylı olarak sorumluluk almayacağını açıkladı.” demişti (GOVERNMENT POLICY *17 November 1919 vol 121 cc681-772*). İngilizler umutla sorumluluk almasını bekliyorlardı (TURKISH EMPIRE. *HC Deb 18 November 1919 vol 121 cc804-5*). Milletvekilleri Türkiye ile bir an önce anlaşma yapılmasını bundan sonra da sık sık dile getireceklerdi. Aslında Başbakan da “Türklerle bir an önce barış yapmayı istiyor”du (OTTOMAN EMPIRE *HC Deb 27 November 1919 vol 121 c1879*).

İngilizlerin İstanbul’da çok tatlı ticari kârları devam etti. Albay Benn: “Herkes biliyor ki İngilizler’in İstanbul’daki ticareti çok büyük ve çok kârlı” (CLAUSE 8.—(Deputation of Former Enemy Aliens.) *HC Deb 04 November 1919 vol 120 cc1349-419*). Binbaşı Kenworthy ise İzmir’deki ticarete dikkat çekti: “Ben özellikle bizim çok değerli İzmir ticaretimizi düşünüyorum. Teknik olarak düşman olmasına rağmen gerçekte bize yakın dost insanlar tarafından yapılıyor” (NEW CLAUSE.—(Temporary Restrictions on Acquisition by former Enemy Aliens of Certain Kinds of Property) *HC Deb 13 November 1919 vol 121 cc574-81*).

Mecliste, işgal ettikleri yerler hakkında ne kadar tartışmaları gerektiğini iyi ayarlarlar ve bundan hiç taviz vermezlerdi (ASIA MINOR. *HC Deb 05 November 1919 vol 120 cc1490-1*). Devletlerarası politikalarında da buna çok dikkat ettiler. İzledikleri politikada kendilerini açığa düşürecek politikalarına ters düşebilecek konuşmalara ya hiç rastlanmıyor ya da birisi böyle bir şey yapsa bile bir başkası çıkıp durumu kurtarıyordu. Mesela Kafkasya’da halka, camilere saldırılar olduğuna dair habere karşılık hemen ‘‘Türklerin de benzer saldırılar yaptıklarına dair haberler var.’’ deniverdi (NORTHERN CAUCASIA *HC Deb 11 November 1919 vol 121 cc210-2*). Öte yandan, Türkler’in Yunanlılar’a katliam yaptığını ilişkin haber geldiğinde, herhangi birinin kalkıp Yunanlılar da Türkler’e katliam yapıyor demedi (NORTHERN CAUCASIA. *HC Deb 11 November 1919 vol 121 cc210-2*). Bir başka örnek bundan sonraki Aralık ayından. Mr. T. P. O’Connor Türklere atfen bir vahşeti anlattı. İzmir’de Yunan vahşetinin Bağlaşıkların gözü önünde olduğunu kabul etmelerine rağmen Yunanlılar’ın yaptıklarıyla ilgili tek bir olayı anlattıklarına bile şahit olunmadı. Türkler aleyhine küçük bir fırsatı bile hemen değerlendirdiler. Üstelik bunu çok etkili bir tarzda sundular (INTERNATIONAL SITUATION *18 December 1919 vol 123 cc719-79*).

Yarbay Aubrey Herbert’a göre ‘‘İzmir’deki olayları araştırarak komisyona Türk ve Yunan temsilcilerin olması eşitliğin gereği.’’ idi. Albay Guest, her iki tarafa da davet gönderildiğini, Yunanlılar’ın bundan faydalandığını ama Türk tarafının ne yaptığı hakkında bilgisinin olmadığını söyledi (SMYRNA LANDING COMMISSION *HC Deb 06 November 1919 vol 120 cc1666-7*).

1919 Kasım’ına gelindiğinde meclisteki hava nasıldı? Bunu yansıtması açısından Başbakan’a sorulan sorulardan ve onun verdiği cevaplardan bir örnek:

‘‘Binbaşı Glyn: Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşma zemini sağlamak için Bağlaşıklar ve Ortaklar ile çalışmalar yapılamaz mı? Britanya İmparatorluğunun Türkiye ile bir an önce anlaşma imzalaması menfaatlerimiz açısından çok önemli. Şu ana kadar bu yönde bir gelişme elde edilemedi mi?’’

Mr. Newbould: Amerika’nın Türk İmparatorluğunun herhangi bir yerinde mandater olmayı kabul etmesinin artık beklenemeyeceğini dikkate alarak, Türkiye ile barışı hızlandırmak için adımlar atılacak mı?’’

Başbakan: Hükümetimiz Türk problemini çözmek için hemen bir toplantı yapma arzusundadır. Bu amaçla, Bağlaşık ve Ortak hükümetlerle görüşmeler devam ediyor. Arkadaşlarıma tamamen katılıyorum. Barışın bir an önce sağlanması sadece

Britanya İmparatorluğunun değil tüm dünyanın menfaatinedir'' (OTTOMAN EMPIRE HC Deb 27 November 1919 vol 121 c1879).

Barışın gecikmesinde onları korkutan konu ise bilindiği üzere Hindistan sorunuydu. 5 Ocak 1918'de Başbakan'ın verdiği sözün, Hindistan'daki çalkantıyı yatıştırmak için tekrar yayınlanması istendi ama Başbakan buna gerek duymadı.

Hindistan'daki huzursuzluktan dolayı Hintliler'in görüşleri tüm ağırlığıyla dikkate alınacaktı. Çünkü İngiltere en büyük Muhammedi (sas) Güç'tü. Hindistan denince milletvekilleri korkudan neredeyse titrerdi (TURKEY (PEACE TERMS) HC Deb 03 November 1919 vol 120 cc1113-4).

1919 Aralık ayında Türkiye hakkındaki konular Hindistan ve Mısır ile ilgili kaygıların dile getirilmesiyle gündeme geldi. Konuların büyük çoğunluğu barış anlaşması üzerineydi. Ermeniler'in durumu ne olmalı? Türkiye ile nasıl bir barış imzalanmalı? Buna ilaveten İzmir'in işgali ve bunun Müslüman dünyası özellikle de Hindistan üzerindeki muhtemel etki ve sonuçları üzerinde duruldu.

17 Aralık tarihli 'Ermenistan'da Türk Yönetimi' başlıklı tutanakta meşhur Mavi Kitap'tan bahsedildi ve ilk defa Mustafa Kemal Paşa'nın ismi bir tutanakta geçti. Önce Cantenbury başpiskoposu söz aldı ve Mavi Kitab'ı tanıttı. Mavi Kitap'taki hemen hemen her şeyden bahsetti. Türklerin acımasızlığı, Ermenilerin çektiği acılar, o dönem yaşananlar... Şimdi onun kitabı nasıl tanıttığına bakalım:

“Kitapta Ermeniler’e, Asuriler’e, Keldaniler’e ve bir ölçüde de Yunanlılar’a Osmanlı tarafından nasıl davranıldığı biraz da olsa ele alınıyor. Konu hakkında doğru bilgi edinmek isteyenler için temel bir kitap olmanın yanı sıra baştan sona kadar da ilgi çekici bir kitap.

Sanırım, o yılların hikâyesi dünyada tarihi benzeri olmayan medeniyet üzerindeki en büyük ayıp. Tarihte kaydedilen en vahşi barbarlıklarda bile bu kitapta verilenlere benzer bulabileceğinizi sanmam. Buna Timurlenk zamanında yapılanlar da dâhil.

Meseleyi kolayca çözmek mümkün değil. Benim gücüm de buna yetmez. ... Samsun'dan İskenderiye'ye çekilecek çizginin batısı. Bu çizginin batısı Türk yönetimi altında olmalıdır. Kimse onların bu bölgeden sürülmesi gerektiğini iddia etmiyor. Fakat bu çizginin doğusunda şartlar tamamen farklı. Orası tarihte hiçbir zaman Türkler'in olmadı, onların ırkı oraya yerleşmedi ve hiçbir zaman sayıca diğer ırklar kadar olmadılar.

Kesinlikle söz verdik. O bölgede hangi bayrak dalgalanırsa dalgalansın, gerçek kontrol asla Türkler'in elinde olmamalı. ... Biz, başkenti İstanbul olacak Türk ırkına ait topraklarda Türk İmparatorluğu'na karşı değiliz. Bu topraklar Karadeniz

ile Akdeniz arasında uluslararası hale getirilmiş ve tarafsızlaştırılmış bir pasajdır. Arabistan, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin kanaatimizce kendilerine özel şartların tanınmasını hak ediyorlar.”

Mr. George Curzon (Dışişleri Bakanı): “Arkadaşım, Mavi Kitap’ı özetledi. Kan dökme, canavarlık ve suç alanındaki uzun bir kariyerden en korkunç olaylardan örnekler verdi. Bunlar ölen Osmanlı İmparatorluğu’nun son günlerini çirkinleştirdi. Tabii ben bu konulara girmeyeceğim. Meclisin benden açıklamamı beklediği, Hükümet’in konuyla ilgili ne yapacağını anlatacağım.

Asurî ve Keldanileri eski yerlerine (Güneye doğru inmiş durumdadır şu an) şartlar elverdiği ölçüde geri göndermeye çalışacağız. Kürdistan dağlarına. Onlarla Kürtler birbirlerine lazımlar. Birbirlerinin eksik yönlerini tamamlayıp gayet iyi geçinebilirler.

Ermeniler’e gelince. Onların bir kısmı bizim Fransızlar’a teslim ettiğimiz Maraş, Urfa dolaylarında ve Fransızlar’ın koruması altındadır. Diğer bir kısmı eski Osmanlı toprağı Kilikya’dadır. Orası da Fransızlar’a teslim edildiği için orada da güvendeler. Asıl sorun Kuzeyde. Yüz binlerce insan mülteci durumda. 25-30 000 kişi Azerbaycan’da. En büyük sayı ise Rus Ermenistan’ı eyaletindedir. 500 000 civarında olduğu tahmin ediliyor. Bir de bu konudaki rakamlar o kadar farklı ki gerçek rakamı bilmek mümkün değil. Yüzde iki yüz hatta üçyüze kadar çıkan farklı rakamlar verilebiliyor. Her kaynak farklı bir rakam söylüyor. Bu devletteki Ermeniler’e Amerikan Kurtarma Misyonu sahip çıkıyor. Bizim hayır işlerimizi Amerikan halkının sadece büyük kalbi değil derin cüzdanı da destekliyor.

Denizden denize bir Ermenistan hayalinin gerçekleşeceğinden emin değilim. Ermeniler bu sorumluluğu üslenmek istiyorlar. Ama olay sadece para pul meselesi değil. Aynı zamanda adam (yani yeterli nüfus kastediliyor) meselesi. Başkan Wilson bir zamanlar kendini sırf bu işe adanmıştı. Büyük katkı yapacaktı. Ama maalesef ABD’den gelen son işaretler artık bunun istenmediği yönünde.”

Viscount Bryce (Mr James Bryce) Mustafa Kemal Paşa hakkında ilk konuşmayı yapan kişi oldu. Mültecilerin yurtlarına döndürülmesinden konuşulurken söz aldı ve İstanbul ile Küçük Asya’daki liderlerin çetelere hükmettiğini ileri sürdü. Onlardan birinin M. Kemal Paşa olduğunu ve büyük bir askeri gücü komuta ettiğini söyledi. Mültecilerin yerlerine yurtlarına dönebilmeleri için Türkiye ile yapılacak anlaşmanın ilk şartı Ermenistan diye adlandırılan yerden onların tamamen çekilmesini önerdi (TURKISH RULE IN ARMENIA *HL Deb 17 December 1919 vol 38 cc279-300*).

‘Uluslararası Durum’ başlıklı tutanak meclisten Türkiye’ye bakışta genel havanın özeti gibi olduğundan yorum katmadan çevirilere yer verildi:

“Sir D. Maclean: Teba milletler Türk yönetiminden asırlarca çok çektiler. Bu ülke şimdi görmek istiyor. Bu teba ırklar Türk hâkimiyetinden kurtulacaklar mı kurtulmayacaklar mı?

Lord Robert Cecil: Türkiye’deki değişik halk kitlelerinde çok ciddi derecede endişe var. Halk, Ermeni katliamlarından dolayı çok galeyana geldi. Kaldea ve Suriye’de

kötü yönetimden dolayı çok acılar çekildi. Pek çok insan konuya dikkatle eğildiler ki işin doğrudu da bu konuda serbestçe konuşmaktır. Öte yandan Fransız basınındaki kampanya sadece “Türkofillik” olarak adlandırılabilir. Detaylara girmek istemiyorum. Fakat Fransa’da bu fikir ciddi bir dereceye geldiye, birileri bunun İngiltere’de karşılığı yok demeli. Zorlukların farkındayım ve olayı dogmatize etmek istemiyorum. Yalnız, İstanbul’un Türk hâkimiyetine bırakılması kendi adıma söylüyorum bende bir hayal kırıklığına neden oldu. Sanırım bu bir felakettir. En kötü Türk gruplarca Avrupa Güçleri’ne karşı muhteşem ve dramatik bir zafer olarak lanse edileceğine inanıyorum. İstanbul birçok açıdan zor ve karmaşık bir problem. Bu ve benzeri sorunlarda yapılan açıklamaların arkasında dimdik durulduğundan emin olmak istiyoruz. Yabancı ırklar üzerinde hiçbir türden bir Türk yönetimi altına verilmeyeceği deklarasyonu. Bazı garantilerle benzeri şeylerle Ermenistan’ı Türk yönetimine bırakamayız. Sadece bu yetmez. Derhal ve tüm diğer tebaa milletleri de Türk yönetiminden kurtarmalıyız. Bu son zamanlara kadar Hükümet’in politikasıydı hala öyle olduğuna inanıyorum. Umarım arkadaşım daha önceki deklarasyonları tazeleyen bir konuşma yapacaktır.

Mr. R. McNeill: Bu mecliste, savaşın sonucundan ve barış için, tebaa milletler belli bir kıyasa göre Türkler’den özgür bırakılması gerekir diye düşünen olduğuna inanmıyorum. Herkes Küçük Asya’daki farklı milletlerin Türk kontrolünden kurtulması gerektiğini düşünüyor. Fakat bu orada Türk, Kürt ve diğer zalim halklar olmadığı anlamına gelmiyor. Bu insanların özgürlüğünü gerçekleştirdiğimizde, onların korunması nasıl olacak insan onu merak ediyor

Mr. T. P. O'Connor: Biz, başkenti İstanbul olan, Türk ırkına ait topraklarda bir Türk İmparatorluğu’na karşı değiliz. Arabistan, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin bizim kanaatimizce kendilerine özel milli şartların tanınmasını hak ediyorlar. (Hemen hemen birebir aynı kelimeleri Cantenbury başpiskoposu da kullanmıştı. M.Ş.) ... Şimdi ben Yunanistan ve onun iddiaları hakkında konuşmak istiyorum. Dün, Yunan ordusuyla İzmir’de bulunmuş bir gazeteciyi dinledim. Kendi gözleriyle orada gördüğünü ve kendi elleriyle orada yaptığını anlattı. Kadın, erkek ve çocuk cesetleriyle dolu bir yer bulmuş. Onun açıklamalarının içinde orada ne yaşandığını gösteren en güzel kanıt küçük bir Yunan çocuğuydu. On iki yaşından daha küçük. Babası doğranmış, üç kardeşi doğranmış kendisi de ölü diye bırakılmış. Birileri bu küçük çocuğun mini bacağına Türk kurşunlarının yaptığı yarayı görmüş. Başbakan’dan ‘imzalanmak üzere olan barış anlaşmasında artık daha fazla Hıristiyan nüfus Türk kontrolüne bırakılmayacak’ sözü gibi güzel bir söz duymak için yalvarıyorum.

Binbaşı Kont Winterton: ...Türkiye’nin geleceğinin, Britanya geleceği üzerinde büyük önemi var. /.../ Araplara yardım ettiğimiz doğru. Yardımın ciddi avantajı oldu. Biz Türkler’e karşı savaşıyorduk. Araplar da Türkler’e karşı savaşıyorlardı. Bu yüzden onlara yardım ettik. Şunun unutulmasına asla müsaade edilmemeli ki, Türkler’i yenen milletler Araplar ve Britanyalılar’dır. Türk İmparatorluğu’nun yenilme sebebi dostluk bağlarıyla beraberce savaşan bu iki halkın Almanya kadar güçlü bir tiranı yenmesiydi./.../Arap erlerin üçte ikisi, Türkler tarafından her türlü katliama maruz kalabileceklerine rağmen eşlerini Türk topraklarında bıraktılar.’

Tüm bunlara karşı Başbakan oldukça uzun bir açıklama yapıyor. Burada sadece Türkiye ile ilgili bölümlerinden alıntılar yapılacak:

“Sıra Türkiye’de. Değerli arkadaşım dedi ki, ‘Bu gecikme niye?’ Sanırım ona anlatabilirim. /.../ Türk sorununu çözmek için ABD’nin ne yapmak istediğini

bilmemiz şarttı. Değerli arkadaşım: ‘Türlere ait olmayan toprakları kesip atarak, İstanbul ve Anadolu’yu sonraya bırakarak Türkiye ile neden barış yapamadınız?’ diyor. Dikkatlice düşünerek sanırım bunun mümkün olmadığını görecek. İstanbul’a ne olacak? Boğazlar nasıl halledilecek? Bu kapıları bizim yüzümüze çarparak kapatan aynı kişiye bırakabilir miyiz? Eğer o kapılar açık olsaydı, filomuz ve ticari gemilerimiz oradan geçebilseydi, askeri kanaatte bulunmak istemem ama üs rütbeli bir askeri otoriteye göre savaş iki ya da üç yıl kısaltılabilirdi. Romanya’yı destekleyemedik, ya da Rusya’nın dizlerinin bağı çözüldüğünde ona yardım edemedik. Tuna’ya çıkamadık. O kapılar açık olsaydı, savaşta iki üç yıllık bir fark yapacaktı. Onlar kahpece yüzümüze kapandı. Biz aynı hamala güvenemeyiz. Ne olacağına gelince, bu ABD’nin tavrına bağlı olacaktır.

Ve Anadolu. Orada düşünülmesi gereken Hıristiyan topluluklar var. ABD sorumluluk alacak mı? Alırsa nasıl? Fransa’nın ağır yükleri var, Britanya’nın ağır yükleri var, İtalya’nın ağır yükleri var. Çoğu şey, bu devasa medeniyet görevinde (ABD’nin) üzerine düşen görevi alıp almamasına bağlıdır. Fakat ABD ne yapacağını açıklayana kadar, pozisyonu hızlandırmak için yapılan her teşebbüs ABD ile yanlış anlamalara sebep olabilir, bu da büyük şüphelere yol açabilirdi. ABD ile iyi ilişkileri çok hayati görüyoruz. /.../ ABD ile iyi ilişkiler uğruna bir süre beklemeye değer gördük. /.../ Türkiye ile barış yapamamızın sebebi budur.’’

Başbakan bundan sonra özetle, ABD’nin kararının ne olacağını bilmediğini ama artık ışık göremediğini açıkladı. Onları söz verdiklerinden de fazla beklemişlerdi ama cevap gelmedi. Artık bundan sonra, Barış Konferansı’ndaki dostlarına, Türkiye ile barış yapmaya başlayabiliriz diyeceklerdi.

Başbakan’ın barış yapmaya başlayabiliriz dediğinde takvimler 18 Aralık 1919’u gösteriyordu. Mondros Ateşkesinden bu yana neredeyse 14 ay geçti. Barış için ümit ışığı arayan milletvekilleri biraz olsun rahatladılar. Onlardan Lord H. Cavendish – Bentinck’in duyguları şöyleydi: ‘‘Sonuçta Başbakan’ın konuşmasının tatmin edici bir karakteri var. Bize söylendiği kadarıyla, Türkiye ile barış en azından ufukta görüldü’’ (INTERNATIONAL SITUATION *HC Deb 18 December 1919 vol 123 cc719-79*).

Bundan sonra Türk İmparatorluğu’na ait olmayacak yerler bir kenarda tutularak, Türkiye ile anlaşma yapma ihtimali Başbakan’a göre hala zordu. O da Türkler’in haksızlığa tahammül göstermeyeceğini biliyordu. Küçük Asya çok zor bir sorundu. Artı İstanbul problemi vardı. Bu karmaşık problemde sonuca ulaşmada çok zorluk yaşanacaktı. (EK:1) Bir takım dayanaksız tezler ileri sürüp bunu Türk Milleti’nin yutmasını isteyecekti. Hedefte hala Ermenistan vardı. Belki ümitleri azalmıştı ama çıkmadık candan ümit kesilmezdi. Bu yüzden, Sivas’tan ötede Türk olmadığı, bu yüzden oraların tamamen Türk kontrolünden çıkması gerektiği önerildi. Bu konuyla ilgili olarak Mr. T. P. O’Connor Başbakan’a daha önce verilen sözleri hatırlattı. Onlar,

'hiçbir Hıristiyan topluluk o Güç'ün (Osmanlı Devleti) boyunduruğu altına konmayacak' vaatleriydi. Bu vaade Mr. O'Connor hemen ilaveyi yaptı: "Çünkü onları periyodik olarak doğradı ve yağmaladı." Başbakan da zaten konferanstaki İngiliz heyetinin amacının bu olduğunu söyledi (TURKEY (CHRISTIAN COMMUNITIES) *HC Deb 18 December 1919 vol 123 c676W*).

Türkiye ile barışın bir başka gecikme sebebi; İrlanda'daki durumdu. Yeni bahane olarak bu gösterilmeye başlandı. İlk defa karşılaşıldı. Yarbay Malone: "...fark ettim ki İrlanda barışı dünya barışı anlamına geliyor. Komite'ye, Türkiye ile tam mutabakatın İrlanda barışına bağlı olduğunu hatırlatmak istiyorum. Şu çok iyi biliniyor ki, İrlanda sorunu çözülmeyen Türkiye ile barış falan yapılamaz" (ROYAL IRISH CONSTABULARY *HC Deb 09 December 1919 vol 122 cc1232-54*).

Hükümet politikalarını en çok eleştiren milletvekili Kenworthy idi. Ona bu eleştirilerinden dolayı bazı milletvekilleri Türk dostu demişlerdi. Pek de öyle değildi. Nitekim bir konuşmasında şöyle dedi:

"Başbakan'ın Türkiye ile ilgili yaptığı konuşma hakkında yorum yapmak istiyorum. Biz hepimiz, Türkiye'nin tebaası Hıristiyanları ve Muhammedileri Türkler'in tiran yönetiminden kurtulmuş olarak görmek istiyoruz. Umarım bu, onları bir başka tiranlığın emri altına almak şeklinde anlaşılmıyordur" (BRITISH MISSION TO VATICAN *HC Deb 18 December 1919 vol 123 cc826-37*).

BÖLÜM 4: 1920 YILINDA TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE AVAM KAMARASI'NDA TÜRKİYE İLE İLGİLİ GÖRÜŞMELER

4.1. 1920 Yılında Türkiye'deki Gelişmeler

28 Ocak 1920'de son kez toplanan Osmanlı Mebusan Meclisi Misak-ı Milli'yi kabul etti. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında Türk askerlerinin elinde bulunan toprakların bir bütün olup parçalanamayacağını duyurdu. Misak-ı Milli'nin ilanı, Çukurova'da vuku bulan olaylar ve Anadolu hareketinin açıktan meydan okumasından dolayı 10 Şubat'ta Londra'da toplanan Yüksek Komiserler İstanbul'un işgal edilmesine karar verdiler. Sevr Antlaşmasına giden yolda herhangi bir olumsuzluk istemeyen İngiltere ve ortakları İstanbul'u 16 Mart 1920'de resmen işgal ettiler (Sonyel, 1995: 68).

İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Heyet-i Temsiliye 23 Nisan 1920'de T.B.M.M'ni açtı. Egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu ve meclisin üstünde bir gücün olmadığı belirtildi. Bir İngiliz istihbarat elemanına göre, Ankara'da kurulan ve geçici olduğunu açıklayan bu yönetim, gerçekte cumhuriyet biçimindeydi ama halkın Padişah'a olan duyguları göz önünde tutularak, bu açıkça söylenmemişti (Sonyel, 1995: 79).

T.B.M.M kurulduktan sonra T.B.M.M'ne karşı bazı ayaklanmalar oldu. Ayaklanmaların çıkmasında; bazı çıkar sahiplerinin halkı kışkırtması, azınlıkların devlet kurmak istemesi, İstanbul Hükümeti'nin M. Kemal Paşa aleyhinde bir bildiriye Anadolu'da halka dağıtması, düzenli ordu kurulması sırasında bazı Kuva-yi Milliyecilerin orduya katılmak istememesi, M. Kemal Paşa'nın idam cezasına çarptırılmış olması etkili oldu. Ulusal Birliğin sağlanması 1920 yılı sonlarına doğru bu ayaklanmaların bastırılmasıyla mümkün oldu.

I. Dünya savaşı bittiğinde Bağlaşıklar diğer devletlerle barış antlaşmalarını hemen imzalamalarına rağmen Osmanlı Devleti'ni nasıl paylaşacaklarına karar veremedikleri için kesin barışı geciktirdiler. ABD'nin görev almayacağını açıklamasıyla görüşmelere 1919 Aralık ayında başlamışlardı. Fransa'nın önerisiyle, bu görüşmeler büyük bir konferans şeklinde değil de küçük toplantılar halinde Londra-Paris hattında gerçekleştirildi (Tansel, 1978, c.III, 6). Ve 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti Sevr

Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmaya göre; İstanbul, Osmanlı Devleti'ne verilecek ancak şartlara uyulmazsa işgal edilecek. Boğazlar savaşta ve barışta açık olacak ve Boğazlar Komisyonu tarafından yönetilecek. Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti, Suriye ile Irak arasında bir Kürt Devleti kurulacak. Trakya ve Batı Anadolu Yunanistan'a, Irak ve Arabistan İngiltere'ye, Konya, Antalya ve Muğla tarafları İtalya'ya, Adana-Malatya-Sivas ve Suriye arası Fransa'ya verilecek. Azınlıklara haklar verilecek. Kapitülasyonlar devam edecek ve bütün ülkeler faydalanacak (Sonyel, 1995: 100).

Bağlaşklar, son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ni dağıttıkları için bu antlaşma meclis tarafından onaylanmadı ve hiçbir hukuki geçerliliği olmadı.

Ulusal birlik sağlanır sağlanmaz ilk zafer haberi 1920 yılının sonunda Doğu Cephesi'nden geldi. Ermeniler Sevr Antlaşmasına dayanarak Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurmak istediler ve Türklere saldırdılar. T.B.M.M 15. Kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa'yı Doğu Cephesi komutanlığına atamıştı. Onun komutasında yapılan savaşlarla Doğu Anadolu Ermeniler'den kurtuldu. Ermenilerle Gümrü Antlaşması (3 Aralık 1920) imzalandı. Ermeni sorunu çözüme kavuşturuldu.

4.2. 1920 Yılında İngiltere Avam Kamarası'nda Türkiye ile İlgili Görüşmeler

1920 yılı Şubat'ı, Türkiye ile yapılacak anlaşma üzerindeki tartışmalar ile başladı. Londra-Paris hattında yapılan görüşmeler ve alınan kararlar hakkında milletvekillerine bazı haberler sızdırılmaktaydı. Gelen bilgiler bazılarını endişelendirdi. Onlar anlaşma maddelerinin tekrar ve hakkaniyetle ele alınması gerektiğini söylediler. Diğerleri ise antlaşmanın bir an önce yapılmasını istiyorlardı.

Kral geleneksel Şubat konuşmasında Türkiye ile barışın bir an önce imzalanacağı beklentisi ve temennisi içindeydi: “Öyle inanıyorum ki hem Türkiye hem de Macaristan ile kısa zamanda barış yapacağız. Türk barışıyla ilgili müzakereler çoktan başladı. Mümkün olan en hızlı şekilde tamamlanmaya çalışılıyor” (EK:2).

Barış, gerek gecikmesi gerekse adil olup olmayacağı konularıyla hep gündeme gelmişti. Yalnız bugüne kadar yapılacak barış hakkında hiç bu kadar ağır bir ifade kullanılmamıştı. Mr. T. P. O'Connor: “Türkiye ile anlaşmaya yeni başladık. Görünen o ki çok sahtekâr bir barış (a very dishonest peace) yapacağız.” İşin daha da vahim

boyutu ise Mr. O'Connor bu sözleri kendilerini methetmek için kullanmıştı. Anlaşmayı eleştirmek için kullanmamıştı. Sahtekâr bir iş yapmakla övündü (WAR EMERGENCY LAWS (CONTINUANCE) BILL *HC Deb 16 February 1920 vol 125 cc567-647*). Bu arada anlaşma maddeleri de milletvekillerince çok merak ediliyor ve maddelerin meclise sunulması için ısrarlı sorular soruluyordu. Bonar Law daha da ısrarlı bir şekilde cevap vermekten kaçındı. ‘‘Maddeler, Anlaşma olmadan neden yayınlansın?’’ tarzında bir bahaneyle geçiştirdi (PEACE CONFERENCE *HC Deb 16 February 1920 vol 125 cc519-22*).

Bu ay ‘İstanbul’da Türk Yönetimi’ başlığı altında İstanbul’la ilgili bir tartışma yapıldı. Meclisteki genel havayı yansıtan iyi bir diyalog:

‘‘Yarbay Aubrey Herbert: Müttefikler Konsülü’nün, İstanbul’da Türk yönetiminin devam etmesine karar verdiği doğru mu? Ayrıca, Sayın Başbakan Britanyalılar’ın da Fransız halkı kadar çok ve hızlı bilgiye sahip olmasını sağlayacak mı?’’

Yarbay Sir S. Hoare: Türk İmparatorluğundaki Ermeni ve Hıristiyanlara verilen sözlerin kesinlikle uygulanacağını temin etmek için Sayın Başbakan bir açıklama yapacak mı?’’

Albay P. Williams: Majestelerinin Hükümeti savaş sırasında verdiği sözlere sadık mı? Bu sözler her iki mecliste de son zamanlarda tekrar edildi. Verilen sözler Ermeniler ve diğer tebaa milletlerin Türk dominyonundan kurtarılması şeklindeydi.

Mr. T. P. O'Connor: Ermeni topraklarının hangi parçaları Türk dominyonuna bırakılacak? Ermenilerin en sonki katledilişleri ve kovulmaları, toprakların Türkler’e bırakılması için uygun sebep mi? Eğer böyle değilse, savaş sırasında Majestelerinin Hükümeti’nin Ermeniler’e verdiği sözler neden uygulanmıyor?’’

Mr. A. Williams: Türkiye ile yapılan anlaşmanın bir parçası olarak, eğer Bağlaşıklar Hıristiyan ırkların güvenliğini sağlamada başarısız olursa hala tebaa konumundaki bu insanlara kendilerini korumaları için silah taşıma hakkı verilecek mi?’’

Mr. Bonar Law: Sanırım soruda adı geçen milletlerin korunmasının Türk Anlaşmasında karar verilmesi gereken en hayati konulardan biri olduğunu dile getirmeye bile gerek yok. Korumayı sağlamak için gerekli adımlar konferansta müzakere ediliyor. Fakat gün be gün görüşmelerdeki tartışmaları rapor etmek mümkün değil. Bununla beraber, Ermenistan’daki katliamlarla ilgili olarak, tüm bunlara bir son vermek amacıyla, İstanbul’daki temsilcimizi, Barış Konferansı’nın Türkler’in İstanbul’da kalmasını önerdiğini açıklamakla yetkilendirdik. Diğer yandan, katliamlar durmazsa, Barış Konferansı’nın kararı Türkler zararına değiştirilebilir.

Yarbay A. Murray: Sayın Bonar Law, Londra kaynaklı bilgilerde sürekli bir sızıntı olduğunun farkında mı? Bu duruma son vermek için adım atabilir mi?’’

Mr. Bonar Law: Konferansın başlangıcında, bu konu tüm Bağlaşıkların temsilcileri tarafından ele alındı. Herkes Barış Konferansı için bu sızdırmadan daha kötü bir

şey olamayacağını farkında. Bunu engellemek için yapabileceğimizin en iyisini yapmaya çalışmaktayız.

Sir D. Maclean: Sayın Bonar Law, az önce verdiği cevapla geçen Salı Lord E. Cecil'e verdiği cevabı nasıl telif edebiliyor. O zamanki cevabında, İstanbul'un kaderi hakkında soru cevaplandırmak Türk Anlaşması tamamen bitene kadar cevaplayabileceğim en son sorudur demişti.

Mr. Bonar Law: Sanırım bu iki cevabı bağdaştırmak çok zor değil. Benim kendi fikrim, kanımca Konferanstaki delegeler de aynı fikre sahipler, Barış tamamen bitene kadar, herhangi bir bölümünü açıklamak doğru olmaz. Mesela Türkler tamamını bilmeden sadece bir kısmını bilmeliler. Diğer yandan, Ermenistan'da katliamların patlak vermesi bir başka problem doğurur. Bu durumda bizim yapacağımız açıklamaların katliamların engellenmesinde faydalı olup olmadığına karar vermektir.

Albay Ormsby-Gore: İstanbul (hükümeti) üzerine konan baskının etkili olacağına Hükümet'imiz inanıyor mu? Çünkü bu katliamlar milliyetçi lider Mustafa Kemal tarafından gerçekleştiriliyor. O ise Sultan'ın otoritesini tanımıyor.

Mr. Bonar Law: Bizim istediğimiz kadar etkili olamayabileceğini biliyoruz fakat bir miktar da olsa faydalı olacağını düşünüyoruz. Çünkü abartısız söylüyorum, Milliyetçi direnişle Türk Hükümeti arasında biraz bağlantı var. Dolayısıyla bizim açıklamamız Türk Milleti'nin devamını isteyen birileri üzerinde etkili olmalı.

Lord R. Cecil: İstanbul'un kaderinin Amiral de Robect ile teati edilip ondan gazetelere oradan da milletvekillerine ulaşmasından ziyade mecliste bir soruya verilecek cevapla deklare edilmesi meclis geleneklerine daha uygun değil mi?

Mr. Bonar Law: Meclise nezaket veya emsal getirme ihtiyacımız olduğunu zannetmiyorum. Amiral de Robeck'e gönderilen mesaj katliamları önlemek amacıyla yapıldı. Herhangi bir etkisi olacaksa bu sadece İstanbul'da olur.

Sir J. D. Rees: Eğer şu an açıklandığı gibi katliamlar İstanbul'daki Merkezi Hükümet'ten bağımsız gerçekleştiriliyorsa, o zaman Sultan neden başkentinden sürgün edilmekle tehdit ediliyor?

Mr. Bonar Law: Sanırım benim değerli dostum yanlış anlıyor. Bu bir sürgün olayı değil. Bu tüm Türk Milleti'nin durumudur. Şöyle bir ümidimiz var, açıklamalarımız belki Türkleri etkileyebilir.

Sir S. Hoare: Sayın Dostum, İstanbul'un Türklere bırakılacağı yönündeki haberlerin Birleşik Krallık'taki birçok insan tarafından inanılmaz bir hayal kırıklığı ve hınçla karşılandığının farkında mı?

Oturum Başkanı: O, tartışılır.

Mr. N. Maclean: Sayın Başbakan, Milletler Cemiyetini Türkiye'deki tebaa milletleri özgürleştirme sorumluluğunu almaya, onlar kendi hükümetlerinden ve güvenliklerinden tamamen sorumlu oluncaya kadar onları korumaya ve yönlendirmeye davet edecek mi?

Mr. Bonar Law: Değerli dostumun önerisinin uygulanabilir olduğunu düşünmüyorum'' (TURKISH RULE IN CONSTANTINOPLE *HC Deb 18 February 1920 vol 125 cc867-70*).

İstanbul'la ilgili tartışmalar devam etti. Müslüman dünyanın özellikle Hindistan Müslümanlarının baskıları onlara geri adım attırması, İstanbul'un Türkler'e bırakılmasına karar vermişlerdi. Barış Konferansı'nın kararının hemen meclise bildirilmemesinden dolayı milletvekillerinin biraz alındığı intibayı var:

“Lord Robert Cecil: Barış Konferansı tarafından İstanbul'un Türkler'e bırakılma kararını açıklayan telgraf Amiral de Robeck'e ne zaman gönderildi ve bu karar ne zaman alındı?

Mr. Bonar Law: 16 Şubat akşamı gönderildi. Karar bir önceki gün alındı.

Mr. T. P. O'Connor: Bu mesaj yollandığı günkü soru esnasında Hükümet'in kararı hakkında meclis üyelerine bilgi, öneri, ya da ima da bulunuldu mu?

Mr. Bonar Law: Bildiğim kadarıyla, bahsettiğim karara ayın 16'sında öğleden sonra varıldı. Dolayısıyla bir öncesinden meclise bilgi vermenin mümkünatı yok.

Mr. Devlin: Meclise hitap ederken kararınızı vermiş miydiniz?

Mr. Bonar Law: Meclise hitap etmiyordum” (TURKEY. *HC Deb 25 February 1920 vol 125 c1681*).

Mr. Churchill'in Ortadoğu ile ilgili değerlendirmesi hükümet politikalarının milletvekillerince desteklenmesini sağlamak amacıyla yapılmış gibiydi. Mr. Churchill; “...Filistin, Türkiye'deki milli birliklerin gücünün ve hareketinin artmasından etkilendi. /.../ Yakındoğu'daki şu anki pozisyonumuzu elde edene kadar çok ama çok gayret sarf ettik. Sanırım oradaki birliklerimizi geri çekmek çok güdük bir politika olur. Böylece Türkler'i de şaha kaldırmış oluruz.” dedi (MR. CHURCHILL'S STATEMENT *HC Deb 23 February 1920 vol 125 cc1339-455*).

İzmir'de Yunanlılar'ın yaptıklarına karşı çok aşırı derece ketum davrandılar. Öte yandan Türkiye'yi suçlu duruma ya da savunma pozisyonuna düşürecek konulara girmeyi ihmal etmediler. İzmir'de Yunan yerleşimine müsaade edildi. Bunun sonucu olarak Ermeni katliamlarının başlayabileceğini dile getirmeye başladılar. Yani olayı hemen Türkler'in suçlu olacağı şekle büründürdüler. Haliyle kamuoyu ve milletvekilleri endişelendiler. Şartlar yine istendiği kıvama geldi. Mümkün olan her türlü tedbir Türkiye'nin Asya topraklarındaki Ermeniler'i korumak amacıyla alındığı açıklandı. Bu açıklamayla kamuoyunu yatıştırdılar. Aslında onların Ermeniler'i korumak için alabilecekleri tedbir falan yoktu. Amaçları Yunan meselesinin üstünü örtmekti. Bağlaşıkların Birleşik Gücü, Mr. B. Law'ın ifadesiyle “her alanı güvenli kılmada yetersiz” kalmaktaydı. İşte Mustafa Kemal Paşa tam da bu hususu iyi yakalamıştı.

Bağlaşıklara karşı adım adım kendi stratejisini uygulayacaktı (SMYRNA (GREEK LANDING) *HC Deb 23 February 1920 vol 125 cc1290-1*).

Yayınlanmasını istemedikleri raporları, Bağlaşık Hükümetler'i nazara vererek üstünü kapatırlardı. Her konuda olduğu gibi, İzmir konusunda da öyle tavır aldılar. Şimdi Mr. Herbert'in iki gün arayla sorduğu sorulara verilen cevaplara bakalım:

“Mr. Herbert: İzmir'deki olayları inceleyen raporun yayınlanmasının uygun olduğunu düşünüyor musunuz?”

Mr. Bonar Law: Öneriyi iyice düşüneceğim.

Albay Benn: İzmir'de İngiliz savaş gemisi var mı? Askerlerimiz çıkarma yaptı mı?

Mr. Bonar Law: O sorunun yazılı metnini isterim” (SMYRNA (GREEK LANDING) *HC Deb 23 February 1920 vol 125 cc1290-1*).

“Mr. Aubrey Herbert: İzmir'deki korkunç olayları araştırma komisyonunun masrafları ne? Rapor yayınlanacak mı?”

Sir H. Greenwood: Masraflar hakkında bilgim yok. Araştırma yaptıracağım. Araştırma Komisyonu'nun raporu Bağlaşık Hükümetler'in rızası olmadan yayınlanamaz” (SMYRNA (OUTRAGES). *HC Deb 25 February 1920 vol 125 c1723W*).

İzmir raporunun Avrupa gazetelerinde yayınlanmasından güç alarak bir sonraki gün tekrar hükümeti açıklama yapmaya zorladılar. Ama yine de açıklama yaptırmayı başaramadılar:

“Binbaşı Kenworthy: İzmir'deki olayları inceleyen Araştırma Komisyonu'nun raporu kıtadaki (Avrupa) gazetelerde ve adadaki (İngiltere) bir gazetede yayımlandı. Resmi rapor meclis üyelerine verilecek mi?”

Sir H. Greenwood: Yayınlandığının farkındayım. Fakat rapor sadece hükümetimize değil Bağlaşık Hükümetler'e de sunulduğu için ancak bu Hükümetler'in uzlaşmasıyla yayınlanabilir.

Binbaşı Kenworthy: Sorunun büyük önemine binaen, Sayın Sir H. Greenwood kendi departman'ından bunu isteyip meclis üyelerine veremez mi?

Sir H. Greenwood: Değerli arkadaşımın bu talebini gerekli mercilere iletacağım” (SMYRNA. *HC Deb 26 February 1920 vol 125 cc1882-3*).

Bir Avam Kamarası klasiği olduğu üzere, arada bir Ermeni soykırım iddiaları gündeme getirilirdi (ARMENIAN MASSACRES *HC Deb 16 February 1920 vol 125 cc503-4*). Birçok konuyu da bir şekilde Ermeni meselesine bağlarlardı. Mesela, “Madem Karadeniz'deki birlikleriniz şu an orada iş yapmıyor onları katledilen Ermeniler'i kurtarmaya gönderelim” (BALTIC AND BLACK SEA FORCES *HC Deb 18 February*

1920 vol 125 cc864-7). Bu ay şimdiye kadarkilerden farklı olarak, Ermeniler öldürülüyor iddialarının doğru olmayabileceği ilk defa dile getirildi. Hem de Başbakan tarafından: “Söylenenlerin doğru olduğunu farz edemem. Benim değerli arkadaşlarımın da bildiği gibi, bazen bu şayialar korkular ve endişelerden dolayı abartılır. Bu da çok doğaldır” (ARMENIA (ALLEGED MASSACRES) HC Deb 26 February 1920 vol 125 cc2060-2).

Araplar özgürlük vaatleri ve Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan bazı olumsuzlukların İngilizler tarafından çok iyi sömürülmesi ile Türkler'den soğumuş olduklarından olsa gerek İstanbul'un geleceği hakkında Arap dünyasında herhangi bir kaygı haberi yoktu. En azından meclis tutanaklarında rastlanmadı.

1920 Martı'nda İzmir, meclis görüşmelerinde çok önemli yer tuttu. Çok önemli yer tuttu derken bu her şeyin açıklandığı anlamında değil. Milletvekillerinin yönelttiği soru sayısının fazla olduğu anlamındadır. Bazı görüşmelerde Başbakan veya diğer yetkililer çok eleştirildiler. En büyük eleştiri sebebi İzmir'e Yunan çıkarmasından sonra çıkan olaylarla ilgili komisyon raporunun yayınlanmamasıydı. Bağlaşık Hükümetler'in razı olmadığı bahane edilmişti. Gerçi sonra yayınlanmama sebebi açıkça da söylendi. Yayınlanması, durumu daha da kötüleştirecekti. Birçok milletvekiline katliamlar hakkında Müslüman kaynaklardan gönderilen belgeler ulaştırılmıştı. Onların doğru olup olmadığı önemli değildi. Bunlar doğru olsa bile Mr. Bonar Law'a göre “hükümetin kararının hikmetini etkilemez”di (SMYRNA (GREEK LANDING) HC Deb 02 March 1920 vol 126 cc246-7).

Hükümet bir yandan da İzmir'de yaşananlardan dolayı Ermeniler'e yapılan gibi Hükümet'in kudreti ölçüsünde Müslümanların da gönlünü almayı düşündü (SMYRNA HC Deb 03 March 1920 vol 126 cc440-1). Burada 'kudreti ölçüsünde' ifadesi dikkat çekti. Herhalde, herhangi bir tazminat ödemesi ya da yardım yapmazlarsa kudretimiz bu kadardı deyip kendilerini savunabilecektiler. Net vaatlerde bulunup kendilerini bağlamamışlardı.

Bu arada Lloyd George'un canını sıkan haber, nihayet meclise de bildirildi. Başbakan tarafından ABD'nin Türk probleminde çekildiği açıklandı. Türk Antlaşmasının maddeleri şu an tartışılmakta fakat Amerikan Hükümeti konferansta temsil edilme davetini reddetmişti (TURKEY. HC Deb 04 March 1920 vol 126 c623).

Binbaşı David Davies, Ermeniler'e yapılanlar devam ederse, İstanbul'un Milletler Cemiyeti altında bağımsız bir şehir yapılmasını; Mr. Asquith, İngiltere'de olaylarla ilgili yayılmakta olan ciddi ve genel endişeyi giderecek açıklamalar yapılmasını önerdiler. Başbakan, Bağlaşıklarını nazara verip "Görüşmeler devam ettiğinden dolayı açıklama yapmak uygun düşmez. Hepimiz aynı kaygıları taşıyoruz. Gereken her türlü açıklama yapılacak ama Bağlaşıkların temsilcilerinin tavsiyelerini bekliyoruz." dedi. Kilikya'daki Ermeniler'in korunmasından Fransızlar sorumluydular ve onlar bu görevi yerine getiriyorlardı. Bağlaşıklar, azınlıkların korunmasını sağlamak için güçlerinin yettiği desteği vermeye hazırdılar. Aslında ufak ufak azınlıkları da kendi menfaatlerini düşünerek arka plana atmaya başladılar. Onlar için de ucu açık, net olmayan ifadeler kullandılar. Bu, meclis zabıtlarında yeni yeni görülmeye başladı (ALLIED GOVERNMENTS *HC Deb 04 March 1920 vol 126 cc632-5*).

İstanbul'la birlikte anılması gereken çok önemli konu ise Ayasofya'ydı. Ayasofya'yı Sir Robert Newman gündeme taşıdı:

"Sir Robert Newman: Türk anlaşmasının taslağının son halini şekillendirmede, bu ve diğer ülkelerdeki tüm Hıristiyan mezhepler Ayasofya'nın bundan sonra camii olarak kullanılmaması ve orijinal şekline dönmesi yani Hıristiyanların ibadetine açılması yönünde oluşan güçlü duyguyu da dikkate alarak, Yüksek Konsey binanın kötü kullanılmasını yani camii olarak kullanılmasını engellemek için ve Hıristiyanlıktaki en büyük kutsal mabetlerden biri olarak inşa edilen bu binanın bu amaca dönük kullanımı için gerekli restorasyonun yapılması yönünde adımlar atacak mı?"

Başbakan: Bu meselede, şu an için Bağlaşıklar herhangi bir değişiklik yapılmamasını tavsiye etti" (ST. SOPHIA, CONSTANTINOPLE. *HC Deb 08 March 1920 vol 126 c888*).

Türkleri cezalandırma duygusu bazı milletvekillerinde epey belirgindi. Onlardan Binbaşı Tudor-Rees, Ermenileri öldürmelerinden dolayı Türklere yaptırım olarak mesela İstanbul'un ellerinden alınmasını önerdi. Başbakan, 8 Mart'ta verdiği cevabı salık göstererek konuyu kapattı (ARMENIA *HC Deb 11 March 1920 vol 126 c1534*). Aynı gün Binbaşı Tyron "Biz tüm ülke olarak, Liberal'i, Muhafazakâr'ı ve İşçili'si, Ermeniler'i korumaya ahdedtik. Biz onları katliamdan ve kötü yönetimden korumalıyız. Onları Türkler yüzyıllardır kötü yönettiler. /.../ Türkler bal gibi de İstanbul'dan atılır" diyerek politikayı eleştirdi (MAJOR TRYON'S STATEMENT *HC Deb 11 March 1920 vol 126 cc1579-640*). Daha sonra Albay Benn devreye girdi. Hükümet politikalarını makul bulan Benn, birkaç ilave öneri getirdi:

“Karadeniz’de ve Akdeniz’de uçak gemisi filosu olsaydı, Anadolu’yu kontrol altında tutabilirdik. Anladığım kadarıyla, Hükümet’in niyeti Türkler’i İstanbul’da tutarak onları hep topun ağzında tutmak böylece istendiği şekilde hareket etmesini sağlamak. Türkler donanmamızın silahlarının ağzında olmalı. Hava Güçlerimiz sorumluluk alarak, Türkler Anadolu’nun içlerinde nereye giderlerse gitsinler onları deniz uçaklarıyla ya da uçak gemilerinden havalanacak hava makineleriyle kontrol altında tutabiliriz. Türkler’le Ermeniler arasındaki mücadeleye giremem fakat öyle görünüyor ki Ermeniler bu işte öldürülen taraf. Siz onları katledenleri korkutursanız (hava güçlerimizle) bu faydalı bir sonuç doğurabilir.”

Benn’den sonra Binbaşı Barnes fikirlerini açıkladı. Avrupalılar’ın Osmanlı’ya bakışlarını açık açık ortaya koydu:

“Belirsizliklere bakılırsa biz, hiçbirimizin beklemediği kadar büyük sorumluluklar alacağız. Gelecekte ne olacağı konusunda hemen hemen hiç bir fikrimiz yok. Asırlardır, Avrupalılar Ortadoğu’ya tutkuyla (ağızları köpüklenerek) baktılar. Türk İmparatorluğu geri çekilmeye başladıktan sonra da hep bir Avrupalı büyük devlet onun yerini almaya çalıştı. Öyle görünüyor ki artık, Türkiye’nin yerini almak onun imparatorluğunun topraklarının büyük bir porsiyonunu almak bizim elimizde. İstanbul Milletler Cemiyeti’nin karargâh’ı olması önerilmişti. Bu konuda birçok arkadaşımız da hevesli. Haliyle İstanbul’un bireysel bir devletten ziyade Milletler Cemiyeti tarafından kontrol edilmesi fikrindeyiz” (NUMBER OF AIR FORCE HC Deb 11 March 1920 vol 126 cc1640-69).

Türlere intikam duygusuyla bakan milletvekilleri için müjdenin gelmesi uzun sürmedi. İstanbul’da vuku bulan olaylarla (İstanbul resmen işgal ediliyor. Milletvekillerine yeterli bilgi verilmediği için bu olay bile sanki sıradan bir gelişme soruluyormuş gibi soruluyor.) ilgili olarak Mr. Asquith tarafından açıklama istendi. Bunun üzerine Mr. Bonar Law İstanbul’un işgalini ve sonrasını anlattı:

“Türk otoriteleri ve güçleri tarafından Anadolu’da gerçekleştirilen katliamlar ve ısrarla sürdürülen düşmanca tavırların sonucu olarak, Majestelerinin Hükümeti Bağlaşıkları ile irtibatlı olarak, İstanbul’daki temsilcilerine kenti işgal etmelerini emretmeye zorlandı. İstanbul’un genel yönetimine el konulmayacak. Savaş ve donanma komutanlıkları işgal edilecek. Posta telgraf hizmetleri, Boğaziçi’ndeki gemi seferleri kontrol altına alınacak. Polis teşkilatı Bağlaşıkların temsilcilerinin emrine verilecek. Ayrıca Türk Hükümeti, anlaşma şartları hakkında uygulanana kadar işgal devam edeceği konusunda uyarıldı. Hristiyan tebaaya karşı taşkınlıklar devam ederse, anlaşma şartlarının daha da şiddetleneceği iletildi. Son bilgilere göre, İstanbul’un işgali öngörüldüğü şekilde uygulandı. Sadece bir yerde çatışma oldu. İki İngiliz asker, bir subay öldü ve üçü yaralandı. Türkler’den bir subay ve sekiz asker öldü, bazıları yaralandı” (OCCUPATION OF CONSTANTINOPLE HC Deb 17 March 1920 vol 126 cc2214-5).

Mustafa Kemal Paşa ile ilgili merakların belki de zirve yaptığı dönem başladı. Onunla ilgili ifadeler genelde suçlayıcıydı. Lord R. Cecil, Dışişleri Ofisinden bir yetkilinin, Mustafa Kemal Paşa’yı İttihat ve Terakki ajanı olarak kabul etmemesine içerlemişti. Yetkilinin, Kilikya’daki son katliamlarla İT Partisi’nin bağının olmadığını söylemesi

onu daha da kızdırmıştı. Mr. Cecil, Mustafa Kemal Paşa ile Savaş Bakanlığı'nın sıkı ve daimi bir irtibatı olduğuna inanıyordu. İsmi verilmeyen bu yetkili Mustafa Kemal Paşa ile İT Partisi hakkında onları temize çıkaran açıklamalar yaparken, aynı gün Dışişleri Bakanı, Kilikya'daki mezalim, Genç Türk Partisi'nin çıkarları için milliyetçi bir programın ürünü deyiverdi. Bakana göre, Küçük Asya ile başkent arasında devamlı bir iletişim vardı. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'un resmi valisiydi. (İngiliz istihbaratı Mustafa Kemal Paşa'yı uzun süre Erzurum Valisi olarak tanıttı.) O, Asya ile İstanbul arasında bir bağlantıydı. Bu çelişkili açıklamalar Mr. Cecil'i çok kızdırdı. Başbakan'a şikâyet etti. Gelecek adına meclise dışişleri ile ilgili tam bilgi verilmesini istedi. Başbakan'a göre çelişkinin sebebi cevap veren bakanın, asıl bakan hasta olduğu için geçici olarak sorumlu olmasıydı. O, soruyu araştırma vakti olmamasıydı (MASSACRES IN CILICIA *HC Deb 15 March 1920 vol 126 cc1810-1*). İngiltere hükümetinden Mustafa Kemal Paşa hakkında da her konuda olduğu gibi kısıtlı bilgi verildi. Oysa onunla ilgili İngiliz istihbaratının çok bilgisi vardı (Sonyel, 1995b, 106). Verilen bilgiler ise Mustafa Kemal Paşa'yı hedefe yerleştirme çabaları şeklindeydi. Dışişleri Bakanı'nın Lordlar Kamarası'ndaki konuşmasına göre tüm belaların kaynağı, belki de katliamların çoğunun sorumlusu o idi (NAVY ESTIMATES, 1920–21 *HC Deb 18 March 1920 vol 126 cc2441-551*). Türkler'in vatanlarını savunma hakkı yoktu. Vatan savunmasını, Mr. Curzon bela kaynağı olarak gördü. Türk milletinin topraklarını istediği gibi kesip biçecek ve hiçbir itiraz olmayacaktı. Mr. Curzon böyle istedi ama onu üzen haberler geldi. İlki, İstanbul'daki donanmalarının Mustafa Kemal Paşa'yı hiç etkilememesi idi. İngilizler donanmalarıyla İstanbul'un başına çökecek, böylece Sultan'a istediklerini yaptıracaktı. Mustafa Kemal Paşa bu stratejiyi boşa çıkarmış durumdaydı. İkinci değerlendirme ise İngilizler için daha kötüydü. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir operasyon için en az beş tane devlet biriminin harekete geçmesi gerekiyordu. Bu ağır bir işti (ARMY ESTIMATES, 1920–21 *HC Deb 22 March 1920 vol 127 cc79-163*). Beş devlet birimi bir yana, ileride görüleceği üzere dört devlet bir de Ermeniler topluca saldırılarına rağmen Mustafa Kemal Paşa'yı durdurmayı başaramadılar.

İzmir'deki Yunan mezalimi hakkında Başbakan epey sıkıştırıldı. O ise ortaklarını bahane edip açıklama yapmadı. Çok ibretlik bir soru cevap faslı:

“Mr. Aubrey Herbert: Geçen yıl 15 Mayıs'ta İzmir'e Yunan çıkarması yapıldı mı? Katliam oldu mu? Katliam gizlendi mi? Eğer gerçekse, bu tür nahoş gelişmeler İmparatorlukta memnuniyetsizlik ve ülkede bir şüphe doğurdu mu?”

Başbakan: Geçen 15 Mayıs'ta İzmir'e Yunan çıkarması oldu. Ciddi kargaşa oldu. Fakat bunların gizlendiğinden, İmparatorluğumuzda memnuniyetsizlik olduğundan veya bu ülkede şüphelere neden olduğundan haberdar değilim.

Mr. Aubrey Herbert: Sayın Başbakan, Meclis Başkanı'nın tüm bilgileri bu meclise vermeyi reddettiğinin farkında mı? Kendisinin gizli diplomasıye karşı pek çok açıklaması var. Acaba bu sözlerini unuttu mu? Çünkü hala kendi sözlerine aykırı davranıyor.

Yarbay Murray: Sayın Başbakan Avrupa'nın her tarafında pek çok hikâye anlatıldığının farkında değil mi? Gerçek kayıtlara sahip olmak daha iyi olmaz mı? Bir iki hafta önce Lord Privy Seal bu soru karşısında zayıf düşmemiş miydi?

Sir J. D. Rees: Bu konuda Müslümanlar arasında ciddi kaygılar olduğunun farkında mısınız? Müslümanlar ki Majestelerinin tebaası içinde belki de Hıristiyanlardan daha fazlalar.

Yarbay Murray: Sayın Başbakan, konuyu tekrar görüşmeye açık mısınız?

Başbakan: Sir J. D. Rees'e cevaben, şunu söyleyebilirim ki çoğunluk 'Hıristiyan' kelimesinin tanımına bağlı. Diğer sorular hakkında genel cevap verecek olursam, gelişmeler hakkındaki bilgilerin açıklanmasının reddedildiğinin farkında değilim. Kanımca araştırma raporu hazırlanmakta ama biz bu konuda Müttefiklerimizle tam uyum içinde hareket ediyoruz. Dünyanın o bölümünde (Müslüman coğrafyasında) birçok ayaklanma var. Bu durumdan dolayı çok endişeliyiz. Buna ilaveten, durumu daha da tahrik edecek bir iş yapmak istemiyoruz.

Binbaşı Kenworthy: Araştırma Komisyonu'nun iddia edilen bulgularının sadece kıtadaki (Avrupa) gazetelerde değil, iki tane İngiliz gazetesinde de yayınlandığının farkında mı? Bu gerçeğe rağmen kendisine verilen bilgileri Meclis üyeleriyle paylaşamaz mısınız?

Başbakan: Müttefiklerimizin rızası olmadan biz kesinlikle raporu yayınlama sorumluluğunu alamayız. Müttefiklerimiz bizimle irtibat halinde hareket ediyorlar.

Mr. Ormsby-Gore: Sayın Başbakan rapordan alıntılarının hangi anlamda yayınlandığının farkında mı? Onlar doğru mu değil mi? İstanbul'da ve Doğu'da, İzmir'de neler olup bittiğine dair her türlü yayınların var olduğu gerçek değil mi?

Albay Wedgwood: Müttefiklerin hangisinin bu raporun yayınlanmasına karşı olduğu bize söylenebilir mi?

Mr. Aubrey Herbert: Rapordaki ifadeler yayınlanamayacak kadar kötü mü?

Mr. Aubrey Herbert: İzmir'deki olaylar hakkında araştırma komisyonu var mı? Komisyonun bulguları Barış Konferansı'nın Yunanlılar'ı İzmir'e gönderme politikasına eleştiri şeklinde mi? Rapor hakkındaki tüm bilgiler Avam Kamarası'na sunulmaktan reddedildi mi?

Başbakan: İzmir'deki olaylara ilişkin araştırma komisyonu var. Bağlaşıkların Hükümetleri bulguları yayınlamayı uygun görmedi. Bunun sonucu olarak Avam

Kamarası'na herhangi bilgi vermek mümkün değil. (Yukarıda, 'Bilgi saklandığının farkında değilim.' demişti)

Mr. Aubrey Herbert: Yunan birliklerinin İstanbul ve Küçük Asya'ya çıkarma yapması amaçlandı mı? Bu Yunan birliklerinin geri püskürtülmesinde bizim askeri sorumluluğumuz ne olacak?

Başbakan: Bağlaşık Hükümetleri'nin askeri planları her ne olursa olsun, onları önceden yayınlamak doğru olmaz'' (SMYRNA (MASSACRES) *HC Deb 15 March 1920 vol 126 cc1805-7*).

Türkiye'de bir maceraya girilme ihtimalinden bazı milletvekilleri tedirgindiler. Türk probleminin halledilmemesinden kaynaklanan Hindistan'daki huzursuzluğun yeterince dikkate alınmadığını düşünüyorlardı (TURKEY *HC Deb 16 March 1920 vol 126 cc2015-6*). İzmir'deki olaylarla ilgili raporun hala yayınlanmaması can sıkı bir başka sebebi. Bunlardan dolayı hükümete çok sert eleştiriler yapıldı:

“Kont Winterton: İzmir'deki olaylarla ilgili olarak milletvekillerine çok ciddi iddialar içeren bir rapor verildi. Rapor bizzat İngiliz şahitlere dayanarak hazırlanmış. Hükümetimiz bu raporun yayınlanması için Bağlaşıklara baskı yapacak mı?

Başbakan: Türk şahitler dinlenirken Yunanlılar'dan korkarlar da kanıt veremezler diye o esnada orada Yunanlılar bulundurulmamış. Bu yüzden yayınlanmayacak. (Daha durumu daha da kötüleştireceği belirtilmişti. Bu sefer bahane bulma ihtiyacı hissetti.)

Mr. Herbert: Komisyon raporunun yayınlanmamasının sebebi önyargısız hazırlanması mı?

Başbakan: Cevabımda, sebepler tam olarak verildi

Sir J. D. Rees: Sayın Başbakan, kurbanlar sadece Hıristiyan olduğu zaman katliamlar esefle kınandığına dair bir izlenim olduğunun farkında değil mi? Durum böyle olduğu için herhangi bir şey yayınlanmak istenmiyor mu?

Başbakan: Bu en talihsiz izlenim olur, fakat Hıristiyanlar da dürüst yargılanmayı hak ediyorlar'' (Yunanlıların dürüst yargılanmadığını ima ediyor.) (OFFICIAL COMMISSION (REPORT) *HC Deb 22 March 1920 vol 127 cc27-9*).

'Konuyla ilgili bilgimiz yok' 'Konu Türkler'le yapılacak anlaşma kapsamında' Türkiye ile ilgili hoşlarına gitmeyen soruları hep bu iki sebeple geçiştirdiler. Bundan sonra da bu iki kalıp cümleyle geçiştirecektiler. Mesela alttaki diyalog:

“Binbaşı Kenworthy: Yunan işgal yerleri genişletilecek mi? Onlara bu ülke tarafından Türkler'le yeni çatışmalar öncesinde destek sözü verildi mi? Komisyon raporu hala niye mecliste sunulmadı?

Mr. Bonar Law: Yunanlılar'ın İzmir'i işgali hakkında bilgi veremem. Çünkü konu Barış Antlaşması ile irtibatlı ve şu an görüşme altında'' (ASIA MINOR *HC Deb 24 March 1920 vol 127 cc400-1*).

Türk politikası ile ilgili eleştiriler Mr Asquith tarafından devam ettirildi. Onun bir önceki başbakan olduğunu hatırlamakta fayda var. Şimdi onun konuşmalarını ve Başbakan'ın ona cevabına bakalım:

“Mr. Asquith (Selef Başbakan): Avrupa'nın herhangi bir yerinde Osmanlı Hükümeti artık varlığını sürdürmemeli. Boğazların kontrolü bundan sonra Osmanlı Hükümetinde olmamalı. Türkleri İstanbul'dan sürmek Majestelerinin hükümetinin 'açık sırrı' idi. Hindistan'daki hareketler ve açıklamalardan dolayı vazgeçmek zorunda kaldı. Hindistan'dan gelen temsilcilerle yaptığım görüşmelerden ve dağıttıkları muhtıradan edindiğim izlenim şöyle: Hint Müslümanlarının kaygılarında İstanbul'un geleceği ikincil önemde. Onlar için en önemli konu Müslümanların kutsal mekânlarının da içinde bulunduğu Osmanlı topraklarında Hıristiyan otoritesi ve hükümranlığının bulunmamasıdır. Bu istekler tabii ki dayanaksız. Kutsal yerlerin tekrar Osmanlı'ya verilmeyeceğini biliyorum ve bundan dolayı çok memnunum. Diğer taraftan İstanbul'da Osmanlı Sultanına aynı haklarını geri vermek de kabul edilebilir bir durum değil. Yoksa Osmanlı'nın o eski entrikası olan Hıristiyanları birbirine kırdırma –ki bundan Abdülhamit çok ekmek yedi- politikasına fırsat verilmiş olur ki bu da kabul edilebilir bir çözüm değil. İtiraf etmeliyim ki benim tercihim Sultan'ın Vatikanlaştırılması'dır. Bu deyimim mucidi M. Clemenceau'dur. Vatikanlaştırılmış, nötrleştirilmiş Sultan, Avrupalı Türkiye'ye veya tüm Avrupa'nın yönetimine neden ciddi bir tehdit olacakmış anlamıyorum. Ermenistan sınırları batıya ve kuzeye doğru genişlemelidir. Mustafa Kemal ve güçlerinin büyüklüğünden dolayı, acilen Ermenileri eğitecek askerler gönderilmeli.

Başbakan: Türk antlaşmasının gecikmesini ben de müessif olarak görüyorum. Yalnız bunun sebebini ben defalarca açıkladım. Amerika mandater olarak sorumluluk alsaydı bu Bağlaşıklara imkânlarını sonuna kadar eve daha yakın yerlerde kullanabileceklerdi. Ermenistan'ı koruyabilirler, Kilikya'daki Ermenileri koruyabilirler ve Küçük Asya'daki Osmanlıları kontrol edebilirlerdi. Bizden, Başkan Wilson'un Amerika Birleşik Devletleri ile danışma fırsatı buluncaya kadar Türk Antlaşmasında ilerleme yapmamamız istendi. ABD'de o esnada Alman Antlaşmasıyla ilgili müzakerelerde zorluklar çıktı. Siyasi tatsızlık ve iticilik arttı. Bu durum, Avrupa'da ya da başka herhangi bir yerde barışın düzenlenmesi yönünde doğru bir adım değildi. Sonuçta Türk barışına katkı yönünde net bir şey çıkmadı. ABD'ye süre vermeden Fransa ve ortaklarımıza Türkiye'nin belli yerlerinin mandasını verseydik o zaman eminim ki bizim Türkiye'yi paylaşmak için sabırsız olduğumuz ve ABD'yi dışlamak istediğimiz düşünülecekti. Hiçbir şey bu algıdan daha kötü olamazdı. Gecikme Türkiye'deki huzursuzluğu artırdı. Oradaki zorluklarımızı artırdı. Fakat bu ABD'de bize karşı şüphe oluşmasından daha iyidir. Yoksa nahoş sonuçlar doğuracak politik çalkantılara yol açabilirdi. Biz, ABD'nin meseleye dahil olması için her türlü ihtimali bekledik. ABD Türk barışında rol almayacağını açıkça ilan ettikten sonra bu barış hakkında kesin karar vermek için harekete geçtik.

Sultan 'Vatikanlaştırıldı' diyelim, 'Peki o zaman İstanbul'u kim yönetecek?' sorusu olduğu gibi duruyor. Milletvekilinin, Sultan'ın İstanbul'da kalıp Bağlaşıklar Filosu'nun kolayca ulaşabileceği yerde bulunmasının iyi olacağını görmesi sevindirici zira Sultan daha geniş bir alanda bulursa ona ulaşmak kolay olmaz.

İstanbul'daki Bağlaşıklar işgali şu an iyi gidiyor. Eğer istenen etkiyi gösterirse her şey baştan tekrar düşünülecek. Fakat şu an için sonucun nasıl olacağını söylemek çok erken.

Ermenistan ve Ermeniler hakkında arkadaşlarımızın söylediklerine katılıyorum. O yüzden bu konuda söylenecek bir şey yok. Yalnız şunu söyleyebilirim. Ermenistan ile ilgili problem Ermeni nüfusun birkaç bölgeye yayılmış olmasından. Türkiye'de sadece bir bölgede Ermeniler çoğunluktadır. Kilikya gibi yerlerde kendi kendini yönetmenin hiçbir ilkesini uygulayamazsınız. Kilikya'da onlar azınlıkta hem de çok azınlıkta. Sanırım Müslümanlar o bölgede nüfusun dörtte üçünü ya da üçte ikisini oluşturuyor.

Ermeniler ve Hıristiyanlar Kilikya'da azınlık durumundalar. Eğer onlar orada azınlıkta olmasaydı, meseleyi çözmek hiç de zor olmayacaktı. Aslında, biz oraya özgürlük vermeyi ciddi olarak düşündük, fakat bizim tasamız, eğer çok sıkı kontrol olmadan biz oraya özgürlük verseydik, oradaki Hıristiyanların durumu tamamen ümitsiz vaka olacaktı.

Ermeni konusuna özellikle girdim. Çünkü bazıları tüm Ermenileri kapsayacak şekilde özgür bir devlet kurulabilir diyor. İşte bu tam da bizim yapamayacağımız iş. O topraklar çok büyük zorluklar barındırıyor. Kilikya'da ana gövdeyi Müslümanlar oluşturuyor.

Mr. A. Williams: Sayın Başbakan'ın verdiği nüfus rakamları şu anı mı yansıtıyor yoksa katliam öncesini mi? Katliamlarla oluşturulan çoğunluğu kabul ediyor mu? Rakamlar kabul edilemez, özellikle de katliamlar öncesiyle kıyaslandığında.

Başbakan: Değerli dostumun hangi katliamları kastettiğini anlayamadım.

Mr. A. Williams: Savaş esnasındaki.

Başbakan: Gerçekleri olduğu gibi kabul etmek zorundayız. Hiç şüphem yok ki korkunç katliamlar nüfus dengesini altüst etti. Yalnız, eğer siz özgürlük verirsiniz, bunu uygulayacak olanlar hayatta olanlardır.

Mr. A. Williams: Biz özgür devlet istemiyoruz.

Başbakan: Çok doğru, fakat alternatif ne? Kim kontrol edecek? İşte zorluk burada. Benim ABD'nin alacağını düşündüğüm sorumluluğu almamasından kaynaklanan problem. ABD Ermenistan'ı kontrol etme sorumluluğunu alsaydı, Fransızlar Kilikya'nın kontrolünü ABD'ye vereceklerdi ve bunda gayet de istekliyidiler. İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar bu konuda oldukça hemfikirler, fakat hala bir işaret görmedik. Biz, ABD'den sadece, bizim Ermenileri korumamızı isteyen telgraflar alıyoruz. Biz şu ana kadar, sorumluluk üslenmek isteyen bir teklif hiç almadık. Bu işi kim yapacak? Orası çok geniş bir alan. Gelişmemiş yer. Yollar pek gelişmemiş, demiryolları hemen hemen hiç gelişmemiş. Geniş alanda yayılmış 200,000 Hıristiyan'ı korumak çok ağır sorumluluk. Orası dağlık vahşi bir ülke. Fransa'nın bu sorumluluğu almasını umuyoruz. Bizim zaten sorumluluğumuz var, omuzlarımıza çok fazla yük alamayız.

Mr. T. P. O'Connor: Katliamları önlemek bizim en büyük görevimiz.

Başbakan: Bu meselede kesin sorumluluğumuz olduğunda hemfikiriz. Fakat her yardım talebine cevap vererek tüm dünyayı güvenliğimiz altına alamayız. Biz Britanya Filosu'nu özgürce kullandık, kullanıyoruz. Gerçi, biz o ülkenin bir iki yıldır güvenliğini başarılı bir şekilde sağlıyoruz, fakat bu bize çok pahalıya mal

oluyor. Haliyle bu sorumluluğu sonuna dek alamayız. Bu yükü Britanya İmparatorluğu'nun omuzlarına yüklemek hiç de dürüstçe değil. Sorun Kilikya ile ilgili. İstanbul'daki merkezi hükümete baskı kurarak, Bağlaşıkların gücünü serbestçe kullanarak düzensizlikleri kontrol edebiliriz. Bunu yapmaya oldukça hazırız. Fakat bunun ötesinde, bu geniş alanda Büyük Britanya'nın daha fazla sorumluluk alabileceğine inanmıyorum. Koskoca Küçük Asya'da Hıristiyanlar her tarafa yayılmış haldeler. Bize göre, bu sorumluluğu üslenen sözler vermeye, Anadolu'ya asker göndermeye hiç bir bakanın hakkı yok.

Orayı Türklerin utanç verici despotizminden kurtarmak için çok büyük masrafların altına girdik. Bunca çabadan sonra o ülkeyi anarşi ve kargaşaya geri vermek ve sorumluluk almamak akılsızca ve savunması epey zor bir tavır olur /.../ Yalnız orada (Mezopotamya) çok sayıda kabile var. Bu kabilelerin birbirine veya bir başkasına bağlılığı yok. Sadece Türkler'e var. Eğer orada merkezi bir hükümet oluşturulmadan Türkler oradan çekilirse, iç savaş, kargaşa ve çekişme olur.

Lord Robert Cecil: Ermenistan hakkında bir sözüm var. Sayın Başbakan'ın Kilikya'nın pozisyonu hakkındaki tutumundan dolayı biraz üzuldüm. Sayın Başbakan Kilikya'nın pozisyonu Türkler'in birçok Ermeni'yi öldürmesinden dolayı zorlaştı dedi. Artık Ermeniler çoğunlukta olmayacağı gibi Türkler'le eşit sayıda bile olamazlar. Buna katılıyorum. Bununla beraber, şurası gayet açık ki biz Kilikya'yı Türkler'e geri veremeyiz. Bu ölümcül bir hata olur. Eğer böyle yaparsak, bu Türkler'in başladıkları işi bitirmelerine ve hatta Kilikya'daki azınlık Ermenilere bile son vermelerine fırsat olur... Yüksek Konsey tarafından Milletler Cemiyeti'ne gönderilen bir öneri var: Milletler Cemiyeti bir şekilde Ermenistan veya Güney bölgedeki Ermeniler için sorumluluk almalı.

Başbakan: Öyle yaptık. Fakat Milletler Cemiyeti sorumluluk almada isteksiz. Onları anlıyorum. Bence çok güçlü sebepler var. Tamam, fakat bizim müeyyidemiz nedir, gümrükler ne olacak, ya hangi limanlar bizim olacak? diyorlar. Tabii ki, eğer Milletler Cemiyeti, Ermeniler'i koruma sorumluluğunu almayı kabul ederse, biz bundan gerçekten mutluluk duyarız.

Albay Yate: Asya özellikle Orta Asya Müslümanlarının tamamı Sultan ve Halifeleri'nin bağımsız bir monarşi olmasını dinlerinin temel prensibi olarak görüyorlar. İstanbul'daki Halife'nin gücüne bir zarar verme niyeti olsa, dünyanın bu bölgesinde en büyük huzursuzluğa sebep olur. Bu yüzden, ben hükümete Sultan ve Halife'nin İstanbul'da kalmasını önermenin yanında, Sultan'ın üzerinde ve Suriye, Mezopotamya, Ermenistan toprakları kesildikten sonra Sultan'ın dominyonunda kalan yerlerde hiçbir Avrupalı Güç'ün manda olmamasını da öneriyorum. Ayrıca halifelikle papalık tamamen farklı statüler. Birbiriyle kıyaslamak mümkün değil. Artık umarım 'Sultan'ı Vatikanlaştırma' deyimini son kez duymuşuzdur.

Ben Hindistan Müslümanları adına konuşuyorum. Türkiye'ye çok büyük enkaz yükleyen Enver Paşa, Mustafa Kemal ve diğer Genç Türk liderlerle aynı safta yer tutan ve şu an Hindistan'da büyük tahrikler yapan Hintliler adına konuşmuyorum. Britanya gücü Kırım Savaşı'ndan beri Türkler'le hep dosttur. Biz Türkiye'yi bugün Genç Türklerle yargılamamalıyız. Onlar bizim muhalif olduklarımız. Biz öz Türklerle dostuz ve her zaman da dost kalacağız. Savaşta Mezopotamya'da savaşan er ve erbaşlar arasında hiç bir kişi görmedim Türkler'in dürüst savaşı ve cesareti hakkında olumsuz tek kelime söyleyen. Üstelik onlar olumsuz hiçbir şey söylemedikleri gibi Türkler'in yiğitliğini överler.

Enver Paşa ve Genç Türk Parti'den diğerleri Müslüman bile değiller, onlar ateist. ... Dünya'da Müslüman ırklar arasında büyük bir bölünme öngörüyorum. Hicaz Kralı'nın kendini bağımsız bir kral olarak ilan ettiğinde, Hint Müslümanlarının ona neden öyle kuşkuyla baktıklarını asla anlayamamıştım. Şimdi anlayabiliyorum. Hicaz Arapları arasında şimdi şöyle bir ruh görüyorum. Artık Mekke ve Medine'nin tek sahipleridir. Bu durum Türkiye Sultanını Halifelik pozisyonunu bırakmaya zorlayacak ve kendileri onun yerine bu statüyü alacaklar. Hint Müslümanları, Afganlar ve diğer Müslümanlar kesinlikle bu fikirde değiller. Onlar Sultanı (Osmanlı Sultanını) kendilerinin Halifesi olarak görüyorlar. Bize düşen Halifelik seçimine müdahale olabilecek hiçbir şey yapmamak ve ona kendisinin güç ve prestijini öğretmeye kalkmamaktır.

Binbaşı Kenworthy: Mezopotamyalı bazı İngiliz arkadaşlar, yerli bazı Arap unsurlardan bazen hakaretvari bahsediyorlar. Fakat şu unutulmamalı ki bu Araplar yıllarca Türklerin kötü yönetimi altında kaldılar'' (FOREIGN AFFAIRS *HC Deb* 25 March 1920 vol 127 cc639-717).

Görüldüğü üzere Türkiye'yi iyice küçültmek için her şey düşünülmüş, bağımsız bir Ermenistan için şartlar sonuna kadar zorlanmıştı. Başbakan, Anadolu'da herhangi bir yerde Ermeniler çoğunlukta olsaydı bağımsız bir Ermenistan kurmayı çok kolay görmüştü. Yalnız Anadolu'nun hiçbir yerinde bu çoğunluğu bulamadılar. Akla şu geliyor: Tehcir kararı uygulanmasaydı, bugün Türkiye'de çok farklı bir siyasi yapı olacaktı. Muhtemelen Sivas'tan sonra, Karadeniz'den Akdeniz'e uzanan topraklarda Ermenistan adında bir devlet olacaktı.

Ermenilere verdikleri sözleri yerine getirebilme ümitleri ABD'nin görev almayacağını açıklamasıyla kırılmıştı. Yine de Hükümet'ten İngiltere'nin bir şeyler yapmasını istemişlerdi. Ama Başbakan'ın ağzından Küçük Asya'ya girmelerinin hemen hemen imkânsız olduğunu öğrendiler. Bu aşamadan sonra Ermeniler'e karşı duygusal çaresizlikle baktılar. Tekrar konuyu gündeme taşıyıp Hükümet'e yüklenmeye çalıştılar. Şimdi bu yeni psikolojik hallerindeki konuşmalarına bakalım:

“Mr. Aneurin Williams: Kilikya'da Ermeniler tehlike altında, onlar için İngiliz ve Fransız Hükümetleri ne yapıyor?”

Mr. Harmsworth: Fransızlar'ın asker göndermesi mümkün değil, Fransız Yüksek Komiseri İstanbul Hükümeti'ni uyarmış, eğer katliam olursa sorumlu tutulacak.

Lord Robert Cecil: Fransızlar'a bağlı kalarak bilgi almaktansa birkaç İngiliz memuru oraya yerleştirmek daha uygun olmaz mı?

Mr. Harmsworth: Sevgili Lord bizim Fransız dostlarımızın çabalarının, bilgi edinmenin ne kadar zor olduğunun farkındadır herhalde.

Mr. Williams: Son iki üç saat içinde bile dehşet veren haberler gelmekte, az önce alınan telgrafta da Fransız otoritelerin asker göndermeyi reddettikleri ve

katliamların bir başka kasabada devam ettiği açıklanıyor. Siz bunların farkında değil misiniz?

Mr. Harmsworth: Tek bilgim, sizin bana verdiğiniz. Onu da doğrulatma ya da yalanlama konumunda değilim

Mr. O'Connor: Yani şunu mu anlamalıyız: Bu insanlar katledilirlerken Fransa ve İngiltere bir kenarda duracak ve onları korumak için herhangi bir önlem almayacak?

Mr. Harmsworth: Bu tamamen yanlış sonuç. Sevgili arkadaşımın Fransız Hükümeti'nin bir kenarda durduğunu söylemeye hakkı yok.

Lord Robert Cecil: Değerli üye, Ermeniler'i korumak için yapılabilecek en iyiyi yapma konusunda Hükümet'in herhangi bir sorumluluğu olmadığını düşünmemizi mi istiyor?

Mr. Harmsworth: Hayır bunu söylemek istemiyorum. Değerli Lord, o bölgede Fransız Hükümeti'nin yetkisi olduğunun gayet farkında'' (CILICIA (POSITION OF ARMENIANS) *HC Deb 30 March 1920 vol 127 cc1091-3*).

Ermeniler'in sorunları nasıl halledilecek? Verdikleri sözleri yerine getirmede ümitsiz de olsalar daha çok tartışılacak. Yalnız bu ay Mr. Williams'ın çok dokunaklı bir konuşmasıyla bitti:

‘‘Biz kazançlı bir tatile çıkacağız. Ama Türk tiranlığı altındaki Ermeniler'in tatili falan yok. Günden güne acı çekiyorlar. Özellikle Kilikya'daki durum çok vahim. Tedbir alınmazsa para ve insan kaybına yol açacak. Biz onlardan uzağız diye sorumluluklarımızı ihmal edemeyiz’’ (EASTER RECESS (ADJOURNMENT) *HC Deb 31 March 1920 vol 127 cc1339-64*).

1920 Nisan ayı da Mart ayı gibi Ermeni vaatlerinin suya düşmesi ve bundan kaynaklanan üzüntüler üzerineydi. Batı Trakya meselesi görüşülen bir başka konuydu. Ayrıca 23 Nisan'da kurulacak Milli Meclis, kurulmadan önce henüz parti aşamasındaydı. Meclisin ilan edileceği haberi mi alındı bilinmez, Ankara'daki bu oluşum 5 Nisan'da göreve başlayan yeni vezir-i azam tarafından yasadışı ilan edildi (ANATOLIA *HC Deb 19 April 1920 vol 128 cc23-4*).

Türkiye ile yapılacak anlaşma şu ana kadar bu mecliste çok konuşuldu. Türkiye hakkında artık bölüşme şekillenmişti. Batı Yunanlılar'a, Doğu'da büyük bir bölge de Ermeniler'e verilecekti. ABD mandası deyip bağımsız bir Ermenistan Devleti kuracaklardı. Bu niyetleri onlar adına istemedikleri yönde ilerledi. Bu gerçek, Başbakan tarafından hüzünlü bir şekilde açıklandı. Karadeniz'den Akdeniz'e Ermeni Devleti yapamamaktan dolayı üzüldüler. Eğer ABD mandater olsaydı, Türklerin korkunç zulümlerinden kurtarılmış medeni insanların yaşadığı hiçbir ırk veya grubun ayrıcalıklı

olmadığı, böylece tarihi bir adaletin sağlanmış olduğu Ermenistan Devleti kurulacaktı. Ermenilere verdikleri bağımsızlık sözünün ağırlığı altında kaldılar. Onları, artık bağımsız bir Ermenistan Devleti'nin hayal olması çok üzdü (PRIME MINISTER'S STATEMENT *HC Deb 29 April 1920 vol 128 cc1459-533*).

Bağımsız bir Ermenistan Devleti kurulamamasının üstüne bir de Kilikya Fransızlar'a devredilince bazı milletvekilleri çok rahatsız oldular. Ermeniler'in güvenliği ile ilgili kaygıları arttı. Hükümet'e kızıp bu devrin kendilerine ne karı olduğunu sordular. Hükümet bu işin mali boyutunu sebep gösterdi. İngilizler için orada bulunmak çok ağır maliyetliydi. O yüzden orayı Fransızlar'a devrettiler (CILICIA *HC Deb 29 April 1920 vol 128 cc1411-2*). Aynı gün, San Remo Konferansı'ndan milletvekillerinin daha da canını sıkacak haberler geldi. Haber, Kilikya'nın Türklerin elinde kalmasına karar verildiği idi. Bununla ilgili açıklama istediler. Mr. Bonar Law Başbakan'ın açıklama yapmasını beklemelerini, kendisinin bir açıklama yapamayacağını söyledi (SAN REMO CONFERENCE *HC Deb 29 April 1920 vol 128 cc1408-10*). Ama daha sonra Başbakan'ın herhangi bir açıklamasına rastlanmadı.

Mart ve Nisan aylarında Ermenilere verdikleri sözü tutamaktan dolayı üzgündüler. 1920 Mayıs'ında artık bunlarla ilgili bir şey görüşülmedi. Hatta bu ay kayda değer bir şey görüşülmedi. Yalnız Zeki Bey isimli bir Türk'ün başına gelenler görüşüldü.

Zeki Bey tutuklandı ve malına el kondu. Kendisi Şamlı bir Arap'tı. Türk Hükümeti'ni, bir Ermeni halı tüccarını sınır dışı etmeye teşvikle suçlandı. Bu kişinin, İngiliz Konsolosu tarafından savunma hakları tanınmadan, deliller de kanıtlanmadan yargılanıp hapsedildiği iddia edildi. Bu iddialara karşı Mr. Harmsworth, İzmir'deki bu olayla ilgili bir mektup alındığını, İstanbul'daki Yüksek Komiser'e olayı araştırması ve rapor göndermesini isteyen mesaj gönderildiğini söyledi. Zeki Bey bundan sonra (1922 dahil) hiç gündeme gelmedi. Bu konuyu gündeme Albay Wedgwood getirmişti. Sebebi bu ve buna benzer "hikâyelerin" (!) İngilizler'e karşı Fransa'da kullanılmasıydı. Bu yüzden gelen raporları hem basına hem de meclise sunulmasını istedi. Böylece anti-Türkçü bir kampanya yürütmedikleri görülecekti (ZEKI BEY KHARSA *HC Deb 06 May 1920 vol 128 cc2238-9*).

1920 Haziran ayı Mustafa Kemal Paşa'nın meclis üyelerine kendini hissettirdiği, özellikle Fransa ile antlaşma yapması üzerine de kendini fiilen kabul ettirdiği bir dönem

oldu. Türkiye-Fransa arasındaki anlaşma ilk defa geçti. Mustafa Kemal Paşa hareketi ile Fransa arasında anlaşmanın gerçekten imzalandığına inanamadılar. Belki de inanmak istemediler. Milletvekilleri için bu haber düş kırıklığı oldu. Mustafa Kemal Paşa'dan herhalde bu kadarını beklemiyorlardı. Bu şaşkınlık Mustafa Kemal Paşa'nın gücünün ıspatı oldu. Bu şaşkınlıktan sonra Ermeniler'i düşündüler. Onlarla ilgili anlaşmada ne gibi maddeler olduğu merak ediliyordu. Anlaşma ile ilgili ilk açıklama Mr. Harmsworth tarafından yapıldı. Onun verdiği bilgilere göre, antlaşma imzalanmış ancak maddeleri ile ilgili bilgisi yoktu, sadece Ermeniler'in güvenliğini sağladığını ümit ettiklerini belirtti (TURKEY HC Deb 14 June 1920 vol 130 c875). Bir hafta sonraki açıklamasında Mr. Harmsworth ellerinde henüz ateşkesin metni olmadığını söyledi (CILICIA (ARMISTICE) HC Deb 22 June 1920 vol 130 cc1995-6).

İngilizler için her zaman ticari kaygıları her şeyin önündeydi. Ermeniler'e verdikleri sözü tutmak bir yana Kilikya'yı bile Fransızlar'a devredivermişlerdi. İzmir'de tarihin gördüğü büyük katliamlardan biri yaşandı. Onlar bu durumda bile oradaki ticari menfaatlerinin peşindeydiler. Mr. A. Herbert, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra kapitülasyonlar orada kaldırıldıysa, İngiliz ticaretinin çok büyük tehdit altında olabileceğini dile getirdi. Oysa öyle bir tehdit söz konusu değildi çünkü kapitülasyonlar kaldırılmamıştı (SMYRNA (CAPITULATIONS) HC Deb 07 June 1920 vol 130 c36). Bu arada, milletvekillerinden biri biraz hümanist bir yaklaşım sergileyip Başbakan'a katliamlardan dolayı, Rusya ile ticaretin askıya alınmasını önerdi. O ise, "Türkiye'de de birçok katliam yapıldı. Bir saat bile ticarete ara verildi mi?" diye karşılık verdi (MOTION FOR ADJOURNMENT HC Deb 07 June 1920 vol 130 cc147-88).

ABD, Ermeniler için bir sorumluluk almayacağını açıklamıştı. Lloyd George ise bir şekilde ABD'nin işin içinde olmasını istedi. Zerre miktarda da olsa işin ucundan tutmasını istiyordu. Şimdi de kendine farklı bir görev verildi. Bu, Ermenistan sınırının çizilmesiydi. Mr. Wilson'un kişisel kabiliyetleri bu olayı çözecekti (ARMENIA. HC Deb 16 June 1920 vol 130 cc1253-4). Yalnız Mr Wilson bu konuda da Lloyd George'u hayal kırıklığına uğratabilecek ve görevi yapmayacaktı.

Türk Antlaşması hazırlanmış ve Mayıs ayında Türk tarafına imzalaması için sunulmuştu. Ama hala milletvekillerinden içeriği gizlediler. Planladıkları antlaşma metninin nasıl olduğunu milletvekillerinin bilmesi mümkün değildi. Konuyla ilgili

sorulara verilen cevaplar çok kapalıydı. Mesela açıklamada şöyle dendi: ‘‘Tasarı hazırlanırken Hindistan Müslümanlarının kaygısı hesaba katıldı’’ (TURKEY. HC Deb 16 June 1920 vol 130 c1253).

Yunanistan Bağlaşıklardan biri olarak görüldü. O yüzden, zaman zaman askerleri kullanılabilirdi (TURKEY HC Deb 21 June 1920 vol 130 cc1733-4). Bazı milletvekilleri Yunan askerlerinin kullanıldığı Müslüman topraklarındaki uygulamalarından tedirgin oldular. Bunun üzerine Yunanistan’a bırakılan topraklardaki (Edirne, İzmir..) Müslümanların ve Müslüman kurumlarının güvenliği için Yunanistan’dan garanti alındı (MOSLEMS (PROTECTION) HC Deb 15 June 1920 vol 130 cc1057-8). İngilizler Yunanlılar’ın tepki alacağını bildikleri için buna da kılıf buldular. Yunan kuvvetleri, Bağlaşıkların gözetimi altında mandater olarak kullanılıyordu ve kullanılacaktı. İngiltere, İzmir’de ‘İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiserinin Temsilcisi’ sıfatıyla bir subay tarafından temsil ediliyordu (TURKEY HC Deb 17 June 1920 vol 130 c1431). Milletvekillerinden Mr. Asquith ve Mr. Aubrey Herbert, Hükümet’in Yunan politikasını çok şiddetli eleştirdiler. Şimdi sırasıyla onların eleştirilerine ve Başbakan’ın cevabına bakalım:

‘‘Mr. Asquith: M. Venizelos’a İzmir’den Türk Milli Kuvvetleri’ne karşı aktif operasyon yapmaya yetki verildi mi? Bizim gücümüzle Yunan gücü arasındaki ilişki ne olacak bilmek istiyoruz.

Mr. Aubrey Herbert: Doğudaki tüm kötülüklerimizin taslağını çıkardım. Biz güvenilmez durumdayız. Sebebi Başbakan’ın 5 Ocak 1918’de yaptığı konuşma. Daha sonra bu konuşmasını sanırım bu yılın 26 Şubat’ında da doğrulamıştı. Açıklamasında, İstanbul, Trakya ve Türkler’in anayurtları için savaşmıyoruz demişti. Bunu 26 Şubat’ta doğruladı. Pekiyi, o zamandan beri ne oldu? O topraklar şimdi Yunanlar’ın işgali altında. Bu her şeyden önce verdiğimiz sözün açıkça ihlali anlamına gelir. Yani Hindistan, Mısır ve diğer yerlerde hoşnutsuzluk var. İkinci olarak, Yunanlar sancaktarımız olduğu anlamına gelir. Biz Yunanlar’ı destekleyecek miyiz, desteklemeyecek miyiz? Umarım Başbakan bunu başlı başına bir konu olarak ele alır ve bu konudaki önerisini bize anlatır. Bana göre, hatta sanırım Doğu’da seyahat eden herkesçe, bu son politikamız şu ana kadarkilerin içinde en fantastik ve en acı olanlardan biri. İşin gerçeği budur. Yunanistan’ın etrafında düşmanlara ev sahipliği yapmaktasınız. Yunanistan’ı düşmanlarla sarmaladınız. Durum artık bir dehalıktan daha fazlasını gerektiriyor. Eğer Venizelos ülkesini kurtarırsa ölümsüzleşecek. Başbakan’a çok açıkça soruyorum; eğer Yunanistan yenilirse ne olacak? Biz gidip orada savaşacak mıyız, savaşmayacak mıyız? Başbakan’dan Hint Müslümanları ile ilgili tavrımızın ne olacağını net bir şekilde açıklamasını istiyorum.

Başbakan: ABD sorumluluk alsaydı, tüm gecikmelere değecekti. İç savaş olabilirdi. Mustafa Kemal gelebilir ve ülkeyi işgal edebilirdi. Hangi ülkeler mandater olacağına Milletler Cemiyeti’nin karar vermesi gerektiği önerisini

tamamen reddediyorum. Türk Politikasına gelince, Türk politikamız hem bu mecliste hem de meclis dışında defalarca açıklandı. Net bir şekilde söylüyorum, Türk olmayan tüm toplumları Türk egemenliğinden kurtarmak. Bu politika meclisteki ve dışarıdaki herkes tarafından kabul ediliyor. İstanbul hakkında tartışma var. Türkler oranın sahibi. Türklerin azınlıkta olduğu iddiası var. Trakya ve İzmir’de Türkler azınlıkta. Arap devletleri onun dominyonundan alındı. Şu an devam eden sorun Ermenistan meselesi. Umarım kolayca çözülür. Politikamız böyle. Eğer Mustafa Kemal’e veya o türden birine bu politikamızı altüst etmelerine müsaade edersek, Avrupa üzgün bir şekilde görevini yerine getirememiş olur. Avrupa’daki en kabiliyetli askerle yaptığım istişareden sonra şunu diyebilirim ki biz o bölgelerde otoritemizi kurabileceğiz. Avrupa’nın korkutulamaz ve yenilmez olduğu herkes tarafından iyice hissedilince düzenlemeler daha kolay olacak. İsyancılara Avrupa’nın kararlılığı iyice gösterilince, meseleleri halletmek daha kolay olacak’’ (MESOPOTAMIA *HC Deb 23 June 1920 vol 130 cc2223-85*).

Başbakan, Yunanlılar’ın Türkler’le savaşında Hükümet’inin sorumluluk almadığını açıkladı (TURKEY (GREEK OPERATIONS) *HC Deb 28 June 1920 vol 131 c28*). Ama kendi milletvekillerini bile inandıramadı. Onlarda Türkiye ile savaşın yeniden başlayacağına dair inanç devam etti. Nitekim Başbakan’ın açıklamasından iki gün sonra Captain W. Benn, Türkiye ile düşmanlığın tekrar başlaması durumunda masrafların ne kadar olabileceğini sordu (HOSTILITIES (BRITISH EXPENDITURE) *HC Deb 30 June 1920 vol 131 cc437-8*). Başbakan’ı böyle kaygılar pek etkilemiyordu. Onun hedefi 23 Haziran’da söylediği gibi ‘Avrupa’nın korkutulamaz ve yenilmez olduğunu’ Mustafa Kemal Paşa’ya göstermekti. Bunun için de onun cezalandırılması gerekiyordu. Nitekim Kuvayı Milliye’nin isyancı ordu olarak görülüp savaş hukukuna tabi tutulacağını açıkladı (TURKEY (GREEK OPERATIONS) *HC Deb 28 June 1920 vol 131 c28*).

1920 Temmuz ayında, İstanbul’daki olay ve gelişmelerin seyri, Yunanlılar’ın operasyonlarının yasallığı ve görevi açıklandı. Yunanlılar konusunda Hükümet epey sıkıştırıldı.

Sultanı koruyacak, Boğazları açık tutacak birlik için çalışmalar yapıldı. İstanbul’da İngiliz askerlerine ilaveten Fransız ve İtalyan askerleri olacaktı. Asker sayısının oranları henüz kararlaştırılmamıştı (FRENCH AND ITALIAN FORCES *HC Deb 01 July 1920 vol 131 c635*). Konu gündeme birliklerin masrafından dolayı geldi. İstanbul’daki birlikleri İngilizler için masrafa yol açtığı için sayıların azaltılmasını istediler. Askeri harcamalar arasında kaldıkları yerlerin kira ödemeleri de vardı (TROOPS IN TURKEY (ALLOWANCE) *HC Deb 01 July 1920 vol 131 cc690-1W*). Türklere karşı negatif baktıkları için Türklere yaptıkları kira, hizmet, yiyecek vb. ödemelerde de bit yeniği

aradılar. Bu hengâmede de Türkler veya Türkiye hakkında ağır bir laf ettiler. Mesela Binbaşı Glyn, İstanbul'da görevli İngiliz subaylarının otel ve yiyecek masraflarını merak etti. Ortalama fiyatın ne olduğunu, Fransızların sabit bir fiyat belirleyip ona göre mi ödeme yaptıklarını, eğer belirlemedilerse onlarla beraber her bir hizmet için sabit bir fiyat belirleyelim önerisini getirdi. Ardından da ekledi: “Böylece Türkler’in ihtikârcı metotlarla İngiliz subay ve adamlarını kurban etmelerine son vermiş oluruz.” Ortada, görüldüğü üzere Türkler’in ihtikâr yaptığı, aldattığı... yönünde hiçbir haber, iddia, dedikodu olmadığı halde böyle bir kurguyu gündeme getirdi (CONSTANTINOPLE (HOTEL CHARGES) *HC Deb 05 July 1920 vol 131 c1043W*).

Bonar Law'ın verdiği bilgiye göre, Bolonya'da Fransız ve İngiliz askeri yetkililerin de hazır bulunduğu toplantıda şu an gerçekleşmekte olan Yunan operasyonları onaylandı (GREEK OPERATIONS *HC Deb 01 July 1920 vol 131 cc635-6*). Operasyonlarını onayladıkları Yunanlılar, İzmir'de Türk gemilerine el koydular. El konan İngiliz gemisi yoktu. Bu işlem yasalara uygun muydu? Bonar Law'ın açıklamasına göre, şu ana kadar böyle bir durumla karşılaşmadığı için Osmanlı gemilerine el koymanın yasallığı Yüksek Mahkemece belirlenecekti (SEIZURE OF SHIPS *HC Deb 01 July 1920 vol 131 c698W*). Bu arada da Trakya, Yüksek Konsey tarafından Yunanistan'a bırakıldı (THRACE. *HC Deb 02 July 1920 vol 131 c904W*).

İzmir'in işgalinin hukuki boyutuna milletvekilleri tekrar döndüler. Şimdi onların sorularına ve cevaplara bakalım:

“Mr. Waterson: Sayın Başbakan, Türk Barış Anlaşması şartları sunulmadan Yunanistan'a İzmir'i işgal etme izni verildi mi? Eğer verildiyse, bu ateşkesin ruhunu ihlal değil mi?”

Mr. Bonar Law: Mayıs 1919'da Yüksek Konsül tarafından Yunanistan'a İzmir'e çıkarma yapma izni verildi. Yunan asıllıları korumak için. Anlaşma şartları Türkiye'ye Mayıs 1920'de sunuldu. Bu ihlal sayılmaz.

Mr. Aubrey Herbert: Yunanların yaptığı katliamlar Konferans'ın ruhuyla uyumlu?

Mr. Bonar Law: Değerli arkadaşımın bu açıklamasını kabul edemem.

Mr. Malone: Yunanistan'ın Türkiye'ye saldırılarında Bağlaşıkların Yunanistan'a yardım etme garantilerinin içinde ne gibi şartlar var?

Binbaşı Glyn: Bağlaşıklar, Küçük Asya'da operasyonlar yapan Yunan güçlerine askeri yardım yapmaya söz verdiler mi? İstanbul'a gönderilen takviye askerler sadece Türk milli kuvvetlerinin saldırılarına direnmek için mi yoksa Yunan saldırılarıyla ortaklaşa hareket etmek için mi gittiler?

Mr. Bonar Law: Britanya'nın desteklediği askeri güç sadece Boğazların özgürlüğünü ve Anlaşma şartlarının uygulanmasını sağlamakla görevli. İstanbul'a sadece bu amaç için gönderildiler.

Lord Robert Cecil: Değerli dostum 'Anlaşma Şartlarının Uygulanması'ndan neyi kastediyor?

Mr. Bonar Law: Ne söyleniyorsa onu kastediyor.

Yarbay Guinness: Bu yeni savaş için 'Ek Ödenek' hazırlanacak mı?

Mr. Bonar Law: Ben bunun yeni bir savaş olduğunu kabul etmiyorum. Diğer soru zaten cevaplandı.

Sir J. D. Rees: 'Devletlerin korunması' derken hangi devletleri kastettiniz?

Milletvekilleri: (hep birden)" Boğazları."

Mr. Malone: Türklere, henüz anlaşmayı imzalamamalarına rağmen kendilerine karşı neden savaşıldığı Yunanlar ve Bağlaşıklar tarafından açıklandı mı?

Mr. Bonar Law: Bence bu gereksiz. Eğer biri size saldırırsa, sizin de ona geri vurmanızı açıklamaya gerek yok'' (GREEK OPERATIONS *HC Deb 05 July 1920 vol 131 cc1001-2*).

Yunanistan kuvvetleriyle ilgili kelime oyunları yapmaya başladılar. Yeni açıklamaya göre Yunanistan mandater olarak Türkiye'ye gönderilmedi. Herhangi bir şekilde mandater olarak kullanılma durumları yoktu. Tuğgeneral Surtees'in Yunan Güçlerini Türk milliyetçiliğini bastırmakla görevli olarak yorumlamasını Mr. Bonar Law düzeltti. Onun açıklamasına göre Yunan güçleri, Türk milliyetçiliğini bastırmak amaçlı değildiler. Bilakis, "Bağlaşık Güçleri'ne yapılacak saldırılara direnmek" görevindeydiler (TURKEY (GREEK FORCES) *HC Deb 07 July 1920 vol 131 c1469W*).

Durmadan katliam yapmakla, zulmetmekle suçladıkları Türkleri hükümet kanadından öyle bir akladılar ki şu ana kadar yaptıkları tüm suçlamaları bir anda çökertti. Mr. Aubrey Herbert: "Anadolu'daki Yunan ilerlemesinden dolayı Hıristiyan azınlıkların hayatları tehdit altında. Bunu önlemeye dönük tedbirler alındı mı?" diye sordu. Mr. Bonar Law tam da şöyle cevaplandırdı: "Yunan ilerlemesi, isyancıları bastırmak ve anlaşma şartları uygulamak için Bağlaşıkların operasyonlarından sadece biri. Bu şartlar altında Türklerin katliamlar yapabileceği tezi olaylara bakıldığında hiç gerçek olmadı" CHRISTIAN MINORITIES, ASIA MINOR *HC Deb 07 July 1920 vol 131 cc1444-5*).

Belki pek de farkında olmadan yaptığı bu itiraftan beş gün sonra Mr. Herbert'in İngiliz politikasını açığa düşüren soruları var ama en önemli soru cevaplanmadı. Aslında bu da onun yaptığı suçlamanın kabulü anlamındaydı. Şimdi onlara bakalım:

“Mr. Aubrey Herbert: Sayın Başbakan 5 Ocak 1918'de Türk ırkının büyük çoğunlukta olduğu başkentinden, zengin ve ünlü Küçük Asya topraklarından ve Trakya'dan atmak için savaşmadık şeklinde bir açıklama yaptı mı yapmadı mı?

Mr. Bonar Law: Yaptı.

Mr. Aubrey Herbert: Sözlerimize inançla sadık kalmak en iyi ve en hesaplı politika Britanyalı devlet adamı geleneği değil mi?

Mr. Bonar Law: Evet.

Mr. Aubrey Herbert: Peki neden öyle davranmadık? ” (WAR AIMS. *HC Deb 12 July 1920 vol 131 c1954*).

Bilindiği üzere 1920 Ağustos'unda Sevr Antlaşması imzalandı. Henüz imzalanmadan önce Milletvekillerinin bilgisine sunulmuş. Ne zaman sunulduğuna dair bir tutanağa rastlanmadı. 4 Ağustos'ta Lord Wester Wemyss'in Sevr Antlaşması için önemli eleştiriler yaptı. Onun eleştirilerinin özetine ve Mr. Curzon'un verdiği cevaba bakalım:

“Lord Wester Wemyss: Donanmadan ve ordudan yoldaşlarımla kaygılarımız var. Anlaşmaya dehşet içinde bakıyoruz. Anlaşmada savaş çıkaracak pek çok tohum var.

İçinden çıktığımız savaşa, savaşı bitirme savaşı deniyor. Dehşet içindeyim ki yapacağımız barışa, barışı bitirme barışı denebilir.

Dışişleri Bakanı (Earl Curzon Of Kedleston): Bize sunulan araştırmadaki bilgilere göre İzmir, Türk toprağı değil. Yunanistan'a verilmesi gereken yer de büyük çoğunluk Yunan. Trakya'da olduğu gibi. Değerli Lord Trakya'nın tamamen Türk toprağı olduğunu söylüyor. Alakası yok. Sayın Lord rakamlara baktı mı bilmiyorum. Ama bu, benim en önemli görevimdi. Çatalca'dan Bulgar sınırına kadar Yunanistan'a verilmesi önerilen yerlerde Yunanlılar büyük çoğunlukta olmasa da çoğunlukta.

Tebaa milletleri Türkler'den almamıza arkadaşım neden karşı çıktı anlamadım. Türklerle Küçük Asya'da anayurtları verildi. Homojen ırk, dil ve mezhebe sahipler. İspanya'dan daha büyük, Avusturya'nın üç katı bir alan bırakıldı onlara.

Öyle inanıyorum ki İstanbul'daki Hükümet anlaşmayı imzalayarak yapabilecekleri en iyi işi yapmış olacaklar. Ben Türkler için takip edebilecekleri daha akıllıca bir yol göremiyorum.

Şimdi harika bir fırsat doğdu. Anlaşmayı empoze eden adil ve dürüst Büyük Güçler, eğer Türkiye'den iyi niyet görürlerse ellerinden geldiğince ona yardım etmede yavaş davranmayacaklar. Şimdi her birimiz, ister Türk dostu olsun ister Türk düşmanı, çöküşün, entrikanın, kötü yönetimin, katliamların ve paşaların o eski Türkiye'si artık yok olduğunun farkına varmalı. Şükür ki sonsuza dek yok artık. Şimdi bitmiş olan o enkaz Türkiye'yi yeniden inşa etme zamanı. İsminin

çağrıştırdığı her şeyden daha iyi bir Türkiye'' (THE TREATY WITH TURKEY
HL Deb 04 August 1920 vol 41 cc726-44).

Ortadoğu el altında tutulması gereken bir yerdi. Milletvekilleri herhangi bir zaaf istemediler. Tren yolları ile ilgili daha önce sadece kontrolün kimde olduğuna dair bilgi verilmişti. Bu defaki soruda, (Sir J. D. Rees) Küçük Asya, İran ve Irak'taki demiryolları ile ilgili tüm gelişmeler soruldu. Ayrıca kütüphaneye demiryolları haritası konmalıydı. Mr. Harmsworth savaştan çok etkilendiği için harita mevcut olmadığını fakat bir tane hazırlatıp kütüphaneye koyduracaktı (MIDDLE EAST (RAILWAY PROGRESS) *HC Deb 10 August 1920 vol 133 c198*). Bunları soruyorlardı çünkü Sir J. D. Rees'in dediği gibi onlar Irak'ı istiyorlardı. Britanya Hükümeti Irak'a sahip olmak zorundaydı. Türkler oradayken bile İngilizler Irak'ta hep güçlü oldu. Bağdat'taki İngiliz vatandaşı, her zaman güçlü bir adamdı. Irak'ı tutmak zorundaydılar. Orası Hindistan yolundaydı. Kendilerine yük getirecek, maliyeti artıracak yerleri Fransızlar ve İtalyanlar'a bıraktılar ama Irak için durum öyle değildi. Ermeniler'i bile maliyeti yüksek olacak gerekçesiyle Kilikya'da yüzüstü bırakıp gitmişlerdi. Orada hakim olmak ve baskın yememek için çareler aradılar. O yüzden karayolu, demiryolu her ne varsa hepsi kontrol altında tutulmalıydı. Yerel halk için de bu geçerliydi. Araplar okul ve belediyeler istemese bile belki onları yönetebilirlerdi. Fakat çölde yaşayan göçebeler, sahip oldukları her türlü erdemi kaybetmedikleri sürece yönetilemezlerdi (RUSSIA AND POLAND *HC Deb 16 August 1920 vol 133 cc695-746*). Onlara erdemlerini kaybettirecek adımlar atacaklar her türlü ulaşım imkânlarını elde tutacaklar ve orada güvenle kalacaklardır.

Nisan ayında kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin varlığı ve fiili gücü 1920 Ekim'inde Avam Kamarası'nda ilan edildi. Başbakan'ın verdiği bilgiye göre Ankara Hükümeti, Kuzey, Orta ve Doğu Anadolu'da egemenlik kurdu. Söz konusu otoriteyi güç kullanarak edindi. Barış Antlaşmasını tanımadı. Ayrıca Ankara Hükümeti ile Moskova arasında irtibat olduğu kesindi. İkili arasında ortaklık antlaşması yapıldığı ileri sürüldü.

Yalnız Başbakan, bu yeni oluşumun milletvekillerinde yeni tedirginliklere yol açacağını bildiği için, bu harekete karşı geniş bir direnç olduğunu belirtti. Ankara Hükümeti Sevr Antlaşmasına çok sert tepki göstermiş hiçbir şekilde kabullenmeyeceğini duyurmuştu. Haliyle de milletvekilleri Ankara Hükümeti'nin antlaşmayı uygulamayacağını düşündüler. Başbakan ise "Henüz hiçbir hükümet antlaşmayı onaylamadığı için şu ana

kadar Türk Milli Güçleri'nden anlaşmanın uygulanmasına dönük talepte bulunmadık.''' diyerek durumu hafifletti. Bu arada başbakanın Kenworthy'e verdiği cevap onun Türkler'e karşı kinini bir kez daha ortaya koydu. Anlaşma şartları Başbakana göre 'son derece adilane'ydi. Hatta Türkiye, İngiltere ve Bağlaşıklarına bunca yaptıklarından sonra 'hak ettiğinin bile kesinlikle ötesinde'' almıştı (TURKEY. *HC Deb 25 October 1920 vol 133 cc1318-9*).

Moskova Hükümeti ile Türkiye arasındaki anlaşmanın onları ilgilendiren asıl sebebi Mustafa Kemal Paşa'ya giden silahların önüne geçilmesi idi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'ya Bolşevikler'den ve İtalya'dan silah geldiği rapor edildiği için gayri resmi olarak İtalyan Hükümeti uyarıldı (MUSTAPHA KEMAL (MUNITIONS). *HC Deb 27 October 1920 vol 133 cc1767-8W*).

Diğer yandan Rusya'dan gelecek silahları kontrol etmenin en büyük garantisi ise Karadeniz'deki trafiğin kontrol altına alınabilmesiydi. O trafiğin önemli bir ayağı Trabzon limanıydı. Mr. Harmsworth tarafından yapılan açıklamaya göre Trabzon Türk milliyetçilerinin kontrolü altındaydı. Onlar Sultanın otoritesini tanımıyorlardı. Orada ne Yunan ne de Bağlaşıklık birlikleri vardı (TREBIZOND *HC Deb 28 October 1920 vol 133 c1964W*).

Ermenistan'a yakıt yardımı yapıldı. Tekrar yurtlarına döndürülme ile ilgili karar verilinceye kadar Ermeniler Basra'da kalacaklardı. Hükümet bu arada kaçınılmaz olarak onlara bakmakla yükümlüydü. Ermeni Hükümeti'ne geri ödemeli 1 000 ton yakıt sağlandı. Çünkü Türklere karşı savunma operasyonlarında askeri tahliye için acil yardıma ihtiyaçları vardı. Geri ödeme şekli şu an düzenleme altındaydı. Bu arada başbakan, Başkan Wilson'a Ermeni sınırlarını belirleme görevinin 18 Mayıs'ta Barış Konferansında verildiğini açıkladı. Kısa zamanda karar vermesini bekliyorlardı. Problemi çözmek için henüz başka bir yöntem düşünülmemişti (ARMENIA *HC Deb 28 October 1920 vol 133 cc1964-5W*).

Osmanlı Devleti'nden borçların tahsili ve Duyun-ı Umumiye Kurumu Mr. Harmsworth'un verdiği bilgiye göre şöyle işleyecekti: Osmanlı Genel Borçlar Kurulu, antlaşmaya göre ileride verilebilecek yeni bir karara kadar görevini ifa edecekti. Antlaşma onaylanırken, mali komisyon kurulacaktı. Fransız, İtalyan ve İngiliz delegelerden oluşacaktı. Danışmanlık düzeyinde bir Türk üye olacaktı. Bütçe şartlarının

beklenti ve gerçekleştirmelerini kontrol edecekti. Para akışını, yeniden borçlanmayı ve hakların ödenmesini düzenleyecekti. Gümrükler yönetimine ve vergisine karşı sorumlu olacaktı. Daha önceden Osmanlı Duyun-u Umumiyesine bırakılmayan meseleleri halledecekti. Mali komisyondaki kararlar çoğunluğa göre alınacaktı (FINANCIAL COMMISSION, TURKEY. *HC Deb 28 October 1920 vol 133 cc1963-4W*).

1920 Kasım ayında Türk Milli Güçlerine silah akışını engelleme görüşmelerde önemli yer tuttu. Özellikle de Rusya'dan Türklere giden silah gemilerinin engellenmesi için Karadeniz ablukaya alındı. Başbakanın ifadesiyle “bu iş durdurulmak zorunda” idi. Yalnız bu iş yapılırken ticarete zarar verilmeden yapılacaktı (TURKISH NATIONALIST FORCES *HC Deb 03 November 1920 vol 134 cc361-2*) (BLACK SEA (NAVIGATION) *HC Deb 08 November 1920 vol 134 cc844-*). Mustafa Kemal Paşa'ya giden silahları engellemek için gönderilen filoda, başbakanın açıklamasına göre Karadeniz'de 1 hafif kruzer, 2 adet de destroyer vardı. Bunların amacı Karadeniz'de devriye görevi yapmaktı. Yani Küçük Asya'daki Türk Milliyetçi Güçlerine giden silahların yasadışı trafiğini engellemektir (BLACK SEA (BRITISH SHIPS) *HC Deb 18 November 1920 vol 134 c2078*). Bir hafta sonra Mr. T. Shaw, Kemalist Türklerin Bolşeviklerle ortaklık kurduğu ve bunun sonucu olarak Küçük Asya'daki gidişatta köklü değişikliklere neden olduğu yönündeki haberi başbakana sordu. Başbakanın cevabı çok şaşırttı: “O bölgede neler döndüğü tam net değil. Bu konuya çok eğilmeme rağmen, hiçbir taraftan yeterli kanıt edinemedim” (ASIA MINOR *HC Deb 25 November 1920 vol 135 cc632-3*).

Kenworthy milletvekili arkadaşlarınca Türkofil ilan edilmişti. Gerçek pek öyle değildi. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Rusya ile ilişkileri, Mustafa Kemal Paşa'ya nasıl engel olunacağına dair fikirleri aşağıdaki gibiydi: “Türkiye'nin kuzeyini denizden blokaja alıp Mustafa Kemal'in ordusuna giden silahlar engellenebilir mi? Azerbaycan ve Ermenistan üzerinden Mustafa Kemal taraftarları ile Moskova arasında direkt iletişim var mı?” Sir J. Craig'in “Tabii ki engellenebilir.” demesinden hareketle “Yani biz Mustafa Kemal'e silah gitmesini engellemek için bir şey yapmıyor muyuz?” diyerek tepki gösterdi (BLACK SEA *HC Deb 17 November 1920 vol 134 cc1871-2*).

Yunanlılar Trakya'yı işgal ettiler. Müslümanları Edirne'den sürdüler. Gümrük binası ile binadaki bir miktar paraya el koydular. Bu tavırlara Türklerden şikâyetler geldi.

Şikâyetler geliyordu ama bu şikâyetlere karşılık ne yapıldığı meçhuldü. Hatta ve hatta ellerindeki bilgilere göre Yunanlılar orada mükemmel davranmıştı (THRACE (GREEK FORCES) *HC Deb 01 November 1920 vol 134 c70W*).

Bu arada Yunanistan'da hükümet yıkıldığı için belirsizlik hakimdi. Bağlaşıkların dış politikası olarak, gelişmeler biraz daha netleşmeden Yunanistan seçimleri hakkında soru cevaplamadılar. Başbakan Yunan ordusu ve pozisyonu hakkında bilgisi olmadığını açıkladı (GREECE. *HC Deb 18 November 1920 vol 134 cc2089-90*). Yalnız kendisine bilgi bir hafta sonra geldi. Yunan birlikleri ne İzmir'i ne de başka stratejik noktaları terk etmemiş. Böyle yapmalarını gerektirecek bir durum yokmuş. Fakat bundan sonraki icraatları tabii ki yeni Yunan hükümetiyle uyumlu olacaktı. Olası bir Yunan çekilmesine karşı İngiltere Hükümeti Boğazların güvenliğini sağlayacaktı (ASIA MINOR *HC Deb 25 November 1920 vol 135 cc632-3*).

İzmir eski valisi Rahmi Paşa, savaş sırasında İzmir'deki İngiliz vatandaşlarına değişmez bir nezaketle davrandığı için İngiltere Hükümetince kendisine resmi olarak Atina'da teşekkür edilmişti. O Rahmi Paşa hala Malta'da esirdi. Onun akıbeti antlaşmaya bağlıydı. Türk Anlaşması Türkiye tarafından onaylanır onaylanmaz Rahmi Paşa'yı serbest bırakacaklarını açıkladılar (TURKEY (RAHMY PASHA) *HC Deb 03 November 1920 vol 134 c397W*).

Kilikya'nın Fransızlar'a tesliminden sonra Türk Milli Kuvvetleri saldırılar gerçekleştirdiler. Kilikya'da Hajin Kemalist güçlerin eline geçti (CILICIA (HADJIN AND ZEITOUN) *HC Deb 04 November 1920 vol 134 cc587-8W*). Fransızlar Hıristiyanlar'ı korumak için çabalamışlar ama çok da kayıp vermişler. Hem asker hem de para. Mr. Harmsworth, Fransızlar'ın açığını kapatmaya çalıştı. Ona göre, Fransızlar Hıristiyanlar'ı korumak için çok fedakârlık yapmışlardı (CILICIA *HC Deb 11 November 1920 vol 134 c1395W*).

Ruslar'ın Türkler'e yardım ettiğine dair kaygıları devam etti. Milletvekilleri, Kilikya'daki tavırlarından dolayı Fransızlar'ı eleştirmişler, Mr. Harmsworth ise korumuştur. Aynı tavır Ruslar'a karşı da sergiledi. Ruslar'ı suçlayan hiçbir ifadeye yer vermemesi dikkat çekti. Hatta Mr. T. Shaw, "Ben Trabzon'da bulundum ve orada Ruslar'ı gördüm." demesine rağmen Harmsworth bu açıklamaya karşı sessiz kaldı ve Ruslar hakkında olumsuz bir şey söylemedi: "Eğer bizim doğudaki çıkarlarımız Türk

Rus ortaklığından tehlikeye girerse o zaman gereken her şey yapılır.” diyerek milletvekillerinin kaygılarını gidermeye çalıştı. O bölgedeki son durumla ilgili olarak hem Mr. Newbould hem de Mr. Kiley soru yönelttiler. Mr. Harmsworth’ un verdiği Ermenistan hakkındaki son bilgiler, Ermeniler Kars ve Alexandropol’u kaybettiler, Milliyetçi Türkler’le ateşkes imzaladılar, düşmanlıklar 7 Kasım’da sona erdi. Barış müzakerelerinin devam ettiğine dair kanaat vardı (*ARMENIA. HC Deb 15 November 1920 vol 134 cc1512-4*). Bu arada İngilizler Ermenistan’a yardım olarak 25,000 tüfek, 1,000 ton yakıt, çeşitli türlerde mühimmat gönderdiler. Bu ayın başında ilave bir yardımı da onayladılar. Fakat Ermenistan’ın aniden çökmesi sevkiyatı anlamsızlaştırdı (*ARMENIA. HC Deb 22 November 1920 vol 135 c50*).

1920 Aralık ayı Kemalist Güçler’in Ermeni seferi ve sonuçları hakkındaki açıklamayla başladı. Kemalist Güçler Erivan Cumhuriyeti’ne saldırdığı için, Ermeniler Kars ve Aleksandropol’ü terk etmek zorunda kalmışlar. 7 Kasım’da ateşkes imzalandı. Fakat savaş 18 Kasım’a kadar sürdü. Erivan’ın tehlikede olup olmadığına ve Avrupalı bir ülkenin Kemalist Güçler’i destekleyip desteklemediğine dair İngiltere Hükümeti’nin bilgisi yoktu. Milletler Cemiyeti Ermeniler’le Türk Milliyetçiler arasındaki düşmanlıklara son vermek için ne gibi tedbirler alınabileceğini görüşecek bir komisyon atadı (*ARMENIA HC Deb 01 December 1920 vol 135 cc1252-3*).

Mr. Raper’ın Türkiye ile Bolşevikler arasındaki Müttefiklik anlaşmasından dolayı çok uç korkuları vardı. Türkiye’nin birleşmesinden ve Arabistan’da kurulacak devletler üzerinde kontrolü ele geçirmesinden endişelendi. O bu kadar kaygı taşırken, Başbakan “Öyle bir antlaşmadan haberimiz yok.” deyip konuyu kapattı. Başbakan neden böyle cevapladı bilinmez. Çünkü antlaşma şartları Fransız gazetelerinde yayınlanmıştı (*TURKEY HC Deb 06 December 1920 vol 135 c1720*).

1920 Aralık Hükümet’in politikalarının çok ciddi şekilde eleştirildiği aydı. Yalnız bu eleştirilere karşı Başbakan umursamaz davrandı. Ya bazen hiç cevap vermiyor ya da verdiği cevap sorulan soruya karşılık çok kısa, çok yetersiz hatta bazen çok alakasız olabiliyordu. Milletvekillerinin ikna olup olmamasını pek önemsemedi. Mesela Mr. Holmes, “Anadolu’da Türkler’e karşı savaşması için Yunan ordusunu kiralayan Hükümet politikamız bize pahalıya patladı.” dedi ama bu eleştiriye karşılık bir şey demedi (*FUTURE POLICY HC Deb 09 December 1920 vol 135 cc2504-87*). Türk

Barışı'yla ilgili Hükümet politikalarını eleştiren milletvekilleri işe Ortakları'nın fikirlerini de katarak kendi fikirlerini güçlendirmeye çabaladılar. Sevr Antlaşması'nı Fransız ve İtalyan Hükümetler Mr. Aubrey Herbert'in ifadesiyle "insafsız ve uygulanamaz" görmüşlerdi. Mr. Herbert bunu ileri sürdü ama Başbakan da buna karşılık Yüksek Komiserler'in 24 Kasım'da toplanıp Türk Hükümeti'ne antlaşmayı derhal uygulaması için baskı yapmaya karar verdiklerini söyledi. Oysa Fransız Başbakan gazetelere verdiği demecinde memnuniyetsizliğini dile getirmişti. İngiliz kabinesi ise Fransız ve İtalyanlar'ı tatmin ettiklerini söylemişlerdi. Fransız Başbakan'ın açıklamasıyla bunların yalan olduğu ortaya çıktı. Yalnız Loyd George'un bunları pek umursamadı. Bundan sonraki diyalog aşağıdaki gibi devam etti:

"Mr. T. Shaw: Fransız ve İtalyan Hükümetleri'nin tamamen tatmin olduğu doğru değil mi? Britanya'nın şartlarından dolayı bir memnuniyetsizlik var mı?"

Mr. Aubrey Herbert: Türk anlaşmasında Bağlaşıkların Bulgarlar, Türkler ve Araplar'a verdikleri sözlerde ihlal var mı? Türk milliyetçiliği bu yüzden mi Bağlaşıklara karşı başarılı? Tüm Müslüman dünya İngiltere'nin sözünde durmamasına karşı tepkili mi?"

Başbakan: Hayır" (TURKEY. *HC Deb 09 December 1920 vol 135 c2409*).

Görüldüğü üzere hem Mr. Shaw hem de Mr. Herbert tarafından epey uzun ve kapsamlı sorular yöneltildi ama Başbakan onlara karşılık sadece 'hayır' dedi.

BÖLÜM 5: 1921 YILINDA TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE AVAM KAMARASI'NDA TÜRKİYE İLE İLGİLİ GÖRÜŞMELER

5.1. 1921 Yılında Türkiye'deki Gelişmeler

Ankara Hükümeti hukuki ve siyasal belgesi olan ilk anayasası Teşkilat-ı Esasiye'yi 20 Ocak 1921'de kabul etti. Güçler birliği prensibi benimsendi.

Bir türlü uygulamaya sokulamayan Sevr Antlaşması'nı bir yol bulup yürürlüğe koymak isteyen Bağlaşkların bu amaçla planladıkları Londra Konferansı için hazırlıklar Ocak 1921'de başladı. M. Kemal Paşa, bu konferansa ayrıca değil de İstanbul Hükümeti eliyle çağrıldığı için sert tepki gösterdi. Resmi olarak çağrıldıktan sonra bir heyet gönderdi. Böylece T.B.M.M varlığını hukuki olarak kabul ettirdi. Bu arada İngiliz istihbaratı da boş durmadı. 22 Şubat tarihinde İngiliz Savaş Bakanlığı'na gelen raporla “(M. Kemal) konferansta aşırı talepler öne sürerek konferansı kesintiye uğratacaktır...” bilgisi verildi (Sonyel, 1995: 148).

Güney Cephesi'nde düşmana karşı Kuva-yi Milliye birlikleriyle karşı konuldu. Düzenli ordu henüz yeterli değildi. Bu cephedeki savaşlar Sakarya Savaşı'ndan sonra 20 Ekim 1921'de Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması ile sona erdi. Hatay dışında Suriye sınırı çizildi. Fransa, yani bir Bağlaşık devleti, yeni Türk Devleti'ni -TBMM'yi- resmen tanıdı.

Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması imzalandı.(16 Mart 1921) Rusya Misak-ı Milliye ve Türk Devleti'ni tanıyan ilk Avrupa ülkesi oldu. Kars, Ardahan Türkiye'de kaldı. Batum ise Gürcistan'a verildi. Batum'un verilmesi Misak-ı Milli'den ilk tavizdi. Daha sonra Kafkas Cumhuriyetleri (Sovyet Rusya) ile Kars Antlaşması imzalandı.(13 Ekim 1921) böylece Türkiye'nin Doğu sınırları kesinlik kazandı.

Bu yıl aynı zamanda sırasıyla I. ve II. İnönü Savaşları, Kütahya-Eskişehir Savaşları (10-24 Temmuz), Sakarya Meydan Savaşı (23 Ağustos-13 Eylül) yapıldı. Sakarya Savaşı ile T.B.M.M büyük bir zafer kazandı. Yunan ordusunun taarruz gücü kırıldı. Yunanlılar savunmaya geçti.

Daha önce de değinildiği gibi Sakarya Zaferi'nden sonra Fransızlarla Ankara Antlaşması imzalandı. İtilaf Devletleri barış teklifinde bulundular.

5.2. 1921 Yılında İngiltere Avam Kamarası'nda Türkiye ile İlgili Görüşmeler

1921 Şubat ayı ortasında meclis açıldı. Geleneksel olduğu üzere açılış konuşmasını Kral yaptı. Savaş 1918'de bitmişti. Üzerinden 2,5 yıl geçti. Kral'ın ilk cümlesi “Yabancı Güçlerle ilişkilerimiz dostane bir şekilde sürmekte.” Devamında ise özetle, “Kısa zamanda Londra'da konferanslar yaparak, barış anlaşmalarının yürürlüğe gireceğine böylece Avrupa'da uyum kurulacağına, Yakınoğu'da ise sükûneti sağlayacağımıza inanıyorum.” dedi.

Sonra sırasıyla Hindistan, Mısır, Dominyon ülkelerinin yönetimleri ile ilgili politikalarına değindi. Ardından masraflar, İrlanda'daki gelişmeler ve son olarak da işsizlik sorunu ve bu sorunla nasıl başa çıkılacağına dair fikirlerini açıkladı (KING'S SPEECH HC Deb 15 February 1921 vol 138 cc13-5).

Kral'dan sonra onun konuşması üzerinde tartışmalar yapıldı. Tartışma özellikle barış için yapılacak çalışmalar üzerinde yoğunlaştı. Londra'da yapılacak konferanslara Alman ve Türk temsilcilerin görüşmelere katılması “ faydalı sonuçlar doğmasına engel olmaz” pozisyonundan henüz öte geçebilmiş durumda değildi. İngiliz kamuoyunda veya meclisinde bu iki devletin görüşlerini almaya hala gerek görülmedi.

Milletvekillere bazı konularda bilgi verilmezdi. Mesela üyelerden biri “Bu konferansın kapsamı ve amacı bize açıklanırsa bu bizim için sürpriz olacak.” diyerek iğneleme yaptı. Buna karşılık Lloyd George, “Türkiye ile görüşmelerde Sevr tabii ki masada.” dedi. Masada olmanın ötesinde o anlaşma temel alınacaktı. Milletvekilleri Türk barışının halen onanmamasını ekonomik olarak çok zarar verdiği gerekçesiyle eleştirdiler.

Başbakan onları haklı buldu. Sonra metni meclise sunmamalarının sebebi olarak Türk delegesinin muhtemelen gelecek hafta Londra'ya gelecek olmasını gösterdi. “Eğer onlar gelmeden bunu meclise onaylatırsak, biz buraya ne diye geldik diyebilirler. Onlarla bir anlaşmaya varırsak –ki umarım öyle olur- hemen meclise sunacağız. Sırf bu yüzden geciktirdik” (DEBATE ON THE ADDRESS HC Deb 15 February 1921 vol 138 cc16-65).

Kenworthy tarafından Türk ve Yakındoğu ile ilgili sorunlar için Ruslar'ın çağrılıp çağrılmayacağı soruldu. Ruslar konferansa çağrılmayacaklardı. Ruslar Yakındoğu ve Türkiye ile ilgili meselelere dâhil edilmeyeceklerdi. Başbakan şu an Ruslar'a çok kızgındı. Onları çağırılmama sebebini açıklarken 'aptalca' kelimesini kullandı; "Ruslar önceki konferansa katılmayı 'aptalca' reddetmelerinden dolayı bu konferansa çağrılmayacaklar" (LONDON CONFERENCE HC Deb 17 February 1921 vol 138 cc299-300W).

Eski İzmir Valisi Rahmi Bey tutuklanmış ve savaş esiri olarak hapsedilmişti. Savaş sırasında İngiliz vatandaşlarına karşı sergilediği müşfik tavrıyla meşhur olmuştu. Milletvekilleri (Mr. A. Herbert, Yarbay Guinness) herhangi bir şeyle suçlanmamasına rağmen tutuklu olmasını eleştirdiler. Hükümet'in ise acıma, jest yapma herhangi bir şekilde ayrıcalık tanıma niyeti yoktu. Mr. Harmsworth, Rahmi Bey'in tutukluğunu Türk Antlaşması'yla çözmeyi umduklarını açıkladı. Bunun üzerine Herbert ve Guinness, bu tutuklamanın geleneklerine yakışmadığını, Rahmi Bey bile tutuklanırken Alman canilerin cezalandırılmamasını şiddetle eleştirdiler. Bu sefer de Mr. Harmsworth, onların önerisini yersizlikle suçladı. Ona göre bu meseleyi, kendisinin işaret ettiği şekilde halledilmesine bırakmak daha iyiydi (TUUKKY (RAHMI BEY) HC Deb 17 February 1921 vol 138 c272). Bu arada Filistin ve Mısır'da 61 tutuklu Türk esir vardı ve yakında bırakılacaklardı (TURKISH PRISONERS OF WAR HC Deb 22 February 1921 vol 138 c725). Türkler'in elinde ise 22 İngiliz esir varmış. Şu an için esirlerini kurtarmada başarısızdılar. Ankara Hükümeti görüşmelere yanaşmıyordu (TURKEY (BRITISH PRISONERS) HC Deb 24 February 1921 vol 138 c1144).

1921 Mart ayında çok az görüşme yapıldı. Hava koridorlarından bahsedildi. Tüm Avrupa ağ altına alınmış durumdaydı. İstanbul da kapsama alanındaydı (Mr. CHURCHILL'S STATEMENT HC Deb 01 March 1921 vol 138 cc1619-715). Bunun dışında bir de İstanbul-Londra posta hizmetlerinden bahsedildi. Teslimatlar altı günde yapılıyordu (CONSTANTINOPLE (OVERLAND MAIL) HC Deb 03 March 1921 vol 138 c2052W).

1921 Nisan ayında barış antlaşmasının bir an önce gerçekleşmesi temennisi artarak devam etti. Milletvekilleri gelişmeleri defalarca sordular. Sorular birbirinin tekrarı niteliğindedir. O beklentilere başbakanın yaptığı açıklamaya geçelim:

“Onbeş gün içinde anlaşma olur şeklinde bir beklentiye girmedim. Çok kısa zamanda anlaşma olabileceğine dair umudumu açıklamış olabilirim ama her neyse, yakın bir tarihte Türkiye ile Yunanistan ve diğer tüm Büyük Güçler arasında anlaşma olacağı kesin. Biz bu durumu belirsiz ucu açık bırakamayız. Bu yüzden eğer meclis kısa süre beklerse, ne olduğunu anlamak için daha iyi bir pozisyonda olunacak” (TERMINATION OF WAR *HC Deb 04 April 1921 vol 140 cc24-5*).

İngiltere Türk tarafından cevap beklemeye başladı. Londra’da ana hatları çizilen değişiklikleri Türkiye’nin kabul etmesini beklediler (TURKEY *HC Deb 04 April 1921 vol 140 c7*). Bilindiği üzere bu bekleyiş epey süre devam edecekti. Yapılan değişikliklerden biri İzmir’in geleceği için düşünülen plandı. İzmir için nispi temsilcilik sistemi düşünüldü. Yeni Sevr’e göre İzmir böyle yönetilecekti. Sistem çok popüler ve kullanışlıymış (PROPORTIONAL REPRESENTATION BILL *HC Deb 05 April 1921 vol 140 cc613-92*). 20 Nisan’da bu sisteme karşı çıkanlar oldu. İzmir için plebisitenin katliamlara yol açabileceği ileri sürüldü. Ama bu yorumlara hükümet kanadından herhangi bir tepki gelmedi (TREATY OF PEACE (HUNGARY) BILL *HC Deb 20 April 1921 vol 140 cc1907-71*).

Yunanlılar bir takım iddialar (Hellenik) ortaya attılar. Türkler’le savaşmaya başladılar. Türkler için bu savaş bir vatan savunmasıydı. Sonra İngiltere devreye girip Türkler’in iddialarına karşılık Yunanlılar’ın da iddiaları olduğunu öne sürerek orta yol bulmaya çalıştı. Hükümet Türkler’in vatan savunmasını iddia olarak nitelendirmişti. İngilizler Türkiye’yi Yunanlılar’la muhatap edip kendileri üst perdeden devreye girdi. Geçen ay (Mart) Londra’da yapılan konferansta, İzmir’in Türkiye’ye iade edilmesi teklif edildiğinde İzmir’de bir Yunan garnizonu bulundurulması şart koşulmuştu. Başbakan bunun, Hellenik ve Osmanlı iddialarından doğan çatışmayı uzlaştırmak adına yapıldığını ifade etti (TURKEY AND GREECE *HC Deb 07 April 1921 vol 140 c466W*).

İngiltere hükümetinin finansal ya da başka şekilde, doğrudan ya da dolaylı olarak Yunanlılar’a yardım yaptığı iddiaları vardı. İngiliz ya da Mısır kaynaklarından Yunanlılara mühimmat veya başka destek yapıldığı ileri sürülüyordu. Fakat bunlar hükümet kanadınca yalanlandı. Bu yalanlandıktan sonra da Mısır’dan Konstantin Yunanlıları’na, İngiltere Hükümeti’nin yardımı ya da rızasıyla mühimmat, asker ve gönüllü sevkiyatı yapıldığı iddia edildi. Mr. Chamberlain, hiçbir şekilde sevkiyat olmadığını, iddiaların doğru olmadığını söyledi. Ardından Albay Wedgwood Ankara

Hükümeti'ne saldırdı. Bu tür iddiaların Ankara Hükümeti tarafından yayıldığını söyledi. Bunlara karşı yalanlama yayınlanmasını istedi. Hükümet ise her iddiaya yalanlama yazmak işlerine epey yük katacağı gerekçesiyle yalanlayamayacaklarını söyledi (GREECE (ANATOLIAN OPERATIONS) *HC Deb 12 April 1921 vol 140 c894*).

Esirlere karşı tavırları, daha önce Türkiye'de görev yapmış Sir C. Townshend'i adeta isyan ettirdi. Çünkü Rahmi Bey, Basri Bey, Mehmed Faik Bey, Ali Cenani Bey, ve Mehmed Şerif Bey yargılama bile yapılmadan iki yıldır tutuklardular. Onun bu isyanına karşı Sir P. Lloyd-Greame, karşılıklı salıverme anlaşması imzalandığını, yakında salıverileceklerini umduğunu belirtti. Basri Bey bırakılmayacaktı. O katliamlara ortak olmakla suçlanıyordu (TURKS, INTERNMENT (MALTA) *HC Deb 07 April 1921 vol 140 cc453-4*). Hükümetin Türk esirlere muamelesini Mr. Herbert de eleştirdi. Rahmi Bey gibi savaş esnasında İngilizlere çok iyi davranan ve İngiliz Hükümeti tarafından İzmir'de kendisine teşekkür bile edilen bir esiri suçsuz yere halen tutuklu tutulmasını nankörlük olarak gördü. Hükümet yetkilileri kendilerini zor duruma düşürecek sorulara karşı oluşturdukları kalıp cümlelerle cevap verirlerdi. Mr. Harmsworth yine öyle yaptı. Ama bu sefer biraz ileri gitti. Bir yıl önce verilen cevabı tekrar etti. Onlar milletekilerinin tepkilerini umursamıyorlardı. Klasik, kalıplaşmış, hazır cümlelerle durumu idare ediyorlardı. Mr. Herbert aynı cevabın geçen yıl da verildiğini belirtmesine rağmen bu defa kendisine cevap verme lüzumu bile görülmedi (TURKISH PRISONERS (RAHMY BEY) *HC Deb 14 April 1921 vol 140 cc1282-3*).

Bir soru üzerine Başbakan'ın verdiği bilgilere göre Anadolu'daki Türk-Yunan çatışmasındaki durum şöyleydi: “Kuzeyde, Yunanlar ilk pozisyonlarına Bursa'nın doğusuna çekildiler. Güneyde, Afyonkarahisar'ı boşalttılar –ki oraya operasyonun ilk dönemlerinde girmişlerdi. Kayıplarının ne olduğu bilinmiyor. Karşılıklı iddialar birbiriyle çelişiyor.” Bu bağlamda Yunan ordusunun Çanakkale'yi tehdit ettiği, İngiliz birliklerinin Yunanlılar'a yardım ettiği iddiaları vardı. Yalnız bu sorulara hükümet kulak tıkadı ya da cevap vermeye gerek görmedi (ASIA MINOR OPERATIONS *HC Deb 14 April 1921 vol 140 cc1288-9*). Yine Yunanlılar'la ilgili olarak Mr. A. Herbert çok önemli bir soru yöneltti:

“Türkiye ve Yunanistan'a sunulan Sevr Antlaşmasındaki son değişiklikler ve Boğazların tarafsızlığı ışığında, Yunanlılar'a Türkler'e karşı savaşında Çanakkale Boğazı'nı ve Marmara Denizi'ni kullanma izni öneriliyor mu? Yine aynı

kapsamda, İstanbul'un Yunan filosunca tehdit edilmesi veya ele geçirilmesi düşünüyor mu?"

Başbakan müttefikleri nazara vererek, Türkleri de suçlayarak cevaplandırdı:

“Majestelerinin Hükümeti, şu andaki düşmanlıklar (Türk-Yunan) hakkında tarafsız olmada müttefikleriyle hemfikirdir. Bu durum müttefikler işgali altındaki İstanbul'u da kapsayacak. Boğazlar'a gelince, arkadaşşıma şunu hatırlatırım ki, Boğazlar hakkındaki uluslararası düzenlemeler Türk Hükümeti'nin 1914 yılında 'Goben'i kabul etmesinden bu yana askıda. Türkiye ile ilgili barış antlaşmasındaki yeni düzenlemeler ise bu antlaşmanın imzalanmasıyla yürürlüğe girecek. Sorunun son kısmına cevabım hayır” (GREECE (OPERATIONS AGAINST TURKS) *HC Deb 18 April 1921 vol 140 c1531*).

Hükümet her şeye rağmen ortaklarını eleştirmede ve haklarında olumsuz açıklama yapmadı. Örnek amaçlı o diyaloglardan birine bakalım:

“Mr. Kenyon: Türk Milli Hükümeti'nin Fransa ve İtalya ile yaptığı antlaşmanın şartlarını biliyor musunuz? Eğer sizdeyse onları yayınlayacak mısınız?

Mr. Harmsworth: Hükümet'imiz antlaşma metnine sahip ve Fransa ile İtalya Hükümetleri'yle irtibat halinde. Onları yayınlamaya gelince, bu karar adı geçen hükümetlerin bileceği iş.

Albay Wedgwood: Bu antlaşmalar olmadan önce veya sonra Fransız ve İtalyan hükümetler tarafından bilgilendirildik mi?

Mr. Harmsworth: Bu konudaki soruyu yazılı metni olmadan cevaplamamayı tercih ederim.

Albay Wedgwood: Bu ülkedeki bizler de Bağlaşıklara danışmadan Türk milliyetçilerle düzenleme yapma hakkına sahip miyiz?

Mr. A. Williams: Fransa ile Kemalist Türkler arasındaki uzlaşmanın Kilikya ve Kuzey Suriye'ye ilişkin şartları Dışişlerine ulaştı mı? Özellikle tebaa ırklara ilişkin şartları bize açıklayabilir misiniz?

Mr. Harmsworth: Uzlaşma şartlarının farkındayız. Fransa hükümetiyle de iletişim halindeyiz. Şu an için daha fazla açıklama yapmamayı tercih ederim

Sir J. D. Rees: Sayın Harmsworth, Fransızlar tebaa milletleri korumda bize göre daha az mı istekliler.

Mr. Harmsworth: Bence kesinlikle öyle değil” (EK:3).

Yunanlıların ilerleyişi İngiliz meclisinde bazı üyeler tarafından Hindistan korkusundan dolayı kaygıyla izlenmekteydi. Bu ay içinde birkaç defa gündeme getirdiler. Bir açıklama yapılsın bir adım atılsın ve oradaki Müslümanlar sakinleştirilsin istiyorlardı. Bu taleplere Hükümet tarafından çoğu kez cevap bile verilmedi. Umursamaz davrandılar. Lloyd George Türkiye ile Yunanistan aralarındaki meseleleri kendileri halletsinler, sonra barış antlaşmasını imzalayalım görüşündeydi (GREECE AND

TURKEY HC Deb 21 April 1921 vol 140 cc2057-8). Bu ay içinde son olarak barışın gidişatı ile ilgili Başbakan tarafından bilgi verildi: “Sevr henüz onaylanmadı. Londra’daki konferansta karar verilen değişiklikler her iki ülkeye de önerildi. Ama henüz cevap yok” (TURKEY HC Deb 21 April 1921 vol 140 cc2061-2).

1921 Mayıs ayında Türk-Yunan ilişkilerindeki son durum az konuşuldu. Ayın en önemli olayı herhalde Ankara hükümetinin fiilen kabullenilmesiydi (DEFENCE OF NORTH-WEST FRONTIER HL Deb 31 May 1921 vol 45 cc381-405).

Türkiye ile ilgili esirlerin durumu, İstanbul ve diğer birkaç yerdeki İngiliz askerlerinin maliyeti, Türk-Yunan mücadelesini ele aldılar. Yunanlıları Türkiye’nin başına bela ettiler. Anadolu’da ordu bulundurma ihtiyacını bu şekilde karşıladılar. Yunanlılar sayesinde Türkiye konusunda rahattılar (THE ARMY IN INDIA HL Deb 04 May 1921 vol 45 cc180-95). Hindistan İngiltere için daha hayatiydi. Türkiye’den kendilerine karşı bir tehlike beklemiyorlardı. Ama Hindistan’daki herhangi bir ayaklanma ya da savaş ihtimalinden korkuyorlardı. Hindistan’daki durumu, tarihinde hiç olmadığı kadar tehlikeli görmekteydiler.

‘Macaristan Barış Antlaşması’ konulu oturumda bazı milletvekilleri Avrupa’da barışın gecikmesini en büyük felaket olarak gördü. Türkiye ile ilgili bölümde Lord Newton; “Amansız mücadeleye girdiğin, kolunu-bacağını kestiğin, topraklarını aldığın kişinin iyi ve muhteşem bir geleceğinin olacağını öngörüp ilerde mümkünse ondan para almaya niyetlenmek’ bu ifadeleri şaşkınlıkla karşıladım.” dedi. Ona göre, Türkiye, Bulgaristan ve Macaristan gibi ülkelerden savaş tazminatı olarak bir şeyler alınabileceğini söyleyenler sadece lâfebeliği yapıyordu. Almanya’dan bir şeyler alınabilir ama diğerleri bitik durumdaydı. Sağduyu ve adalet gereği Macaristan’dan tazminattan vazgeçilebilirdi (TREATY OF PEACE (HUNGARY) BILL HL Deb 05 May 1921 vol 45 cc223-50). Milletvekilleri en azından vatandaşlarının tazminatının bir şekilde Türkiye’den alınmasını istediler. Mr. Raper konuyu Dış Ticaret Bakanı’na yöneltti: “İngiliz vatandaşlarının Türk Hükümeti’ne karşı tazminat iddialarında bir ilerleme oldu mu? Bir karar alındı mı? İddia edilen zararların yüzde ellisini önceden tazmin edebilme durumu var mı?” Sir W. Mitchell-Thomson, bir ilerleme olduğunu ama maalesef, tazminatları karşılayacak herhangi bir fon olmadığı için onların tazmin edilmesinin imkânsız olduğunu açıkladı (TURKISH REPARATION (BRITISH CLAIMS) HC Deb 31 May

1921 vol 142 cc855-6W). Bu arada İstanbul'da İngilizler Türk Hükümeti'nin mal ve mülküne el koymaya devam ediyordu (CONSTANTINOPLE (BRITISH REQUISITIONS) *HC Deb 31 May 1921 vol 142 cc801-2*).

Türkiye'de yenedünya düzeninin bir an önce kurulup, askeri harcamaların sona ermesi en büyük hedefleriydi. Türkiye'de bağımsızlık mücadelesi varmış yokmuş hiç konu edilmedi. Bütçeyi denkleştirmek için Hükümet'in vergi koyma yoluna gitmesini Kenworthy eleştirdi. Yerine Türkiye, Mezopotamya, Ren ve İrlanda'daki askeri birliklerin çekilmesini önerdi.

Kenworthy aynı zamanda Türkiye'deki başkaldırını yatıştırmaya dönük hükümeti hiçbir şey yapmamakla suçladı (FINANCE BILL *HC Deb 25 May 1921 vol 142 cc165-232*).

İzmir'de, Yunanlılar'ın Osmanlı tebaasından askere almalar yapması protesto edilmişti. Protestonun bir nüshası İngilizlere de (tüm diğer Bağlaşıklara da) verildi. Mr Wignall gerekli işlem yapıp yapılmadığını sordu. İngilizler hem Atina'da hem de İstanbul'daki Yunanlılar nezdinde gerekli girişimi yapmışlar (GREEK ARMY (OTTOMAN SUBJECTS) *HC Deb 24 May 1921 vol 142 c54W*).

1921 Haziran ayı mecliste sıcak geçti. Türkiye ile ilgili en fazla görüşmenin yapıldığı aydı. Ankara Hükümeti'ni tanımaya çalışmakla başlandı. Mr. Harmsworth' un verdiği bilgilere göre Ankara Hükümeti'ne aşırı uçlar hâkimdi. Rus Hükümeti'yle yakın ilişki içindeydiler. Fakat şu son asılma (İki İngiliz vatandaşı Ankara Hükümetince asılıyor.) olayının Rus teşebbüslerinden dolayı olduğunu gösteren bir bilgi yoktu. İngiliz vatandaşlarının asılması konusunda Ankara Hükümeti'yle görüşme yapılmasını veya iletişim kurulmasını şu an için gerçekleştiremediler. Esir değişim antlaşması imzalanmıştı. İngilizler Malta'daki 64 esirden 40 salmışlar ama Türkler şu ana kadar anlaşmaya sadık kalmamışlar. Hükümet, esirlerin serbest bırakılması için her çabayı sarf edecekti. Türk Hükümeti'nden imzalarına sadık kalmasını ummaktaydılar (ANGORA GOVERNMENT (BRITISH PRISONERS) *HC Deb 02 June 1921 vol 142 cc1237-8*).

Görüşmelerde çok önemli yer tutan bir konu ise Yunanistan'a İngiltere tarafından yardım edilip edilmediğiydi. Bu konuda başbakanın cevabı şöyleydi: “Ne İngiltere ne de müttefikleri Yunanistan'a yardım ediyor. Atina'daki İngiliz askeri ataşesi Yunan cephesine davet edildi. Ve belki de şu ana kadar oraya ulaşmıştır. Albay Repington'un

yaptıklarıyla ilgili bilgim yok. Onun resmi bir misyonu yok.” (GREECE AND TURKEY HC Deb 02 June 1921 vol 142 cc1230-1). Hükümet yetkilileri defalarca Yunanlılar’a yardım etmediklerini açıklamalarına rağmen aynı soru defalarca soruldu (BRITISH FLEET, MEDITERRANEAN. HC Deb 09 June 1921 vol 142 cc2063-4). Yalnız üyeler, Hükümet’in Yunanlılar’a yardım etmediğine bir türlü ikna olamadılar. 13 Haziran’da bu konuda birçok manşetlik sorular sorulmasına rağmen 14 Haziran’da tekrar sorular yönelttiler. Bir önceki gün verilen cevaplara bakılması önerildi. Tabii hükümet adına takdir edilmesi gereken bir başarı olarak o kadar soruya rağmen hiç açık vermemeleri idi (GREECE AND TURKEY HC Deb 14 June 1921 vol 143 c228). İkna olmamaktan dolayı Mr. Kenyon’un sorusu doğrudan doğruya şöyleydi: ‘Türkiye’de devam eden askeri operasyonlar için ekstra harcama gerekecek mi?’ üye, İngiltere’nin operasyonlar da rol alıp almadığını sormadı. Rol aldığından hareketle doğrudan doğruya harcamalarla ilgili soru sordu (MILITARY EXPENDITURE, TURKEY, EAST PERSIA, AND MESOPOTAMIA HC Deb 15 June 1921 vol 143 cc438-9W). Bu arada Yunanlılar’ı methederken önemli bir itirafla da karşılaşıldı:

“Biz ne zaman bir şey desek Yunanistan buna hazır. Yunanistan büyük Ortakları’nın tekliflerine her zaman hazır. Antlaşma şartlarını Türkler’e kabul ettirmek, kendi kurbanlarının karşılığını almak ve dünya medeniyetini korumak görevlerini ifa ediyor Anadolu’da” (GREECE AND TURKEY HC Deb 27 June 1921 vol 143 cc1834-5W).

Filistin’deki gelişmeleri yaralıların sayısına varıncaya kadar biliyorlardı. Gelişmeleri çok yakından izlediler. Filistin’i bu dönemde çok ciddiyle izledikleri konuşmalarının dolu dolu ve metinlerin donanımlı olmasından da belliydi. Bu arada Lord Sydenham’dan büyük itiraf geldi: “Biz bu küçük ülkeyi işgal etmeden önce orada harmoni vardı. Ve Türkler orayı sadece 400 düzenli birlikle tutuyorlardı. Biz ise en az 8000 askere ihtiyaç duyduk” (SITUATION IN PALESTINE HL Deb 08 June 1921 vol 45 cc470-9).

Cenevre’deki Uluslararası Kızılhaç ve İstanbul’daki Müttefikler Yüksek Komiserleri’nden mürekkep Uluslararası Komisyon, Yalova’da Türkler’e Yunanlılar’ın yaptığı gaddarlığı araştıran bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor, kısa zamanda yayınlanacak mıydı, ya da İzmir Komisyonu’nun raporundaki gibi taktik mi olacaktı? Mr. A. Herbert, bu konuyu Başbakan’a sordu. Başbakan yerine Mr Chamberlain cevapladı: “Hükümet şu an için bu raporun yayınlanmasını doğru bulmuyor, fakat komisyondaki diğer

hükümetlerle danışacak.’’ dedi (GREEK ATROCITIES, YALOVA (COMMISSION'S REPORT) *HC Deb 09 June 1921 vol 142 c2095W*).

Üyeler Anadolu'daki gelişmelerin başarısızlığa uğramasından dolayı öneriler getirdiler. Hükümet adına Mr. Harmsworth onlara bazen cevap verdi. Şimdi onların önerilerine bakalım:

“Binbaşı Kenworthy: Gizli vaatler ve moral destek olmasa, Yunanistan bu politikasını sürdüremezdi. Ve bu destek, benim inancım, bu ülkeden geliyor.

Albay Wedgwood: Türkler ile Yunanlılar birbirlerinin boğazlarını kessinler bana ne! Bana göre akıllıcası; İtalyan ve Fransızlar gibi Anadolu'yu terk edip o iki milleti de kendi hallerine bırakmalı ve sorunlarını kendileri halletmeli. Ordularımızı İstanbul ve Trakya'dan Boğazlar'a doğru çekelim karşılığında İzmir'i teslim etmeye, Trakya'ya otonomi vermeye Kemalistler'i ikna edelim. Aynısını Yunanlılar'a da kabul ettirelim.

Williams: Askerlerimizi İstanbul'dan çekmek ve o bölgeleri tekrar Türkler'in eline bırakmak bizim için belki kolay ama onursuz bir politika olur.

Mr. Cecil Harmsworth: Bu konuyu burada dile getirmenin ne anlamı var anlamadım. Bağlaşıklar ve dost uluslar asamblesinde konuşulur.

Binbaşı Kenworthy: 18 aydır bize hep bu söyleniyor.

Mr. Cecil Harmsworth: Bu mesele Bakanlığım ve Hükümetimiz için en öncelikli konu. Bunu söylememe gerek var mıydı bilmiyorum. Ama Kenworthy'nin 'gizli destek' açıklamasını hiç kabul etmiyorum. Ayrıca ne anlama geldiğini de anlamadım. Lütfen açıklar mısınız? Bu kelimeyle neyi kastediyorsunuz?

Binbaşı Kenworthy: Birçok diğer mesele gibi bunun da Meclise ve halka açıklanmadığını kastediyorum. Yunan Kralı, İngiltere bize moral destek veriyor diyor. Ben de öğrenmek istiyorum askeri veya maddi destek yapıyor muyuz?

Mr. Cecil Harmsworth: Yapmadığımız daha önce açıklandı

Binbaşı Kenworthy: Hep aynı şekilde cevap veriliyor. Ben hala soruma cevap alamadım. Biz Yunanistan'a öyle ya da böyle bir şekilde yardım yapıyor muyuz?

Mr. Cecil Harmsworth: Bu soru mecliste en net cevaplandırılan sorulardan biri. Yapmadığımız açıklandı. Tarafsızlığımızı koruduğumuz açıklandı. Meclis Başkanımızın garanti verdiği konularda daha fazla zihin bulandırıcı yöne kaymamayı tavsiye ederim. Hiçbir şeye hizmet etmiyor.’’

Binbaşı Kenworthy eleştirilerini konuyu biraz daha değiştirerek sürdürüyor: “Küçük Asya'daki savaş hali ticaretimize çok zarar veriyor. /.../ Savaşın yanı sıra Yunan tüccarlar da fiyat kırarak kurnazlık yaparak hem Türkiye'deki hem de Yunanistan'daki ticaretimizin altını oyuyorlar (GREECE AND TURKEY *HC Deb 13 June 1921 vol 143*).’’

Yunanlılar'a yardım ettiklerini yetkililerin ağızından duymak mümkün değildi. 16 Haziran Perşembe günü yapılan soru-cevap faslında Yunanlılar'a çok açık yardıma hazır oldukları ortaya çıktı:

“Viscount Curzon: Yunanistan'a para, adam veya materyal yardımı yapılmadan önce mecliste oylama yapılacağını bize garanti edebilir mi?

Mr. Chamberlain: Böyle bir garanti veremem. Bu yürütmeye ait tasarrufu sınırlamak anlamına gelir ki bu İngiliz çıkarlarına yardım etmez” (GREECE AND TURKEY *HC Deb 16 June 1921 vol 143 cc593-6*).

Görüldüğü üzere, yardım etmemiz söz konusu değil demedi. Normalde, yardım etmemiz söz konusu değil ki öyle bir garanti verelim demesi beklenirdi. Aynı soru dört gün sonra tekrar soruldu. Bir o cevabına bakalım:

“Tuğgeneral Surtees: Yunanistan'a bir şekilde yardım yapıyor muyuz?

Mr. Harmsworth: Geçen Perşembe (16 Haziran)ünkü cevaba bak” (GREECE AND TURKEY *HC Deb 20 June 1921 vol 143 cc916-7W*).

Bağlaşklar, Türkiye ile aralarındaki düşmanlıkları gidermek için yeni bir teşebbüsün gerekli olduğu görüşünü kabul ettiler. Paris'te dışişleri bakanları toplandılar. Bu amaçla İtalyan hükümetinin onayını da alan bir telgrafın Yunanistan'a gönderilmesine karar verdiler. Telgrafta, Bağlaşık Hükümetler uluslar arası bir görevi ifa ettiklerini, eğer Hellenik Hükümet menfaatlerini Büyük Güçler'in tasarrufuna bırakmaya razıysa, uzlaştırma sorumluluğuna hazır olduklarını Yunanistan'a bildirdiler. Eğer Yunan Hükümeti harici bir müdahale veya tavsiyeye hazır değilse, Bağlaşık Güçler açıkçası olmayacak duaya âmin demeyeceklerdi. Yeni bir mücadelenin sonuçlarından da Yunanlılar tamamen kendileri sorumlu olacaklardı. Diğer yandan, eğer Hellenik Hükümet kendi çıkarları adına Büyük Güçler'in müdahalesini kabul ederse, yardım etmeye hazır olduklarını açıkladılar. Bunların gerçekleşmesi durumunda düşmanlıkların derhal bitirilmesi adına Türk Hükümeti nezdinde girişimde bulunacaklardı.

Bunun Yunan Bakanlar Kurulunca derhal görüşüleceği bilgisi geldi. Kurul Başkanı ve Savaş Bakanı'nın bu akşam İzmir'den Atina'ya dönmesi bekleniyordu (MR. CHAMBERLAIN'S STATEMENT *HC Deb 23 June 1921 vol 143 cc1554-6*).

1921 Temmuz, Ağustos ayları boyunca Türkiye ile ilgili kayda değer bir görüşme yapılmadı.

1921 Ekim’inde Türkiye ile ilgili bir görüşme yapılmadı. Yalnız ‘Hindistan’daki Durum’ başlıklı görüşmedeki bilgiye göre, Halife gönüllüleri organizasyon yapıp gösteri yapmışlar. Türk bayrağı taşımışlar. Yani Hindistan için için kaynamaktaydı. Hindistan Müslümanlarını, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanacak adilane bir barış yatıştırır görüşünü dile getirdiler (*SITUATION IN INDIA HL Deb 25 October 1921 vol 47 cc11-80*).

1921 Kasım ayında Yunan ve Ermenileri masum ve hatta gadre uğramış gösterme çabalarına devam ettiler. Türk basını 67 Yunan ve Ermeni’nin öldürüldüğünü kabul etmiş. Bakın! Görün! Türkler katlettiler. Kendi basınları bile bunu kabul etti demeye getiriyorlardı (*FRANCE AND TURKEY HC Deb 07 November 1921 vol 148 cc43-8*). Arkasından da yine bir hükümet klasiği olduğu üzere Türkleri suçlu pozisyona düşürecek habere geçildi. Fransızlar’dan Güney Cephesi’ni alan Türkler’in Kilikyalılar’a, orayı terk etmeleri için 20 gün süre verdiği iddia edildi. Mr. O’Connor Türkleri soykırım ve sürgüne alternatifler bulmakla suçladı (*CILICIA (CHRISTIAN POPULATION) HC Deb 10 November 1921 vol 148 cc612-3*). Yunan ve Ermeniler’i korumanın yanında asıl meseleleri ticari çıkarlarının korunmasıydı. Fransa-Türkiye antlaşmasının ticari faaliyetlerine zarar verme ihtimali üzerinde duruldu. Antlaşma maddelerinin onların ticaretine herhangi bir zararı olmayacağı belirlendi (*FRANCE AND TURKEY HC Deb 08 November 1921 vol 148 cc206-7*).

Bu günlerde onları üzen bir başka haber ise İtalya’dan geldi. Tuozzi adındaki İtalyan bir temsilcinin Ankara’da olduğu haberi geldi. İtalyanlar’ın da özgür antlaşma yapma niyetleri olup olmadığı merak edildi. Mr. Harmsworth’un verdiği bilgiye göre ilgili İtalyan Bakan böyle bir öneriyi yalanladı. Ankara’da geçen her şeyi İngiltere’ye bildireceklerine dair söz verdi (*ITALY AND ANGORA HC Deb 10 November 1921 vol 148 cc611-2*).

Bekir Sami Bey’in yaptığı antlaşmaya göre Malta’daki savaş suçluları ve katliamlara iştirak eden esirler Türkiye’ye verilmeyecekti. Esir değişiminde Ankara Hükümeti kıran kırana pazarlık yapıyordu. Şöyle, Colonel Rawlinson ve diğer İngiliz esirlerine karşılık tüm esirleri almak istiyorlardı. İngilizler Rawlinson ve diğer esirlerinin hatırına kabul etmeye razı oldular. Tabii bu arada Mustafa Kemal Paşa’yı yani Türkleri esir değiştirme

şartlarına uymadılar deyip çok sert şekilde eleştirdiler (COLONEL RAWLINSON *HL Deb 09 November 1921 vol 47 cc217-9*).

Anadolu'daki Türk-Yunan mücadelesi bağlamında meclise verilen bilgiler bir Hükümet klasiği olduğu üzere yine kısıtlıydı. Kenworthy'nin sorusuna cevaben Dışişleri Müsteşarı Mr. Cecil Harmsworth'un verdiği bilgiye göre, iki ordu Eskişehir Afyon civarında karşı karşıyaydı. Ekimden beri Hükümet'e rapor gelmemişti. Sadece birkaç kez meclisi bilgilendirme fırsatları doğmuş. Bu sebeple Hükümet müttefikleriyle sağlıklı bir bağlantı kurma fırsatı kolladı. Meclisi temin ederek, 'her fırsatın değerlendirilmeye çalışıldığını' açıkladı. Bu arada Mr. Barnes'in iddiasına göre Türk-Yunan çatışmaları Sevr Antlaşması sınırlarının dışında gerçekleşiyormuş. Yunanlılar, Türkler'le antlaşma yapılabilsin diye o bölgenin dışında kalacaklarmış. Bir nevi ölümü gösterip sıtmaya razı edeceklerdi. Mr. Harmsworth böyle bir açıklama görmediğini söyleyerek konuyu kapattı (*GREECE AND TURKEY HC Deb 09 November 1921 vol 148 cc365-6*).

1921 yılının son ayı Aralık'ta, Türk-Yunan mücadelesinde Anadolu'daki gelişmelerin seyri, Ermeni ve diğer Hıristiyan milletlerin korunması üzerinde duruldu.

Kilikya'da ki durumla ilgili olarak Mr. Harmsworth:

“Hükümetimizin kesin bilgisi olmamakla beraber, Kilikya'da Türk milli kuvvetlerinin Fransız askeri otoritelerinden yönetimi devraldığına inanıyoruz. Antlaşmaya göre, Fransızlar 20 Aralık'a kadar birliklerini çekecekler. Ankara hükümetiyle yapılan antlaşmaya göre, M. Franklin Bouillon bizzat kendisi yönetim devrine gözlemcilik yapacak. Kendisi, Antep, Adana ve Mersin'de kalan Fransız temsilciler tarafından desteklenecek. Türk milli otoritelerinin Türk olmayan tebaaya karşı herhangi bir tehdidi olduğuna dair bilgisi yok. Fransız hükümeti Ankara hükümetinin antlaşmaya uygun olarak azınlıklar yararına bazı kararları benimsediğini hükümetimize bildirdi. Bu kararlar; talep kanununun iptali, askere alımın durdurulması, ortak bir Türk-Fransız komisyonu kurup mültecilerin mallarını koruma ve yağmalamayı engelleme; kişi özgürlüğünün teminat altına alınması, mala-mülke saygı ve derhal ve toptan genel af.

Mülteciler hakkında son bilgilere göre Mersin'de işsiz ve kötü durumda 10,000 Ermeni var. Ateşkesten sonra hükümetimizin mültecilerin oraya dönmesine sebep olduğu açıklamasını kabul edemem. Dönenler, Fransızlar İngilizlerden askeri işgal görevlerini ve diğer sorumlulukları aldıktan sonra döndüler.”

Mr. A. Williams: Azınlıkların hakları ve bizim Doğu'daki büyük çıkarlarımız uğruna, Türkiye'ye karşı hükümetimiz yeni bir politika geliştirecek mi?

Mr. Williams: Hükümetimizin etkili bir şekilde yaptığı bir şey var mı? Yoksa Hükümetimizin kabiliyetsiz ve verdiği sözleri tutmaktan aciz mi demek istiyorsun?

Binbaşı Kenworthy: Anadolu'daki Türk ve Yunan güçlerinin askeri durumu hakkında bilgi verebilir misiniz? Hükümetimiz bu bölgelerde düşmanlıkların durdurulması adına ne yapıyor? Hükümetimizle Ankara hükümeti arasında görüşmeler yapıldı mı ya da yapılmakta mı?

Mr. Harmsworth: Anadolu'daki durumda bir değişme yok. Aktif düşmanlıklar tamamen askıya alınmış görünmüyor. Genel bir uzlaşının şartlarını ve metotlarını tartışmak üzere yeni yılın ilk günlerinde Müttefiklerin dışişleri bakanları toplanacak.

Binbaşı Kenworthy: Sayın müsteşarın söyledikleri aylardır aynı. Artık bir şeyler yapılamaz mı? Bu durum hem ticari ilişkilerimize hem de Hindistan'daki Müslüman tebaamız arasında sıkıntılara yol açmakta. Hiçbir yere çıkmayan bu müzakerelerden daha öte bir şeyler yapmak gerek.

Mr. Harmsworth: Yeni yılın ilk haftasında Paris'te toplantı yapılacağını daha önceden söylemiştim.

Binbaşı Kenworthy: Bunun neye faydası var?

Mr. T. P. O'Connor: Yunanistan'a ilişkin ve Yunanlıların, Ermenilerin ve hep katliam tehdidi yaşayan diğer Hıristiyan toplulukların korunmasına ilişkin Sevr maddelerini hükümet politikamız olarak devam ettirecek miyiz?

Mr. Chamberlain: Hıristiyanları koruma politikamızda asla değişiklik olmadı olmaz da. Sevr konusunda müzakereler devam ediyor o yüzden şu an açıklama yapmak doğru olmaz'' (ASIA MINOR HC Deb 16 December 1921 vol 149 cc263-7).

Ermeniler hakkında bir bakıma günah çıkartma konuşmaları yaptılar. Ermeniler için nasıl çözüm bulabileceklerini düşünmeye devam ettiler. Gündeme Belçika modeli geldi. Anadolu'daki Türk olmayan unsurları korumak amacıyla Belçika modelinin Hükümetlerince desteklenip desteklenmeyeceği soruldu. Mr. Chamberlain, önerinin detayları gelmediği için şu an bir şey söyleme konumunda olmadığını söyledi (ASIATIC TURKEY HC Deb 19 December 1921 vol 149 c402). Derken içlerinden biri dayanamadı ve "Ermeniler bizim için mi savaştılar para için savaştılar." dedi (CHRISTIAN POPULATION IN ASIA MINOR HC Deb 19 December 1921 vol 149 cc419-29).

BÖLÜM 6: 1922 YILINDA TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER VE AVAM KAMARASINDA TÜRKİYE İLE İLGİLİ GÖRÜŞMELER

6.1. 1922 Yılında Türkiye'deki Gelişmeler

Mustafa Kemal Paşa 1921-22 kışından itibaren taarruz hazırlıklarına başladı. 26 Ağustos'ta başlayıp 18 Eylül'de biten “Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi” yapıldı. Milli Mücadele'de silahla halledilmesi gereken görev başarıyla tamamlandı.

Bu taarruzdan sonra 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalandı. Toplantıya İngiltere, Fransa ve İtalya katıldı. Yunanlılar bir gemide sonucu beklediler. Türkiye adına İsmet Paşa katıldı. Yunanlılar 15 gün içerisinde Doğu Trakya'yı Meriç Irmağı'nın sol kıyısına kadar terk edecektiler. İstanbul ve Boğazlar T.B.M.M'ne bırakıldı.

Kurtuluş Savaşı'nın silahlı safhası bitti, diplomatik safhası başladı.

6.2. 1922 Yılında İngiltere Avam Kamarasında Türkiye ile İlgili Görüşmeler

1922 Şubat ayında barışın hala gerçekleşmemesinden dolayı milletvekilleri artık bunalmış durumdaydılar. Kralın da barışın sağlanması yönünde temennisi oldu. Yalnız, hala Türklere küçük bir yer vermede kararlıydılar. Bundan, özde Türk olduğunu iddia ettikleri yerler kastediliyordu. Bilindiği üzere oralar sınırları tam belli olmamakla beraber kabaca bugünkü iç Anadolu bölgesini kapsıyordu.

Türk meselesi bütün meselelerde Sir C. Townshend'in ifadesiyle “anahtar konumunda”ydı. Bu yüzden Kralın konuşması üzerine yapılan tartışmalarda önemli yer tuttu. Mr George Curzon, “Her şeyden önce bu işi çözüme niyetli olarak bir araya gelinmeli ve bu iş çözülmeli. Yunanlılar bize çok yardım ettiler ve çok acı çektiler. Onların acıları dindirilmeli. Türklere Boğazları kontrol etme yetkisi katiyen verilmemeli.” dedi (ADDRESS IN REPLY TO HIS MAJESTY'S MOST GRACIOUS SPEECH *HL Deb 07 February 1922 vol 49 cc4-52*). Bazı milletvekillerine göre Türk-Yunan savaşı İngiliz ticaretine zarar verdiği için bir an önce bitmeliydi. Bunların başında ise Binbaşı Kenworthy geliyordu. O, başbakana atfen: “Türkiye ile Yunanistan

arasında devam eden düşmanlıkların İngiliz ticaretine zarar verdiğini ve savaşın devam ettiği bu ülkelerle pazar yapmanın imkânsız olduğunu da hatırlatırım.” dedi (MOST GRACIOUS SOVERIGN *HC Deb 07 February 1922 vol 150 cc8-126*). Barışın gecikmesini eleştirenlerin nazara verdikleri bir başka konu ise yine bilindiği üzere Hindistan meselesiydi. Hindistan ve Doğu’da huzurlu olabilmek için Türklerle barış yapmanın şart olduğunu söylediler. Bunun yanında durumu farklı açıdan ortaya koyan milletvekilleri de vardı:

“Türkler antlaşma yapmaya çok istekliydi. Tam bir antlaşma sağlanabilirdi. Türk olmayan uluslara tam güvence de vereceklerdi ama bu fırsatlar kaçırıldı. Bu fırsat kaçırılmakla kalmadı, hükümetimizin Yunanlıları yarı yarıya desteklemesi çok başarısız politika oldu. Şu an Müslüman dünyada çektiğimiz sıkıntıların ana kaynağı Britanya hükümetinin Yunanlıları İzmir’e, hem de yaygın kanaatle, davet etmesidir.”

Milletvekilleri eleştirilerini daha da ileri götürdüler: “Müslüman dünya bize soğuyor. Hindistan’da Gandhi liderliğinde bir isyan var. Bence Hindistan’daki Müslüman ayaklanmasının sebebi Türkiye ile yapılamayan anlaşma. Sanırım durum daha da kötüye gidecek.” (ADDRESS IN REPLY TO HIS MAJESTY’S MOST GRAIOUS SPEECH *HL Deb 08 February 1922 vol 49 cc56-122*). Kralın konuşması üzerine yapılan bu tartışmada Ermeniler de kendilerine yer buldu. Onlara karşı bazı milletvekillerinin minnet hisleri vardı: “Müttefiklere karşı savaşmak yerine bizim yanımızda savaştılar. Ruslara 200 000 gönüllü asker verdiler.” Ermeni meselesi görüşülürken milletvekilleri arasında Türkiye’ye verilen sözlerle ilgili ilginç atışmalar da yaşandı. Mr. Herbert ile Mr. O’Connor arasında geçen tartışma şöyleydi;

“Mr. Herbert: Arkadaşıma, Türklere de Trakya, İstanbul ve Küçük Asya verilecek sözünü hatırlatırım.

Mr. O’Connor: Ben böyle bir söz hatırlamıyorum. Tarihini söyler misiniz?

Mr. Herbert: 5 Ocak 1918’den önce verildi.

Mr. O’Connor: Başbakan dururken bunu cevaplamak bana düşmez.”

O’Connor bunu cevaplamak bana düşmez dedi ama Yunan ve Ermenileri desteklemeye devam etti. Venizelos’un söylediklerini (İzmir’de yapılan Yunan mezalimi) tamı tamına doğru kabul etti. “Bir Türk’ün ölümüne karşı 20 000 veya 30 000 Ermeni mi ölmeli?” diyerek hemen Türkleri suçlu konumuna düşürmeyi ihmal etmedi. Onun bu konuşmasına çok içli bir destek geldi. Mr. G. Barnes, O’Connor’un konuşması gibi bir konuşma ancak bu yıl (1922’de) yapılabildiği için üzgün olduğunu belirtti. O, kırk elli

yıldır ezilenlerin özgürlüğü için çalışmaktaydı. Sözlerini idealindeki amaçları ve bunların gerçekleşmemesinden kaynaklanan iç çekişle bitirdi: “Türkleri Avrupa’dan çanta-valiz göndermek tüm ileri politikacılar arasında artık basmakalıp söz haline gelmişti. Biz bunu düşünürken muhtaç halkların ıstırap hikâyelerini dinlemekle yetiniyoruz.” (DEBATE ON THE ADDRESS *HC Deb 08 February 1922 vol 150 cc141-266*). Türklere daha doğrusu Müslüman dünyaya verilen söz konusuna ertesi gün Mr. T. Shaw değindi:

“Başbakan’ın kesin olarak verdiği söz şöyleydi: Açıkça Türklerin olan verimli Küçük Asya ve Trakya topraklarını Türklerden almak için savaşmıyoruz. Bu temel üzere Muhammedi’ler bizim yanımızda savaştilar ve Doğudaki savaşı kazandık. Ya savaştan sonra Muhammedi’ler ne gördüler? Trakya Yunanistan’a verilmiş. Küçük Asya’nın açıkça Türklere ait olan zengin toprakları ellerinden alınmış. Hintlilerle Müslümanların İngiliz çıkarlarına karşı birlikte çalıştıklarını görmek artık kimseyi şaşırtmaz herhalde. Bilgilerim doğrusu Hindistan’daki durum çok vahim ve tehlikeli bir devrimin eşiğindedir. Umarım Hükümet Türkiye hakkındaki politikasını dikkatlice tekrar düşünür. Müslümanlar Sultan’ı İngiliz silahları altında gördükçe onu bağımsız olarak görmeyeceklerdir” (UNEMPLOYMENT *HC Deb 09 February 1922 vol 150 cc345-457*).

Meclisteki birçok milletvekili tarafından Türkleri aşağılamak için sık sık kullanılan kalıplaşmış sözlerinden biri de Türklerin başka milletleri yönetebilecek yetenekte olmadığıdır. Bu kalıplaşmış aşağılama cümlesinin müttefiklerine de kabul ettirdiler. Nitekim müttefikler açıklamalarında, “Türklerin özellikleri arasında yabancı ırkları yönetebilmek yok.” dediler.

Bu ay milletvekillerin merak edilen bir başka konu genelde Ortadoğu, özelde ise Küçük Asya’daki siyasi gelişmelerdi. Mr. Raper, Orta-Doğu’da eskiden Türk Hükümetine ait hangi varlıkların şu an Hükümetleri kontrolü altında olduğunu, şu anki değerlerini ve idarelerinin hangi birime verildiğini merak etti. Mr. Harmsworth, Irak ve Filistin’deki mülkler donanımlı bir otorite yönetiminde; Suriye, Fransa yönetiminde; Trakya ve Küçük Asya’da bu tür bir mal devrinin söz konusu olmadığını söyledi (MIDDLE EAST (TURKISH PRO-PERTY) *HC Deb 20 February 1922 vol 150 c1555W*). Binbaşı Kenworthy ise genelden özele indi ve Türkiye hakkında sorular yöneltti. Küçük Asya’daki askeri ve politik durumu merak ediyordu. Mr. Harmsworth’un yaptığı açıklamaya göre Küçük Asya’daki siyasi ve askeri durum değişmemişti. Kemalist güçlerle Yunanlılar arasında çatışma Eskişehir- Afyonkarahisar hattında devam ediyordu. Fakat kış boyunca savaşlar durmuş durumdaydı. İtalyanlarla

Fransızlar arasında Küçük Asya’da yeni bir düzenleme için ön hazırlıklar yapılıyordu. Sevr antlaşması imzalanmadığı için henüz uygulamada değildi (EGYPT *HC Deb 09 February 1922 vol 150 cc280-5*).

Türklerin mühimmat durumu Yunanlılara karşı verilen amansız mücadelede anahtar durumdaydı. Karadeniz üzerinden gelen silahları önlemek için İngiltere her şeyi yapmıştı. Silah akışını engellemek için ortaklarını bile uyarmak zorunda kalmıştı. Aldığı her türlü tedbire rağmen Türlerin bir yolunu bulup kendilerine silah temin edebildikleri ortaya çıktı. Bu minvalde bir haber daha geldi. Boğazlardaki silahların durumu soran Mr. Ormsby-Gore’e Mr. Churchill’in verdiği cevaba göre 8500 tüfek, 30 makineli silah ve 500 000 küçük silah Türk Milli kuvvetlerinin eline geçmişti (DARDANELLES AND GALLIPOLI (GUNS AND AMMUNITION) *HC Deb 12 February 1920 vol 125 cc260-1W*).

Bir başka konu Cenevre Konferansı’ydı. Mustafa Kemal Paşa’nın eğer Türkiye konferansa dâhil edilmezse verilen kararlara uymayacağına dair açıklaması meclise ulaştı. Milletvekillerinden Malone, hal böyleyken Türkiye’nin neden çağrılmadığını sordu. Sebep açıklanmadı (GENOA CONFERENCE *HC Deb 16 February 1922 vol 150 cc1200-2*). Konuyla ilgili olarak Mr. L. Malone dört gün sonra tekrar soru yöneltti: “Türkler konferansta olacak mı? İstanbul Rusya kontrolüne bırakılacak mı?” Başbakan’ın cevabı çok kısa ve netti: “Hepsine hayır” (GENOA CONFERENCE *HC Deb 20 February 1922 vol 150 cc1503-5*).

Türkiye’ye gidebilecek her türlü yardımı engellemeye çalışırken Yunanistan için her türlü imkânı sağlamaya çalışıyorlardı. Yunanistan’a askeri, mali, ekonomik yardımlar yapıldığı şeklindeki iddialar nedeniyle Ortadoğu ve Uzakdoğu’da çok huzursuzluk olduğu haberleri gelmişti. Konuyu bu ay ilkin Mr. Doyle dile getirdi: “Türklerle Yunanlılar’ı uzlaştırma çabaları nasıl gidiyor? Yunan Hükümeti bu ülkeye borç başvurusu yaptı mı? Cevap ne oldu?” Başbakan sorumluluğu dağıtıyor ve olayın bir hükümet politikası olmadığını göstermeye çalışıyordu:

“Hükümetimiz Ortaklarıyla kısa süre içinde Paris’te konuyu görüşmeyi umuyor. Yunan Hükümeti Londra Pazarına borç başvurusu yaptı fakat henüz anlaşmaya varılmadı. Aynı zamanda Tavsiye Komitesine de borç başvurusu yaptılar. Başvuru komite tarafından değerlendiriliyor” (ASIA MINOR *HC Deb 09 February 1922 vol 150 c330W*).

Yunanistan'ın yaptığı başvurunun sonucu oniki gün sonra soruldu ama 'verildi' ya da 'verilmedi' şeklinde net bir cevap verilmedi (*GREECE HC Deb 20 February 1922 vol 150 cc1501-3*). Net bir cevap verilmedi ama bir sonraki gün Mr. Malone'un soru sormadan önce yaptığı açıklama ve ona Mr. Montagu'nun verdiği cevapla yardım yapıldığı ortaya çıktı;

“Mr. L. Malone: İngiltere Yunanistan'a kredi temin etti. Hint Müslümanlarının en çok tepki göstermelerine bu kredinin sebep olduğuna dair kanıtınız var mı? Eğer böyleyse kendi gücünü kullanarak Yunanistan'a verilen kredi anlaşma sağlanıncaya kadar erteletebilir mi?”

Mr. Montagu: Yunanistan'a sağlanan imkânlar Türkiye dâhil tüm dış ülkelere sağlanıyor. Bu bilgi evhamları gidermeli” (*GREECE (TRADE CREDITS) HC Deb 21 February 1922 vol 150 c1692*).

Kendine az da yer bulsa üzerinde durulması gereken son konu Araplar'dı. Ermeniler'e karşı hissettikleri minnet hislerini, onlara karşı da taşıyorlardı. Araplar hakkındaki yorumları şöyleydi:

“Araplara, kendilerini Emperyal Osmanlı Hükümeti'nden kurtaracağımıza dair söz verdik onlar da bizi ya fiilen ya da hayırlı bir tarafsızlıkla desteklediler. Şimdi Arap krallarını destekleme zamanı. Simdi onları desteklersek onlar eninde sonunda kendi ayakları üzerinde durabilecekler” (*THE KING OF THE HEJAZ HL Deb 28 February 1922 vol 49 cc241-3*).

Şubat ayında Türkiye'nin Cenevre Konferansı'na davet edilip edilmeyeceği sorulmuş ve davet edilmeyeceği açıklanmıştı. 1922 Mart ayı geldi ve nitekim Türkiye davet edilmedi (*GENOA CONFERENCE HC Deb 01 March 1922 vol 151 cc420-1W*). O zaman, Mustafa Kemal Paşa eğer Türkiye davet edilmezse kararlara uymayacağını söylemişti. Bu açıklama Sir J. D. Rees'i kaygılandırdı. “O davet edilmeyecekse, onun kararlara uyacağına inanmamızı gerektiren bir sebep mi var?” dedi. Mr. Harmsworth: “Uyup uymayacağını bilmiyoruz.” deyip bitirdi. Tabii ki bu hükümetin bir tercihiydi. İstanbul hükümetiyle denge kurmak mı amaçlandı yoksa Mustafa Kemal Paşa'ya mesaj vermek mi amaçlandı tutanaklardan herhangi bir sonuç çıkarmak mümkün değil (*GENOA CONFERENCE HC Deb 14 March 1922 vol 151 cc1996-7W*).

Milletvekillerinden gerçek kontrol M. Kemal Paşa'nın elinde, o yüzden onunla müzakerelere başlanmalı diyenler vardı. Bu öneriye karşılık “Bağlaşıklar arasında görüşmeler yapılacak.” denip sorumluluk oraya atılırken (*NEAR EAST HC Deb 06 March 1922 vol 151 c833*), bir sonraki açıklamada Mr. Cecil Harmsworth, “Antlaşma,

-hala- Sultan ile yapılır” dedi (TURKEY HC Deb 07 March 1922 vol 151 cc1044-5). Bu tercih milletvekillerine hiç yapıcı gelmiyor olacak ki Mr. G. Murray, “Başbakan gerçekten Türkiye ile anlaşma yapmak istiyor mu?” şeklinde hükümetin çözüm çabalarına olan ümitsizliğini ortaya koydu. Yalnız hükümetin açıklaması enteresandı. Mr. Chamberlain, “Barış, Hükümetimizin sabit arzusu. İnşallah Paris toplantısı bir katkı sağlar.” şeklinde konuştu (TURKEY HC Deb 06 March 1922 vol 151 c887W).

Mustafa Kemal Paşa'nın artık bir güç olduğu kabul edilmiş durumdaydı. Bunu hükümet politikası olarak değil İngiliz milletvekillerinde oluşturduğu intibai dikkate alarak söylemek mümkün. Nitekim milletvekillerinden biri Mustafa Kemal Paşa'nın bundan böyle Sultan'ın altında bir başbakan olmayı kabul etmesini pek olası görmüyorlardı. Hükümet'in İstanbul Hükümeti'yle hala barış yapma çabalarını da şu şekilde eleştirdiler: “Biz İstanbul'daki gölge Sultan'la müzakerelere devam ettiğimiz sürece Irak'a barış getirmemiz mümkün değil.” (MIDDLE EASTERN SERVICES HC Deb 09 March 1922 vol 151 cc1535-604).

Yunanistan'a borç verilmesi bu ay da gündemdeki yerini korudu. Ortadoğu ve Uzakdoğu halklarında kızgınlık ve kırgınlık meydana getirdiği vurgulandı. Hükümet adına söz alan Sir R. Horne, “Borç vermek Londra piyasasının işi. Biz karışmayız. Aynı haktan Türkler de yararlanabilir.” dedi (GREECE (LOANS) HC Deb 02 March 1922 vol 151 cc561-2). Londra piyasasına borç almak için Türkiye de başvurabilirdi ama Yunanistan'a davranıldığı gibi davranılması hemen hemen imkânsızdı. Zira İngiltere Türkiye'ye giden özellikle silah teminatını engellemek için tüm imkânlarını kullanmıştı. Aynı gün gündeme Batı Trakya'dan gönderilen dilekçeler de geldi. Hem lehte hem de aleyhte. İlginç olan Türkler lehine giden dilekçelere yer verilmemesiydi (GREECE BRITISH LOANS; STATUS OF WESTERN THRACE HL Deb 02 March 1922 vol 49 cc275-82). Ama diğer taraftan İstanbul'daki papazdan gelen mektup mecliste hemen dile getirildi. Gerçek mi değil mi araştırma yapıldı mı belli değildi. Müslümanlardan giden belki binlerce mektuptan hiç söz edilmedi (MASSACRES, ASIA MINOR HC Deb 30 March 1922 vol 152 c1553).

Devletlerin tazminatından başka vatandaşlarının tazminatı da ayrı bir konuydu. Milletvekilleri devletin alacağı tazminatı şimdilik erteleyip önceliği vatandaşlarına vermek istediler. Bunu gerçekleştirebilmek yani tazminatı Türkiye'ye ödetebilmek için

de yöntem aradılar. Buldukları çözüm yollarından biri kamulaştırılabilecek özel menkul kıymetlerin bu amaçla kullanılmasıydı. Yalnız Hükümet adına konuşan yetkili Sevr'in 291. maddesinde konunun ele alındığını oradaki maddeye göre çözüleceğini belirtti (TURKISH REPARATION *HC Deb 02 March 1922 vol 151 c547*). Majestelerinin memurları haricindeki sivil davacılara hiç tazminat avansı verilmemiş. Majestelerinin Hükümeti'nin elinde Osmanlı Hükümeti'ne ait fon yokmuş (TURKEY *HC Deb 15 March 1922 vol 151 c2211W*).

Maliyetleri düşürmek için İstanbul'dan çekilmeyi önerdiler (VOTE ON ACCOUNT *HC Deb 22 March 1922 vol 152 cc567-620*). Hükümet adına konuşan bir yetkili "Biz orada para harcamak için durmuyoruz. Bizim orada bulunmamızın barış için şart olduğuna inanıyoruz. Biz orada sorumluluğumuzu yerine getirmek için bulunuyoruz." dedi. Onun bu açıklamasından sonra milletvekillerinden politikayı eleştiren olmadı (NUMBER OF LAND FORCES *HC Deb 22 March 1922 vol 152 cc503-67*).

Ermeniler bilindiği üzere hep minnet hissettikleri, sözlerini yerinde getiremedikleri için kendilerini onlara karşı mahcup hissettikleri millettir. Paris Konferansı için gündeme ilk taşıdıkları konulardan biri Ermeniler'le ilgiliydi. Ermeniler'e yaklaşan konferansta toprak verilecek miydi? Niyet verme yönündeydi. Bu amaç doğrultusunda "Ermeni yüce idealarının yasal olanları en iyi şekilde tatmin edilmeye çalışılacak." tı (ARMENIANS *HC Deb 02 March 1922 vol 151 c565*). Ermeni ve diğer Hıristiyan halkların Türkler tarafından tehdit edilmesi, haklarının yenmesi gündeme gelip gelmeyeceğini sordular ve gündeme geleceği açıklandı (PARIS CONFERENCE *HC Deb 13 March 1922 vol 151 cc1743-5*). Yakında başlayacak Paris Konferansı'nda Ankara Hükümeti'ne karşı tutumun nasıl olacağı da mecliste bir başka merak konusuydu. Ankara tanınacak mı tanınmayacak mı? Bağlaşıkların önerdiği şartlar Yunanlılar ve Türkler tarafından kabul edilecek mi? Konferansla ilgili her şey basında yer aldığı için cevap verilmedi. Kenworthy her zaman basına yönlendirildiklerini mecliste tartışma yapılmadığını söyleyerek eleştirdi ama onun bu eleştirisi de mecliste tartışma yapılmasını sağlamadı. Mr. Chamberlain şartları Yunan Hükümeti'nin kabul ettiğini, Ankara Hükümeti'nden ise henüz bir cevap gelmediğini açıkladı (PARIS CONFERENCE *HC Deb 28 March 1922 vol 152 cc1128-9*).

Anadolu'daki tren yollarının kimin kontrolünde olduğu açıklandı. Herhangi bir firmanın kontrolünde değildi. Haydar Paşa garı Bağlaşıkların kontrolünde kalan yerler ise Mustafa Kemal Paşa veya Yunanlılar'ın elindeydiler (ANATOLIA (RAILWAYS) *HC Deb 29 March 1922 vol 152 c1305*).

Milletvekillerinin yakınma devri başladı. Hatta bazı milletvekilleri daha önce İstanbul'un Türkler'den alınması yönünde fikirler beyan etmişlerdi. Onların bu sözlerini de unutmaya başladıkları görüldü. Bazıları da kendilerinin ne kadar haklı çıktıklarını ispatlamaya çalışıyorlardı. Onlardan Albay Wedgwood, "İstanbul ve İzmir Türkler'e bırakılmalıydı. Baştan beri böyle söyledim. Ve şimdi haklı çıktım." dedi. Anadolu'da tarihin yönünün değiştiğini görmüş olacaklar ki onlardan biri ABD'ye hayıflandı: "Türkiye meselesinde ABD'ye güvenmiştik." İzmir'e Yunan çıkarmasıyla ilgili itiraf da tekrar tutanaklardaki yerini aldı: "Yunanlılar İzmir'e gittiler çünkü onlardan bunu biz istedik." (FOREIGN AFFAIRS *HC Deb 27 March 1922 vol 152 cc985-1055*). Yakınmalardan biri de imajlarının zedelenmesi yüzündendi. Müslüman dünyasıyla ilgili olarak; "Maalesef, Hint Müslümanlarının baskısıyla Türkiye'ye adil davrandığımız intibamı verdik. İstanbul başkent olarak verilmeliydi" (INDIA *HC Deb 27 March 1922 vol 152 cc1055-87*).

1922 Nisan ayı can alıcı bir durum tespiti ile başladı. Tespiti yapan Sir J. D. Rees'ti. Aslına hiç dokunmadan onun söylediklerine kulak verelim:

"Sir J. D. Rees: Ne zaman Türk Yunan meselesi açılrsa artık değişmeyen bir hal aldı ki hemen o anda bir katliam haberi geliyor. Katliamın belki de o esnada olmamış olabileceğini kastediyorum.

Sözcü: Sayın Baronet biraz dilini kontrol etse iyi olur" (MASSACRES AND OUTRAGES, NEAR EAST *HC Deb 03 April 1922 vol 152 cc1847-9*).

Nitekim 10 Nisan'da Mr. O'Connor, Sir J. D. Rees'i haklı çıkaran çıkışını yaptı.

Diyaloglar aşağıdaki şekliyle geçti:

"Sir J. D. Rees: Yunanlıların Aydın Karatepe'de yaptıkları hakkında rapor ulaştı mı? /.../ 400 kişilik köyden sadece 14 veya 15 kişinin kurtulduğu haberi gelmişti.

Mr. O'Connor: Yunan güçlerine karşı yapılan birçok katliamların farkında mısınız?

Mr. Harmsworth: 15 kişilik bir çete tarafından köy sarılmış. Bu çetenin Tekelioğlu İsmail'i takip ettiği sanılıyor. Yunan düzensiz birlikleri ancak çatışmanın bir saati geçtikten sonra ulaşabilmişler. Sorunun kalan kısmı için 3 Nisanda O'Connor'a verilen cevaba bakılsın.

Lord Robert Cecil: Yunan veya Türk sivil halkın bir şekilde acilen korunması gerekmez mi?

Mr. Harmsworth: Arkadaşıma katılıyorum. Bunu yapmak için her türlü tedbiri alacağımızı temin ederim” (TURKEY AND GREECE *HC Deb 10 April 1922 vol 153 cc33-5*).

Yunanlılar aleyhine gelen hemen hemen her haberi bir şekilde geçıştirdiler. Yine Rees’in bildirdiğine göre Yunanlılar’ın 200 bin keçi ve koyun, 10 bin sığırı Küçük Asya’dan Yunanistan’a sevk edildiği iddia ediliyordu. Hükümet adına konuşan Mr. Harmsworth, “Bu tür iddialar olur. Henüz doğrulanmadı.” diyerek konuyu örttü (TURKEY AND GREECE *HC Deb 11 April 1922 vol 153 cc237-8*). Benzeri bir olay Osmanlı Duyun-u Umumiye’sinin Yunanlılar’ın haczettikleri malları protesto etmesinde de yaşandı. “Yunan Hükümeti aldıkları paraları geri vermeye zorlanacak mı?” şeklindeki soruya Mr. Harmsworth “Bu son barış anlaşmasında halledilmesi gereken bir konu.” diyerek kapattı (TURKEY *HC Deb 12 April 1922 vol 153 cc454-5W*). Bu anlamda en vahim durumu ise Aydın Karatepe köyünden gelen habere karşı sergiledikleri tavırda gösterdiler. Konuşmaların birebir metni aşağıdaki gibiydi:

“Sir J. D. Rees: Aydın yakınlarındaki Karatepe köyünde en az 400 nüfus var. Yunan askerleri köyü işgal ediyorlar yediden yetmişe herkesi camiye toplayıp ateşe veriyorlar. Sadece 14 veya 15 kişi kaçıp canını kurtarabiliyor. Bununla ilgili size rapor geldi mi?”

Mr. Harmsworth: Arkadaşımdan bu sorunun yazılı metnini almadım. Pazartesi için sormasını rica ediyorum.

Sir J. D. Rees: Kahretsin ki yazılı metin arkadaşım tarafından kabul edilmedi. Pazartesi için tekrar soracağım” (NEAR EAST *HC Deb 06 April 1922 vol 152 cc2434-5*).

Küçük Asya’daki katliamları (Türklerin yaptığı iddia edilenler) önlemek için şimdilik aldıkları kesin bir karar yoktu. Paris’teki düzenlemeler Bağlaşıklar memurlarınca adı geçen bölgenin kontrol edilmesini ve taşkınlıkları engellemesini sağlamak amaçlıydı. Türklerden cevap alınmadıkça ‘medeni dünyanın kamu baskısı hariç’ Türklere başka bir baskı söz konusu değildi (MASSACRES, ASIA MINOR *HC Deb 03 April 1922 vol 152 c1851W*).

Paris’e Türkiye’nin çağrılmamasına rağmen antlaşma şartları konuşulurken Türk temsilciler de hazır bulundular (NEAR EAST *HC Deb 03 April 1922 vol 152 c1804*). Bu toplantıda Sevr’in revizyonu şeklinde maddeler Bağlaşıklarca kabul edildi. Kabul edilen antlaşma Yunanlıların 4 ay içinde İzmir’i boşaltmalarını gerektiriyordu. Yunan

hükümeti öneriyi kabul etti. Ankara Hükümeti ilke olarak ateşkesi kabul etti. Barış şartlarını görüşmek için delege göndermeye hazır olduklarını bildirdi. Bunu Yunanlıların Anadolu'yu derhal terk etmesiyle yapacaklarını ilettiler. Düzenlemeler Marshall Foch idaresi altında yürütülüyordu. Hükümeti temsilen Mr. Cecil Harmsworth'un verdiği bilgiye göre Yunan Hükümeti Türkler'in istedikleri şartların farkındaydı. Yunanistan öneriyi kabul ediyor ama milletvekillerine gelen 2,000 Yunan subayının ve büyük sayıda Yunan askerinin ateşkese bağımlı olmayı reddettikleri haberi onları şüpheye düşürdü. Fakat Hükümet'e bu yönde gelen bir bilgi olmadığı için durum henüz netleşmemişti (TURKEY HC Deb 10 April 1922 vol 153 cc10-2).

Yunanlılar ile Türkler arasında olası ateşkese karşı İngiliz subayları her an hazır dılar. Bağlaşık irtibat subayları olup bitecekleri hükümetlerine rapor etmek için boşaltılan bölgelere vaktinde ulaşacaktılar. Yani İzmir'in barış içinde boşaltılması için gerekli askeri düzenlemelerde bir gecikme olmayacaktı (GREECE AND TURKEY HC Deb 12 April 1922 vol 153 cc385-6).

Mr. O'Connor, Orta Doğudaki Hıristiyanlar'ın korunmasına dönük fikirlerinin bu ülkedeki ve meclisteki büyük çoğunluk tarafından desteklendiğini iddia etti. Sonra, Paris'te toplanan Dışişleri Bakanları'nın Ortadoğu ile ilgili aldıkları kararların eleştirisini yaptı. Epey düş kırıklığı yaşamış, bunun sonucu olarak kızgındı. Ona cevap veren Rees ise Hükümet'in kirli çamaşırlarını bir anda ortaya döküverdi. Politikalarının çirkin yüzü tüm çıplaklığıyla yüzlerine çarpılınca uyarı da gecikmedi. Şimdi o konuşmalara bakalım:

“Mr. O'Connor: İlkın, Kemalist güçlerin Yunanlıların İzmir'i derhal boşaltmaları ve tek bir Yunanlı bile kalmayınca kadar devam etmesini isteyen talepleri Bağlaşık güçlerce kızgınlıkla reddedileceğinden eminim. Tüm Yunanlılar ortak bir hedefte buluşmuş durum dalar. Ve Türklerin bu isteklerine, çok güçlü karşı duracaklar.

Onlar Küçük Asya'ya gitmeye belki de istekli bile değildiler. Bağlaşıkların ricasıyla oraya gittiler. Onlar dındaşlarını Türklerin insafına terk etmemeliler. Ve terk etmeyeceklerdir. Onların, Türklerin bu isteklerine hayır diyeceklerine inanıyorum. Çok uzun ve zor bir sefer yaptılar. 40 000 değerli askerini kaybettiler. Şimdi onları bırakıp gidecekler mi yani.

Neden Yunanlılar hemen Anadolu'yu terk edip İzmir'i teslim edeceklermiş? Yunanlıların oradan çekildiğini bir düşünsenize, herkes biliyor ki oralarda pek çok parçalanmış Yunan ve Ermeni cesedi olacak. İzmir'e gelince, orası her zaman bir Yunan kentiydi ve şu anda da öyle.

Bu ülke Türklerin Hristiyanları doğrama alışkanlığına karşı çok mücadele verdi. Bu mecliste Hristiyanların kanlı Türk yönetimine bırakılmasına karşı çıkacak çok adam görüyorum. Son tahlilde, her şeye rağmen eğer orası Türk yönetimine bırakılsa bile bu ancak ırktaşlarımızın kontrolü altında Türklerin verdiği sözleri tutup tutmadıklarını takip ederek olabilir.

Son olarak önerilerdeki (Paris Konferansında Dışişleri Bakanlarının vardığı mutabakat) Balkan sınırlarına değinmek istiyorum. Türk-Bulgar sınırının bitmesi yeni bir savaşın çağrısı niteliğindedir. Rumenler, Yunanlılar ve Sırlar bu iki devletin kendilerine karşı hınçlı olduklarını düşünüyorlar. Bu iki devletin tekrar onlara saldırmayacaklarını temin edecek bir sınır çizilmesi iş işten geçmeden gerekmektedir.

Sir J. D. Rees: Sayın Mr. T. P. O'Connor kurnazlıklarıyla meşhur Yunanlıları tamamen unutmüş durumda. Onların kurnazlıkları ta Homer zamanında 3 000 yıl önce zirvelere ulaşmıştı. /.../ İzmir, Türk kentidir.

Sayın O'Connor dünyada en çok baskı gören, güvenecek kimseleri olmayan gözyaşlarını görmemizi istediği iki millet var Ermeniler ve Yunanlar. Bence asıl bu durumda olanlar Türkler. Durumlarını bu ülkenin kamuoyuna sunacak paraları, arkadaşları, kabiliyetleri ve hileleri olmayan onlar. Arkadaşımın tuttuğu yola gölge düşürmek istemem ama her şeye inanan saflığına acıyorum.

Bu uzun savaş boyunca birçok katliam icat edildi, abartıldı tarihi ertelendi veya öne alındı.

Eylülde düşmanlıkların tekrar hortlatılması için bir katliam kurgusuna ihtiyaç vardı. Nitekim bu yapıldı. Katliam raporları yayınlandı. Her şey tam kurgulanmıştı ki tüm bunları Mr. Medlicott adında bir İngiliz centilmen darmadağın etti. O, katliam yapıldı deneni yerde mahkûm biriydi. Karakteri sağlamdı. Rapor ona soruldu ve o, öyle bir katliam görmediğini söyledi. Diğer taraftan Türklere yapılan çok ciddi ve güvenilir kaynaklardan alınmış katliam haberleri geldi ama onlara bu ülkede itibar edilmedi.

Binbaşı Coote: Az önce konuşan arkadaşım (Sir J. D. Rees) bu sözleriyle imparatorluğumuza hizmet etmiyor. Söyledikleri birebir Hindistan'a rapor edilecek ve Ağa Han tarafından kışkırtma amaçlı kullanılacak'' (NEAR EAST HC Deb 12 April 1922 vol 153 cc491-509).

Yunanlılar ateşkesi kabul etmelerine rağmen henüz Bağlaşıkların önerilerini kabul etmemişlerdi. Ankara Hükümeti her ikisine de olumlu yanıt vermesine rağmen öyle şartlar eklemişti ki Bağlaşık Hükümetlerince önerilen barış niyet ve amacının çok uzağındaydı. Müzakereler bu şartlar altında devam ediyordu. Hükümet nazarından işler zordu (NEAR EAST HC Deb 26 April 1922 vol 153 c557).

1922 Mayısın ilk günü Anadolu'daki bir grup Yunan subay ve askerinin Bağlaşıklar kararına meydan okuyan açıklamasıyla başladı. Yunan ordusundan bir grup Küçük Asya'dan ayrılmayacaklarını ve orada bağımsız bir Yunan toprağı kuracaklarını deklare etmişlerdi. Nitekim Yunan ordusunda İzmir ve İonya'nın boşaltılmasına karşı bir

ayaklanma olduğu rapor edildi. Hükümet'in hemen tedbir alması gerekirdi. Ama bu yönde bir adımı yoktu. Hükümet'in hangi adımları atacağı belirsizdi. Bilakis, Hükümet konunun öneminin biraz abartıldığını düşündü. Hükümet'e göre Yunanlılar'ın amacı, İonya'daki Yunan halkını yeterli garanti almadan Türkler'e teslim etmemektir. Bağlaşıkların önerileri kabul edilirse bu garantiler zaten sağlanacaktı. Bu hareketin doğru olmadığını Atina ve Küçük Asya'daki Yunan otoritelere güçlü bir şekilde ifade ettiklerini ve eğer her şeye rağmen devam edilirse bunun sadece felakete götüren sonuçlar doğuracağını belirttiklerini söylediler. Gayri resmi yollardan İstanbul'daki Yunan halkının liderlerine de ciddi uyarılar yapıldığı açıklandı. Bağlaşıkların önerileri hem Yunanlılar hem de Türkler tarafından da kabul edildiği halde yine bu hareket devam ederse, meseleyi halletmek için ne tür önlemler alınması gerektiğini hükümetin o zaman düşüneceği açıklandı. Yunan ordusunda ve İzmir'de Bağlaşıkların konsolosluk görevlileri vardı. Şu aşamada Kemalist bölgeye öyle bir birim göndermek pek istenen bir şey değildi. Küçük Asya'daki gerçek durumu gösteren raporlara göre savaşan taraflar savaşmaya devam etmeye hazır durumdaydılar. İzmir etrafındaki Yunan halkın silahlandığına dair rapor geldi ama hemen ardından henüz bunun araştırmayla doğrulanmadığı ileri sürüldü. Diğer yandan yerel ortam eşkıyalığa hazır olmakla suçlandı. Meclise tüm Kemalist gücün düzensiz çetelerden oluştuğu hatırlatıldı. Bu bilgiler İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri, Yunan ordusundaki İngiliz irtibat subayları, İzmir ve Suriye'deki devletimizin konsolosluk görevlileri ve Irak sınırlarındaki İngiliz otoritelerinden sağlanıyordu (ASIA MINOR HC Deb 01 May 1922 vol 153 cc970-2).

Yunanlıların çalısını çırpsını toplamaya devam ettiler. Yunan düzenli ve düzensiz askerlerinin son günlerdeki Türk köylerini yakışlarıyla ilgili haber geldi. Yine böyle bir haberin ulaşmadığı belirtildi. Mr. Parker, hükümetin dikkatini Şubat ayında Karatepe köyünde yaşanan vahim olaya tekrar çekti. "Konuyla ilgili gerekli açıklama yapılmıştı, bunun haricinde, Yunanlılara karşı ciddi bir suçlama yok." dedi. Karatepe köyüyle ilgili yeni gelen bu bilgi ise yine meclise sunulmadı (ASIA MINOR HC Deb 01 May 1922 vol 153 cc970-2). Aslında Yunanlıların Batı Anadolu'da yaptıkları birkaç olayla sınırlı değildi.

İngilizlerin de Yunanlılara destekleri bunlarla sınırlı değildi. Barış sağlanıncaya kadar para ve silah tedariki de gerekiyordu. Buna gerekçe hazırdı. Osmanlı Yunanlıları bir yerden başka bir yere barbarca tahliye ediliyordu. Konuyla ilgili olarak Türk Hükümeti ve Ankara Hükümetine defalarca protesto yapılmış fakat bir sonuç çıkmamıştı. Ve bu şartlar altında hiçbir şey yapılamazdı. Bu açıklama herhalde Mustafa Kemal Paşa'nın gücünü kabul ettirdiğinin en bariz halidir (*GREECE AND TURKEY HC Deb 04 May 1922 vol 153 cc1539-40*).

“Sir J. D. Rees: Türk toprağı İonya'nın boşaltılması sırasında Yunanlılara isnat edilen vahşetin farkında mısınız? Yunan hükümetine konuyla ilgili temsilci gönderildi mi?

Kont Winterton: Suçlamalar İstanbul'daki İngiliz ve İtalyan otoritelerince doğrulanmadı. Fakat resmi olarak aldığım habere göre, Menderes Vadisinin İtalyanlarca boşaltılmasından ve Yunan birliklerinin oraya varmasından önce bir kaç yüz Yunan sivil, kadın erkek, Türkler tarafından rehin olarak kaçırıldı ” (*TURKEY AND GREECE HC Deb 04 May 1922 vol 153 cc1581-2W*).

Durum böyleydi. Yunanlıların yaptığı vahşet soruluyor, cevapta Türklerin kaçırıldığını iddia ettikleri rehinler dile getiriliyordu. Rees diğer iddiaları da gündeme taşıdı.

“Sir J. D. Rees: Yunanlıların İtalyanlardan boşalan yerlerde işgal noktaları oluşturdukları stratejik noktaları güçlendirdiklerinin farkında mısınız? Bunlar ateşkesle uyuşmuyor. Yunan hükümetine gereken uyarı yapıldı mı?

Kont Winterton: Yunanlıların Anadolu'da istedikleri gibi askeri tedbirler alma hakkı var” (*ASIA MINOR HC Deb 05 May 1922 vol 153 c1708W*).

Yine Türklerin barbarca Yunanlıları öldürdüğü haberi geldi. Kenworthy bunların abartı ve uyduruk okuduğunu Amerikalı birinden aktardı. Bu sefer de hemen geçıştirdiler (*NEAR EAST (ATROCITIES)HC Deb 31 May 1922 vol 154 cc2095-7*). Hükümetin bu politikasına karşı Kenworthy'den can alıcı soru geldi:

“Binbaşı Kenworthy: Neden hep Yunan açıklamaları gerçek kabul edilir fakat Türklerin hiçbir açıklaması doğru kabul edilmez.

Mr. Chamberlain: Sayın Vekil kendi görüşlerini gerçek zannediyor. Yunan açıklamalarını doğrulatmadan kabul etmiyoruz. Buradaki açıklamalarımız tarafsız gözlemcilerden aldığımız bilgilere dayanıyor” (*ASIA MINOR HC Deb 18 May 1922 vol 154 cc538-40*).

İtalya'nın antlaşma imzalaması meclis üyelerini kaygılandırdı. İtalya'nın Mustafa Kemal Paşa'ya karşı yükümlülük altına girip girmediğini eğer girdiyse bu vaatlerinin şu an devam eden müzakerelere zarar verip vermeyeceğini sordular. Kendilerine, sözcü tarafından müzakerelere herhangi bir zarar verilmesinin söz konusu olamayacağı

açıklandı (ITALY AND TURKEY (AGREEMENT) *HC Deb 03 May 1922 vol 153 cc1344-6*). Kaygıları biraz daha izale edebilmek için, İtalyan elçinin “Türk-İtalya anlaşması uyumu bozacak ek maddeler içermiyor.” açıklaması sunuldu (ITALY AND TURKEY (AGREEMENT) *HC Deb 04 May 1922 vol 153 c1581W*). Binbaşı Kenworthy belki biraz da Hükümeti iğnelemek amaçlı olarak, “Hükümetin Türk-İtalyan ilişkilerinin böyle antlaşmayla sonuçlanmasına kadarki müzakerelerden haberi var mı?” sorusuna hükümet kanadından bir cevap verilmedi (ITALY AND TURKEY (AGREEMENT) *HC Deb 05 May 1922 vol 153 cc1710-2W*). Beş gün sonra antlaşma maddeleri sorulduğunda da maddelerin ellerine geçmediğini açıklandı. Zamanın süper gücü olarak bir ortağının yaptığı antlaşmanın maddelerinden haberdar olamaması epey şüpheliydi. Ama açıklama böyleydi (ITALY AND TURKEY (AGREEMENT) *HC Deb 10 May 1922 vol 153 cc2204-5W*).

İngiltere ticari kaygılarını, kazanımlarını sağlama almıştı. Türkiye'nin Fransa ve İtalya ile yaptığı antlaşmaların onlara ekonomik olarak herhangi bir zarar vermeyeceğinden emindiler (TURKEY (BRITISH INTERESTS) *HC Deb 10 May 1922 vol 153 cc2176-7*). Bu savaş zaten ekonomik sebeplerle olmuştu. O yüzden bu konunun gündeme gelmesi normal karşılanabilirdi. Ama bir milletvekilinin “İstanbul'u işgal eden ordumuzun masraflarını Türklerden alabilecek miyiz?” sorusuna, “Sevr'e göre evet.” cevabı verildi. Türkiye'nin kanı sonuna kadar emilecekti. Osmanlı geleneğinin ‘dış kirası’ âdeti burada gerçek olacaktı. Bunlar, Türkiye'nin hangi şartlarda olduğunu ve o şartlar altında yapılan Kurtuluş Savaşının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gösterdi (ARMY OF OCCUPATION (CONSTANTINOPLE) *HC Deb 16 May 1922 vol 154 cc208-9*).

Gelişmelerle ilgili Mr. Chamberlain tarafından genel bir açıklama yapıldı. Açıklamada Türkiye'ye tehdit vardı: “Azınlıklara yaptıklarınız görüşmelerde ilişkilerimizi etkileyecek. Türkler azınlıkları öldürmediklerini söyleyebilirler. Doğrudur. Yalnız bu onların İstanbul'daki köpeklerden kurtulmak için onları bir adaya bırakıp açlığa ve susuzluğa terk etmelerine benziyor.” Yunanlılar hakkında ise güzel ifadeler her zamanki gibi yerini alıyor. Mesela Afyon Karahisar ve o bölgedeki Türkler, Yunan yönetiminden gayet memnunmuşlar (STATEMENT BY MR. CHAMBERLAIN *HC Deb 15 May 1922 vol 154 cc45-52*).

Anadolu'daki gelişmeleri takip için İngiltere Bağlaşıklarından temsilci isteyecekti. Mr. Aubrey Herbert buna karşı çıktı. Gözlemci göndermenin tarafsız devletlerce yapılması gerektiğini savundu. Ona karşı Mr. Chamberlain tarafından yine Türkler suçlandı: “Türkler 7 yıldır azınlıkları ve Hıristiyanları zaten öldürüyorlar. Yunanlıların gelmesinden dolayı değil. Ayrıca gözlemci göndermek için ABD ve diğerlerinden temsilci istedik.” (ASIA MINOR (TURKS AND CHRISTIAN MINORITIES) *HC Deb 17 May 1922 vol 154 cc355-6*). Mr. Aubrey Herbert eleştirilerinde yalnız değildi. Ona Kenworthy de katıldı. Yine can alıcı bir eleştiri yöneltti: “Oraya gönderilecek Amerikan komisyonu tarafsız sayılmaz çünkü ayaklanmalarda onun da parmağı olduğu iddia ediliyor.” (Milletvekilleri bağıyor: Açık konuş!) (ASIA MINOR (TURKS AND CHRISTIAN MINORITIES) *HC Deb 23 May 1922 vol 154 cc1004-5*).

25 Mayıs'ta Sir C. Townshend, İzmir raporunun asla yayınlanmamasını eleştirdi. Ona önceki cevaplara bakması önerildi ama aynı gün raporun yayınlamasına karar verildi (SMYRNA (ALLEGED ATROCITIES) *HC Deb 25 May 1922 vol 154 c1409*). Yine aynı gün Mr. Morgan Jones hükümeti şu şekilde eleştirdi:

“Sırbistan'ın başına kanlı bir devrimle kral geçince ilişkileri geçici bir süre için durdurdunuz. Daha sonra hemen dost oluverdiniz. Kanlı mı kansız mı nasıl geldiğine bakmadınız. Çünkü diplomatik olarak bu işinize geldi. Aynı şekilde Ankara hükümeti. Hemen onunla da dost oluverdiniz. Nasıl oraya geldiğine bakmadınız. Çünkü diplomatik olarak böylesi işinize geliyor” (GREAT RESULTS ALREADY FROM GENOA *HC Deb 25 May 1922 vol 154 cc1467-565*).

O, Hükümetlerini Mustafa Kemal Paşa ile dost oluvermekle suçluyor ama Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'te konferans teklifini İngilizler, İstanbul hükümetinin devre dışı bırakılma çabası olarak gördüler (GREECE AND TURKEY *HC Deb 25 May 1922 vol 154 cc1395-8*).

30 Mayıs'ta ‘Yakındoğu’ konulu tartışma yapıldı. Tartışmadan bölümler:

“Sir C. Townshend: Biz bu savaşı bir an önce bitirmezsek Türkiye'yi Rusya'nın kollarına atacağız. Eğer Türkiye, Rusya ve Almanya ortaklığına itilirse, bunun Hindistan İmparatorluğumuzda ve Irak'ta ne anlama geldiğini bu meclisteki herkes biliyor. Bunun sonuçlarını düşünmede herkes ciddi olmalı.

Mondros'tan sonra Türklere çok nezaketsiz bir katılıkla davrandık /.../ Türkiye yeterince cezalandırıldı. Fakat bizim dış politika direktörümüze göre yeterli değil.

Askerlerimizce İstanbul'un işgali büyük gaftı. Dışişleri bakanımızdan böyle çılgın bir adıma razı olmamasını söyledim.

Yunanistan'ı desteklememizin korkunç sonuçlarını hepimiz biliyoruz. Şu da herkes için açık seçik ortada ki Yunanlılar işgali yaptıklarında bizim desteğimiz olmadan orada beş dakika bile duramayacaklarını biliyordular. Yunanlıların elinde muhteşem silahlar ve güç vardı ama yürekleri yoktu. Sakarya nehrinde küt diye yenildiler. Sonra Kemal'e duralım diyorsunuz. O böyle aptalca bir öneriyi kabul eder mi? Kendinizi onun yerine koyun. Biz artık burada duracağız. Daha öteye gitmeyeceğiz der misiniz? Meselenin bir de Kemal'den yanına bakalım. Bu ayın başında İzmit'te konferans teklif etti. Ankara'yla telgraf irtibatı kurabileceği bir yer. Ben eminim ki o konferanstan bir barış çıkacaktı. Birçok Türk'le konuştum. Ben bundan eminim

İzmir'deki Yunan mezalimi ile ilgili araştırma raporunu başbakan bir güvercin yuvasına koydu. Yalnız ben o araştırmayı gördüm. Tamamen Yunanlılar aleyhine hazırlanmıştı. ... Sayın Başbakan İzmit'e gidip Kemal'den taleplerini hafifletmesini isteyebilirdi. Ben bunun için İzmit'e gitmek istedim. Ben Kemal'i tanıyorum ve ona saygı duyuyorum ve ona şunu demek istiyorum. 'Allah aşkına Kemal, taleplerini yumuşat. Barış yapmak zorundayız'. Ben bunun için kalpten ve ruhumla çalışırdım. Ama dışışleri aynı fikirde değildi. Henüz ben fikrimi değiştirmiş değilim. Keşke başbakan oraya gitmeye ikna edilse. Bence savaş Haziran bitmeden başlayacak. Doğudan batıya doğru büyük bir Türk harekâtı var. Hükümetimiz İzmit'e gitmeyi reddederek, barış müzakerelerini kırmış oldu. Hala vakit olduğunu söylemem gerek. Eleştirmek istemiyorum. Ben sadece benim düşüncemin tamamen doğru olduğunu söyledim. Hükümete politikasını değiştirmesi ve Beaconsfield, Palmerston ile büyük adam Salisbury'yi takip etmeleri için yalvarıyorum. Bu kişilerin, Hindistan yolunda bu asker millete dost olmak şeklinde fikirlere sahipler.

Binbaşı Kenworthy: Hükümet, Yunanlıların yaptığı aşırılıklar hakkında kendi adamlarının raporunu neden gizledi?

Allah aşkına Türkiye ile adil ve onurlu bir barış yapalım. Böylece Ermenistan, Aşağı Ermenistan ve Karadeniz kıyılarındaki Yunan kolonileri 500 yıldır yaşadıkları gibi barış içinde yaşayabilsinler. ... Manchester Guardian'da çıkan ve özel bir muhabire dayandırılan haberde, Yunanlılar Türk köylerinde dehşet veren muameleler yaptılar. Özellikle, Dimitrius Pappagrigoriou komutayı ele aldıktan sonra Yalova bölgesinde Samanlı ve Akköy hariç tüm Müslüman Türk köyler düzensiz Yunan çetelerince harap edildi. Bu köylerden 500 kişinin Akköy, Samanlı ve Yalova kasabasında toplanmış olarak güçbelâ sağ kaldığını gördüm. Son 15 gün içinde Akköy'ün % 15'i öldürüldü. Tüm Müslüman halk dehşet içinde ve her gün ölüm tehdidi altındadırlar. Soru zamanında o bölgedeki katliamları sordum ve dışışleri bunu kabul etti. Fakat hükümet özel soru sordurmadı. Meclis başkanı güçlü hitabet ve jest yeteneklerine rağmen kalkıp uzun bir açıklama yapmadı. Konu geçiştirildi. Karadeniz kıyılarındaki talihsiz Yunan kolonilerinin durumlarında olduğu gibi Türklere yapılan bu tavır duyurulmadı.

Karadeniz kıyılarındaki Yunan kolonilerine neden böyle kötü davranıldığı bellidir. Çünkü onlar, Yunan ordusu İzmir'de saldırıya geçtiklerinde Türk Ordusunun arkasında durdular. ... Türkler Yunanlılara karşı canlarını kurtarmak için savaştılar, araç-gereçsiz, adamsız ve silahsız bir şekilde. Yunanlılar ise istedikleri her şeyi onlara vererek bizim tarafımızdan iyice donatılmış durumdaydılar. Herhalde taşkınlıklar oldu. Esef ediyorum. Bunlar bu şartlar altında gerçekleşti.

Mr. A. Herbert: Başbakanın politikası hep ona özel politika oldu maalesef. Bu meclise hiçbir zaman tam bilgi verilmedi.

İki insanı boğaz boğaza getirince kan dökülür, sadece zeytin dalı sallayarak da barışı getiremezsin. Şimdi hükümetimiz geçmişte yaptığı hataları kabul etmeden barış yapma ihtimali yok. Bu çok büyük kurban değil. Bu savaşta Yunanlıların ve Türklerin yaptığından daha küçük

Barış için önerilenlere gelince, onlar büyük bir adım değil ama barış için bir ön adım olacak. Yunanlılara düşmanlıkları bitirme şansı, Türklere de en azından üzerinde düşünme fırsatı verecek. /.../ Biliyorum ki O'Connor da birazdan konuşacak. Ondan rica ediyorum lütfen kısır tartışma ve şikâyetler açmasın. Sadece hükümeti politika değişikliğine gitmesi için ikna etsin.

Mr. T. P. O'Connor: Sayın Kenworthy, o Türkofil konuşmasında Mr. Gladstone adını çok cesur andı. Acaba, Mr Gladstone kendisi burada olsaydı, Türklerin kısımlarını iyice küçülten Yunanlıların yaptığı iddia edilen kısımları ise iyice abartması hakkında acaba ne düşünürdü? (Bir taraftan Türklerin kısımları diyor, Yunanlılar için ise Yunanlıların yaptığı iddia edilen diyor) Eğer hükümet Türk tarafını tutan politika gütseydi desteklerdik diyor. 'Biz' ile kimin adına konuşuyor? Bu ülkedeki herkes artık daha fazla Hıristiyan kanının akmasını istemiyor.

Binbaşı Kenworthy: Olayı hafif gösterme niyetim de yok'' (NEAR EASTHC Deb 30 May 1922 vol 154 cc2027-54).

1922 Haziran'ında, ayın ortalarına kadar Türkiye ile ilgili görüşme olmadı. İlk görüşmelerde ise rüzgârın artık İngiltere ve Yunanistan için ters esmeye başladığı görülüyordu. Barış görüşmelerinin hangi durumda olduğunu açıklarken Mr. Harmsworth hükümetlerinin barış için çalıştığını ama Ankara hükümetinin önerileri hep reddettiğinden yakındı (GREECE AND TURKEY HC Deb 12 June 1922 vol 155 cc20-1). Bu cevap Mustafa Kemal Paşa'nın milletine ve ordusuna olan inancının ne kadar kuvvetli olduğunu ve vatanını kurtarabilecek durumda olduğunu gösterdi. Anadolu'da Yunanlılar ve İngiltere aleyhine gelişmeler oldu. Eski kazanımlarını kaybetmeye başladılar. Yalnız bunlar meclis kürsüsünde açıklanmadı. Hatta bu yönde sorulan bir soruya rağmen Anadolu'daki durum hakkında açıklama yapmadılar (ANATOLIAN SITUATION HC Deb 15 June 1922 vol 155 c571W).

Hükümetin barış çalışmalarını nasıl yürüttüğü de ayrı bir konuydu. Sanki İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti'ni birbirine düşürmek gibi bir strateji izlediler. Mr. Harmsworth Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeyi hükümetin nasıl gördüğünü açıklarken, "Taraflardan sadece biriyle değil de Ankara, İstanbul ve Yunan hükümetleri olmak üzere üçüyle birden görüşmeyi doğru buluyoruz." dedi (NEAR EASTHC Deb 22 June 1922 vol 155 c1496).

Milletvekili T. P. O'Connor Anadolu'daki gelişmeler ya da olaylarla ilgili sık sık rapor sunuyor ve yetkililerden açıklama bekliyordu. Getirdiği bütün raporlar her zaman

Yunanlılar lehindeydi. Türkler lehine hiç rapor sunduğu görülmedi. Daha önce Mr. Rees'in şöyle bir tespiti vardı: "Ne zaman Türk Yunan meselesi açılrsa değişmeyen bir hal aldı ki hemen bir katliam haberi geliyor. Katliam olsa bile belki o esnada olmamış olabilir." diyordu. Çok ilginçtir Mr. T. P. O'Connor birkaç gün önce gündeme taşıdığı iddiasını tekrar gündeme getirdi. Cevap veren de çok ilginçti çünkü geçen yıl vuku bulan olayı anlattı. 1300 Yunanlı yok edilmiş (NEAR EAST (MASSACRES) *HC Deb 15 June 1922 vol 155 cc544-5*). Yunanlılarla ilgili tek sorun bu değildi. Samsun bombalanmıştı. Birçok masum sivilin öldüğü haberi gelmişti. Mecliste kimlerin zarar gördüğü sorulmasına karşılık henüz bilgi alınmadığı açıklandı (GREECE AND TURKEY *HC Deb 19 June 1922 vol 155 cc816-7*). Bu bombardımanı yapan gemiler Boğazlardan geçmişti. İşte bu noktada Mr. Herbert can alıcı bir soru yöneltti: "Boğazlar madem tarafsız bölge. O zaman savaş gemilerinin geçmesine neden müsaade ediliyor?" Cevaben "Bu durum tarafsızlığı etkilemez." dendi (SAMSUN (BOMBARDMENT) *HC Deb 14 June 1922 vol 155 cc337-8*). Bombalamaya bakış açılarını açıklarken Mr. Harmsworth, teknik olarak haklı olabilirler fakat barış şansına zarar verme ihtimalinden dolayı üzgün olduklarını, bombardımanın tekrar etmemesinden yana olduklarını Yunan hükümetine bildireceklerini söyledi. Onun bu cevabına Binbaşı Kenworthy, "Bu çok tatmin edici cevaptan dolayı arkadaşşıma teşekkür ediyorum." şeklinde imalı bir şekilde karşılık verdi (TURKEY AND GREECE *HC Deb 20 June 1922 vol 155 cc1036-7*). İstanbul'un tarafsız bölge olmasına rağmen, İstanbul'un ve limanının kullanılmasından dolayı Ankara hükümeti, Fransız ve İtalyan hükümetleri nezdinde durumu protesto etti. Yunanistan'ın İstanbul limanını kullandığına dair iddialar ise cevaplanmadı (GREECE AND TURKEY *HC Deb 28 June 1922 vol 155 cc2036-7*).

Haziran ayı Samsun bombardımanı görüşmelerinin bol olduğu bir ay olarak geçti. Konuşulanlar meclisteki havayı ve gelişmeleri yorum eklenmeyecek tarzda yansıtıyor:

"Mr. Aubrey Herbert: Yunan filosunun Samsun'u bombaladığı ve sivil bir mülkü harap ettiği haberini aldı mı? Boğaziçi ve Çanakkale boğazlarının tarafsızlığını dikkate alarak Yunan filosu ve Bağlaşıkların rızasına dair açıklama yapacak mısınız?"

Mr. Harmsworth: Evet haberim var. Saldırının amacı o limana Rusya'dan gelen mühimmatın imhası olarak görülüyor. Sivil bir mülkün harap edildiğine dair hükümetimizin bir bilgisi yok. Boğazların tarafsızlığı o sulardan savaşan gemilerin geçmesini etkilemez.

Mr. Aubrey Herbert: Silahlı güçlerin geçmesine müsaade ediliyorsa o takdirde tarafsızlık ne anlama geliyor?

Mr. Harmsworth: Gerçek durumun doğru yorumunu arkadaşşıma açıkladım. Konunun daha fazla aydınlatılmasını istiyorsa yazılı metni verir.

Mr. Malone: Mermilerin İngiliz mermisi olduğu doğru mu?

Mr. Harmsworth: Sanırım bu bir hayli imkânsız. O türden hiçbir bilgim yok'' (SAMSUN (BOMBARDMENT) *HC Deb 14 June 1922 vol 155 cc337-8*).

''Binbaşı Kenworthy: Karadeniz kıyılarında Türk kasabalarının Yunanlılarca bombalanmasına karşı hükümetimiz nasıl bir tavır alacak? Yunan hükümetiyle iletişime geçildi mi?

Mr. Harmsworth: Teknik olarak bu bombalama mazur görülebilir ama barış şansına zarar verebilme ihtimalinden dolayı derin üzüntü duyuyoruz. Böyle bir bombalama tekrar etmesin diye Yunan hükümetinin bilgilendirilmesi için gerekli adımları atıyoruz.

Binbaşı Kenworthy: Bu çok tatmin edici cevaptan dolayı değerli Centilmen'e teşekkür ederken şunu da sormak istiyorum bu Yunan savaş gemilerine boğazlardan geçerken biraz kontrol uygulamak mümkün değil mi?

Mr. Harmsworth: Verdiğim cevaba daha fazla bir şey eklememeyi tercih ederim'' (TURKEY AND GREECE *HC Deb 20 June 1922 vol 155 cc1036-7*).

''Binbaşı Kenworthy: Samsun'da Yunanlılar tarafından öldürülenler ve toplam kayıp zarar ne?

Mr. Harmsworth: İstanbul'daki yüksek komiserimizden rapor bekliyoruz. Ondan bilgi edinebilirsiniz.

Binbaşı Kenworthy: Bana o bilgiyi verecek misin? Yoksa ayrı bir soru sorayım mı?

Mr. T. P. O'Connor: Mustafa Kemal'in 20 Haziran tarihli İzmit konuşmasından haberiniz var mı? Konuşmasında İngiliz hükümetinin Türkiye politikasına güçlü suçlama var. Ayrıca Türklerin Yunanlılara karşı işlediği cürümleri askeri nedenlerle haklı gösteriyor. Tüm Bağlaşıkların rızasıyla İngiliz Hükümetinin yapmaya karar verdiği soruşturmaya katılmayacağını resmi olarak açıklıyor. Hükümetimiz bu meydan okumaya nasıl karşılık verecek?

Mr. Harmsworth: Konuşmanın basında çıkan versiyonunu gördüm. Genel olarak arkadaşşımin tanımına uysa da önerilen Soruşturma Komisyonuna red içermiyor. Hiçbir şekilde Hükümetimizin özel ya da farklı bir tavır alma durumu yok'' (GREECE AND TURKEY *HC Deb 26 June 1922 vol 155 cc1650-1*).

''Mr. Aubrey Herbert: Samsun'u bombalayan Yunan zırhlılarının üssü tarafsız sularda mı yoksa Atina'da mı?

Mr. Harmsworth: Bize gelen bilgilere göre gemiler İstanbul'dan kalkmış'' (SAMSUN (BOMBARDMENT) *HC Deb 29 June 1922 vol 155 c2331W*).

Görüldüğü üzere Haziran ayı Samsun bombardımanı ağırlıklı görüşmelerle geçti. Temmuz 1922'de ise çok dikkati çeken bir mesele vardı: İngiltere hala Sevr antlaşmasından vazgeçmemiştir. Türk-Yunan ilişkilerini ve Sevr antlaşmasını tekrar ele

almak için uluslararası konferans yapmaya karar verdiler (GREECE AND TURKEY HC Deb 24 July 1922 vol 157 c14). Sevr'in masada olmasının yanında Türkiye'yi kendi içinde ikiliğe düşürme çalışmaları da devam etti. Nitekim müzakerelere çağrılacak-katılacak devletler sıralanırken hala İstanbul hükümetinin de adı geçiyordu (GREECE AND TURKEY HC Deb 18 July 1922 vol 156 cc1910-1).

Türkiye'deki gelişmeler mecliste endişeleri artırdı. Değişik milletlere verdikleri sözlerin Mustafa Kemal Paşa tarafından sonuçsuz bırakılma ihtimali yükseldi. Eski sözlerini hatırladılar. Türklere karşı Arapların desteğini alabilmek için birçok söz vermişlerdi; özgürlük, bir milletin inşası... Bütün bunlar şimdi boş bir hayal olarak kalacak mı? Resmi açıklamaya göre savaşın tam ve son amacı bölgedeki halkları Türk baskısından kurtarmaktı. Filistin'i kötü Türk yönetiminden kurtarmaktı. Bunu söylerken Yunanlıların Samsun'u bombardımana tutmalarını yine aynı milletin bir iç Anadolu kenti olan Eskişehir'e kadar gelmelerini açıklamadılar. Hatta açıkça, Anadolu'daki gelişmeleri açıklayamayacaklarını itiraf ettiler (COLONIAL OFFICE HC Deb 04 July 1922 vol 156 cc221-343). Meselenin diğer boyutu ise Osmanlı tebaası eski milletlere özgürlük kazandırmak için Türklerin daha doğrusu sivil Türk halkının öldürülmesiydi. Barışın gecikmesi insan hayatına mal oluyordu. Bunun bir sorumlusu vardı: İngiltere Devleti. Hükümet eninde sonunda bir şekilde gecikme olacağından hareketle bunu da umursamadı. Ölenler Türk olunca, hükümete göre nasıl olsa gecikme olacaktı ve o yüzden durum normaldi (ATROCITIES HC Deb 05 July 1922 vol 156 cc353-4).

Kenworthy'nin "İzmir'de Yunanlıların hakkı yok." demesine karşılık Ormsby Gore, "İzmir'de Yunan nüfus daha fazla." dedi (COLONIAL OFFICE HC Deb 11 July 1922 vol 156 cc1137-53). Kenworthy'nin yönelttiği bir soru, perde gerisinde çok pazarlıklar olduğunu gösteriyor ama açıklanmadığı için sadece zihinlerde soru işareti bırakıyor. Daha fazla bir şey öğrenilemiyor. Aynı soru hemen ardından bir başkası tarafından tekrar soruluyor. Şimdi o diyalogları dinleyelim:

“Binbaşı Kenworthy: Kıbrıs İzmir'e karşılık Yunanistan'a teklif edildi mi?

Başbakan: Hayır.

Binbaşı Kenworthy: Peki savaşı durdurmak için ne yapıyoruz?

Başbakan: Bu soru defalarca cevaplandırıldı.

Mr. Ormsby-Gore: 'Bu konu üzerine Times gazetesinde Türkiye'de konferans yapılması önerildi.' diyor. Bu doğru mu?

Mr. Bonar Law: Ben onu görmedim.

Sir C. Yate: Kıbrıs'ın Yunanistan'a teklifi söz konusu mu?

Başbakan: Hayır''(EK:4).

''Mr. A. Herbert: Sir Basil Zaharoff 'a dışişleri ya da Başbakan tarafından İzmir'e Yunan çıkarmasından önce danışıldı mı?

Başbakan: Hayır. Ne ona danışıldı ne de ondan bir öneri geldi'' (SMYRNA (GREEK LANDING) *HC Deb 17 July 1922 vol 156 c1703*).

Samsun'daki bombardıman tekrar gündeme geldi. Ellerine geçen bilgiye göre 4 ölü 3 yaralı vardı. Türk basınına göre 15 Müslüman, 15 Yunan ve 13 Ermeni evi yıkılmıştı. Bundan sonra başbakan Yunanlılar aleyhine sorulan sorulara karşı küstahlaşmaya başladı. Bir defasında; 'İstanbul'un hala üs olarak kullanılmasına müsaade edecek miyiz?' sorusuna 'Bu büyük bir soru ve şu an sırası değil.' Şeklinde cevap verdi (SAMSUN (BOMBARDMENT) *HC Deb 12 July 1922 vol 156 cc1198-9*). Bir başka yerde ise, 'Yunanlıların işgalleri bizim Yunan hükümeti nezdinde yaptığımız temsillerden dolayı değil mi? Barış ne zaman?' sorusunu 'Şimdi sana savaş hikâyesi anlatamam.' diye cevaplandırdı (ASIA MINOR *HC Deb 06 July 1922 vol 156 cc599-600W*).

Anadolu'daki gelişmeler defalarca soruluyor ama her defasında ya önceki cevaplar salık veriliyor ya da o sorunun yazılı metnini almalıyım diyerek cevap verilmiyordu. Mesela 'Ankara Hükümetiyle irtibat kuruldu mu? Gelişmeler ne durumda?' sorusuna 'Önceki cevaplara bak.' dendi (GREECE AND TURKEY *HC Deb 10 July 1922 vol 156 cc865-6W*). Bir başka yerde Mr. Herbert 'M. Kemal yuvarlak masa konferansına çağrılacak mı Yunan kralı tanınacak mı?'. Başbakan: '3. Oturumdaki cevaba bak. Bizim Yunan politikamızda değişiklik yok.' diye cevapladı (NEAR EAST *HC Deb 06 July 1922 vol 156 cc561-2*). Bu cevap üzerine Mr. Herbert, Yakındoğu politikalarının Yunanların İzmir çıkarmasından sonra başarısızlığa uğradığını, bu politikayı değiştirmeyi düşünüp düşünmediklerini sordu. Başbakan bu açıklamayı kabul etmedi. Zamanla, dünyanın bu bölgesinde takip ettikleri politikanın haklı çıkacağından emin olduğunu söyledi. Türkiye ile barış görüşmelerinin devam ettiğini daha fazla açıklama yapamayacağını 21 Haziranda yapılan açıklamaya bakılmasını istedi (NEAR EAST *HC Deb 06 July 1922 vol 156 cc561-2*).

Türk hükümetinin zarar verdiği İngiliz vatandaşlarının mallarının tazmini için çalışmalar yapıldı. Tazminat komisyonu, zarara uğrayan İngiliz vatandaşları için gerekli dosya işlemlerini hazırlamış durumdaydı. Haklar elde edilmeye çalışılıyordu ama bir gerçek vardı ki en acil durumlar için bile imkânları sınırlıydı. Artık Anadolu'da haklarını korumada her şeyini feda etmeye hazır bir millet ve onun ordusu vardı. Türk milletinin işgallere karşı koymadaki kararlılığı Hükümet temsilcilerinin yapabileceklerinin sınırlı olmasını itiraf etmeleriyle İngiltere Parlamentosunda kendini gösterdi. Nitekim ödeme olup olmadığı henüz hükümet yetkililerince bilinmiyordu. İmkânları sınırlıydı ama her türlü ihtimali fırsata dönüştürme düşünce ve gayretleri de tüm hızıyla devam ediyordu. Bu düşüncenin bir örneğini Sir J. Butcher sergiledi. O, eğer Türk milliyetçilerinin İngiliz İmparatorluğunda malı varsa İngiliz vatandaşlarının zararını karşılamada kullanılabileceğini önerdi (TURKISH REPARATION HC Deb 27 July 1922 vol 157 cc672-3).

Temmuzun son gününde İstanbul ve Yunanlılar üzerine Başbakana yöneltilen sorular ve onun cevapları gelişmeler hakkında geniş perspektif sunuyor:

“Binbaşı Glyn: Yunanlıların İstanbul'a Bağlaşıkların rızası olmadan ilerleme niyetinde olduğuna dair rapor resmen doğrulandı mı? Yunanlıların bu hareketi Yakındoğu'da barışı sağlama adına Bağlaşıkları belli bir sonuca ikna etmek için mi? Sevr'i imzalayanlar Konferansa çağrılacak mı? Bağlaşıklar Komisyonunun Küçük Asya'daki katliamları araştırmaya hemen başlaması konusunda durum ne?”

Mr. T. P. O'Connor: Yunan hükümetince Bağlaşıklara verilen muhtırada İstanbul'a ilerlemenin Bağlaşıkların rızası olmadan söz konusu olmadığı açıkça belirtilmiyor mu? Muhtıra temel olarak Anadolu'da azınlıkların ve Hıristiyanların tamamen ortadan kaldırılmasını ve İstanbul'un Türkler tarafından işgal edilmesiyle katliam cesaretlerinin artmasını hedef almıyor mu? Türkler Anadolu'daki katliamları araştırmak için Hükümetimizin her teşebbüsünü engellemediler mi?

Bağlaşıkların tek tek Ankara ve İstanbul hükümetleriyle anlaşmalar yapmaları, tüm savaş mühimmatının bu ülkeler ve Sovyet Rusya tarafından Kemalistlere tedarik etmelerinin ışığında Hükümetimiz Ortadoğu ile ilgili tüm Güçleri bir toplantıya çağırarak mı? Böylece Hıristiyanları katliama karşı yeterli güvenlik önlemleri alınabilir.

Başbakan: 29 Temmuz'da Yunan Dışişleri Bakanının Atina'daki temsilcimize verdiği notaya göre, Yunan hükümeti barışın gelmesinin tek yolu olarak Yunan ordusunun İstanbul'u işgal etmesini görmüş. O yüzden Yunan Hükümeti Bağlaşıklardan işgal güçlerine gerekli talimatı vermesini istedi. Aynı gün, oradaki temsilcimiz Londra ile irtibatlı olarak, Yunan Hükümetini böyle bir adımın çok ciddi sonuçları olacağı konusunda uyardı. Cevaben Yunan dışişleri bakanınca olumlu garantiler verildi ve Bağlaşıkların rızası olmadan tarafsız bölgeye Yunanlıların girmesinin söz konusu olmayacağı ifade edildi. Bu garantiler o

zamandan beri tekrar doğrulandı. Yunan hükümetinin amacı açıkçası Yakındoğu sorununun çözümünü hızlandırmak isteğidir.

Soruşturma Komisyonu hizmetinin yürütülebilmesi için gerekli hizmetleri belirten yönerge Yunan ve Türk hükümetlerine yeni gönderildi. Türk Hükümetinin tavrı cevabı aldığımızda belli olacak.

Hükümetimizin, Yakındoğu'yla ilgili şu an bir Konferans yapma niyeti yok.

Lord R. Cecil: Uluslararası komisyonun atanması neden bu kadar gecikti?

Başbakan: Biz Komisyoncularımızı hazırlamıştık. Fakat Sayın Lord'un da bildiği gibi başka Büyük Güçler de var. Onlar aynı hızda değildiler. Onlar için Komisyoncularını atamak biraz problem oldu.

Binbaşı Kenworthy: Biz şunu Yunanistan'a açıkça deklare ettik mi? İzmir ve bölgesinde Bağımsız bir devlet Büyük Güçlerce hoş görülmeyecek.

Mr. G. Murray: Yunan birliklerinin İstanbul'a hareketi durduruldu mu durdurulmadı mı?

Bu son iki soruya Başbakan cevap vermedir'' (GREECE AND CONSTANTINOPLE *HC Deb 31 July 1922 vol 157 cc1017-20*).

Mudanya Ateşkesinden önceki son ay Ağustos (Eylül ayı Avam Kamarası tatildir.) 1922 de barış için Bağlaşıklar arasında müzakereler gerçekleşti. Ağustos başına kadar konferans veya ateşkes gibi bir gelişme yoktu. Savaşın bitmesi yönündeki fikirleri değişmedi. Nitekim bu yönde teklif de sundular ama Yunanistan bunu kabul etmesine rağmen Türkiye bunu kabul etmedi. Mr. T. P. O'Connor, Yunanistan aylar önce barışa hazır olduğunu açıkladığını barışın gecikmesinin sebebi olarak Ankara Hükümetini gördü ve inatçılıkla suçladı.

Binbaşı Kenworthy, İzmir ve çevresinde, Yunan ordusunun koruması altında bağımsız Yunan Devleti kurma teşebbüslerini başbakanın dikkatine sundu. Böyle bir şeyin Hükümet tarafından hiç de hoş karşılanmayacağını Yunanlılara açıkça bildirilmesini istedi. O, bu isteğini söyler söylemez araya O'Connor girdi ve şunu sordu: "İzmir'de yaşayan bütün milletlerden oluşan bir delegasyon gelmiş ve orada Yüksek Komiserliğin himayesi altında yaşamak istediklerini belirtmişlerdi. Bu olay kayıtlarda yok mu? Ayrıca Hıristiyan ve diğer tebaa milletlerin Türkler tarafından katledilme riskini bile bile buralar Türklere geri mi verilecek?". Başbakan, böyle bir başvuruya dair ellerinde resmi bir bilgi olmadığına sadece öyle bir önerge alındığını açıkladı. Sorunun ikinci kısmıyla ilgili olarak şu aşamada bir açıklama yapmayacak, eğer konuyla ilgili bir tartışma oturumu yapılırsa o zaman fikrini açıklayacaktı. Kenworthy'nin sorusuna cevaben,

“Hükümetimizin elindeki bilgilere göre, Yunanlıların son zamanlardaki Anadolu’daki adımları bir İyonya devleti kurma yönünde değil. Bununla beraber belli derecede bir yerel otonomi kuruldu ve oradaki Hıristiyanları tehirden veya katliamdan korumaya söz verdiler. Daha fazla detay için bekliyoruz. Yunanlıların yapacağı her şey yapılacak barış anlaşmasının şartlarına tabidir.” dedi.

Kenworthy’nin kaygıları giderilmedi. Sormaya devam etti:

“Yunan ordusu tarafından desteklenen bağımsız bir Yunan devleti kurmak için d’Annunzio and Zilagowski örnekleri açıkça taklit edilmekte. Eğer böyle bir durum olursa elimizin altındaki her türlü imkânı kullanarak Yunan hükümetine baskı yapacağımızı açıkça söyledik mi? Tatmin edici bir cevap verilmediğinden dolayı önerge vereceğim.”

Ona cevap verilmeden Mr. Malone Kenworthy’inin sorusunu tamamladı:

“Bağlaşıkların notaları Yunan Hükümetine gönderilmesinden bu yana Yunan ordusu İstanbul’a doğru ilerledi mi? Meclise bu konuda bilgi verilecek mi? Yunanlıların İstanbul’u işgal etmesi durumunda karşılaşılabilecek ciddi sonuçları dikkate alarak, Başbakan Yunanlıların İstanbul’u işgal etmesinin önüne geçileceği yönünde meclisi temin edecek mi?”

Başbakan bu soruları çok kısa cevapladı: “Hayır ilerlemediler. Evet, temin ederim.” (GREECE AND TURKEY HC Deb 03 August 1922 vol 157 cc1656-8).

Yunanlıların yaptıklarının sınırı yoktu. Onlara İngiliz desteğinin de sınırı olmadı. Anadolu’da kadınlara ve çocuklara karşı işlendiği iddia edilen katliamlar vardı. Durumu araştırmak için Milletler Cemiyeti nezdinde araştırma komisyonu kurulması önerildi. Hükümet adına konuşan Mr. Harmsworth’a göre katliam iddialarının farkındaydılar. Araştırma komisyonu meselesinin hükümet tarafından detaylıca düşünüldüğünü fakat uygulamanın mümkün görülmediğini açıkladı. Bununla beraber bu konu hükümetin en fazla ihtimam gösterdiği konu olduğunu ilave etti (NEAR EAST (ATROCITIES) HC Deb 04 August 1922 vol 157 c1914W). Tam da bu noktada sormak lazım: Acaba bu iddialar Yunanlılar lehine olsaydı o zaman da komisyon kurmak mümkün görülmeyecek miydi? En çok ihtimam gösterilen konuya karşı nasıl böyle tavır alınır?

Öte yandan Lord Lamington, “Times’da çıkan haberde Yunan hükümetinin Anadolu ile bağlarını koparmayacağı telgrafi doğru mu? Yunanlıların işgal ettiği yerlerde büyük endişe yayılmıyor mu? Yunanlılara bu ülkeden hükümet desteği ile finansal yardım yapılıyor mu? Yunan savaş gemilerine Boğaziçi’nden geçiş izni verilmesi tarafsızlık ihlali değil mi?” Bu eleştiriler çoğunlukla yaptıkları gibi net cevaplanmadan geçiştirildi (GREEKS IN ASIA MINOR HL Deb 01 August 1922 vol 51 cc1027-33).

4 Ağustos'ta 'Yakındoğu' konulu kapsamlı bir tartışma yapıldı. Başbakan önemli açıklamalar yaptı. Tartışma şöyle:

‘‘Binbaşı Kenworthy: Türkler, Yunanlılardan önce İngiliz silahlarıyla zayıf duruma düşürüldü. Silahsız, çaresiz bırakıldı. Başbakanın yalvarıyorum bu pazarı restore etsin. Belki büyük İslam dünyası ile fikirlerimizi tekrar uzlaştırsın.

Başbakan: Mr. Lloyd George, Sayın Kenworthy, Hükümetin gizlediği hiçbir politikası yok. Surtees'in o bölgeye artık barış getirilmesi gerektiği şeklindeki fikrine de katılıyorum. Zaten hükümetin de derdi bu. Çok önemli bir durum var. O da barışın adil ve dürüst olması ki bu da olmak üzere.

Kenworthy dost ülke Türkiye'nin hükümetimiz politikaları yüzünden küstürüldüğünü söylüyor. Sevgili ve değerli dostum bu ülkenin son zamandaki tarihini unutmuş görünüyor. 8 yıl önce Avrupa'nın merkez devletleriyle çok çetin bir savaşa girmiştik. Bu savaşta Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından Karadeniz'e ulaşmak bizim için hayatiydi. Bu dost ülke Çanakkale Boğazının kapılarını yüzümüze çarptı ki bizim ve Fransa'nın sürekli desteği olmasaydı Türk İmparatorluğu bu güne kadar hayatını devam ettiremezdi. Biz Türkiye'yi düşmanlarına karşı korumak için bir büyük savaş yaşadık. O savaştan önce onu ona saldıranlardan korumak için de defalarca müdahale ettik. Ta 1878'lere kadar bu ülkeyi o eski düşmanından korumak için ve felaketin önüne geçmek için ülkemiz tüm gücünü bu işe tasnif etti.

Türkiye bize ihanet etti. Yapılması gerekenin tam tersini yaptı. Savaşı uzattı. Hatta ve hatta şunu söyleyebilirim ki Rusya'nın yıkılışının hemen hemen tek sebebi Türkiye'dir. Ki bunu yapan da bir yüzyıl boyunca mali, diplomatik, askeri, bizim çocuklarımızın kanları, Fransız çocukların kanlarıyla desteklenen Türkiye'di.

Bir başka ilizyon ise İzmir'in Yunanistan'a tahsis edilmesini biz sağlamışız. Tamamen yalan. Bunu, içinde bizim de temsilcilerimizin bulunduğu Büyük Güç'lerden oluşan Komisyon yaptı. Biz hiçbir şekilde Komisyona müdahale etmedik. Komisyon, İzmir nüfus, tarih, ilgi bakımından Yunan ağırlıklı olduğu için oranın Yunanistan'a verilmesini tavsiye etti. Bu fikre tek katılmayan devlet ise İtalya'dır. O, oranın kendisine verilmesini istedi. Oranın Yunanistan'a bırakılma sebebi bu (NEAR EAST HC Deb 04 August 1922 vol 157 cc1986-2008).’’

Ayasofya, İstanbul'un işgal edildiği ilk günlerde gündeme gelmişti. Türklerin tarihi binayı bombalayacağı, havaya uçuracağı yönünde gazete haberleri ve iddialar gündeme atılmıştı. Müslüman dünyanın ve özellikle Hindistan'ın hassasiyetleri nazara alınarak bir süredir hiç konuşulmamıştı. Bu ayın hemen başında Sir Robert Newman tarafından tekrar gündeme taşındı: ‘‘Ayasofya'nın büyük tehdit altında olduğuna dair bilgi var. Orası korunamaz mı?’’ dedi. Artık İstanbul'a el koyamayacaklarını anlamış olmalı ki hükümet adına konuşan Mr. Harmsworth, ‘‘1921'de tehdit altında değildi. Türk yetkililer oranın önemi ve korunması hakkında çok hassastılar. Şu an acil bir şey yapılması gerekmiyor.’’ dedi (ST. SOPHIA, CONSTANTINOPLE HC Deb 02 August 1922 vol 157 c1425).

SONUÇ

İngiliz Hükümetince, başka milletler insan, Türkler ise bu milletleri her gördüğü ve yakaladığı ortamda ezecek veya yok edecek vahşi bir canavar olarak görülmüştür. Haliyle, Türkler'in en tabii insan hakları söz konusu olduğu durumlarda dahi hükümet yetkilileri ve bazı parlamenterlerce bu haklar önemsenmemiştir. Diğer milletlerin hakları ise tüm imkânlar seferber edilerek dikkatlere sunulmuş ve onlar için en kârlı sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda o kadar ileriye gidilmiştir ki, olmayan haklar bile tahsis edilip onlara verilmeye çalışılmıştır. Mesela İzmir'de Yunanlılar çoğunlukta, orası onların hakkı diyebilmişlerdir. Konuşmalar incelenince, Türk Milleti'ne mümkün olan en az toprak parçası verilmek istendiği ama başarısız olduğu görülmüştür.

Avam Kamarası, Ermeniler ile ilgili olayların çok yoğun bir şekilde gündeme taşındığı bir yer olmuştur. Onlarla ilgili pek çok olay gündeme taşınırken istisnasız hepsinde Ermeniler'in ne kadar acı çektiği, zulme uğradığı... dile getirilmiştir. Ermeniler için, 'hiçbir zaman olumsuz tavır sergilemediler' intibai oluşturmuşlardır. Onları, adeta melekler kadar suçsuz ve masum bir millet olarak takdim etmişlerdir. Ermeni meselesi İngiliz Parlamentosu ve medyasında, bu şekilde yer bulmuş ve o günden beri de bir uluslar arası sorun olarak sürdürülmektedir. Bir bakıma, Ermeni meselesinin doğduğu yer denebilir. Belki de, bugünün Ermeni diasporası, stratejilerini o günkü İngiliz Hükümeti ve medyasından öğrenmiştir. Çünkü günümüzde Ermeni diasporası, İngilizler'in konuyu gündeme getiriş tarzını taklit ederek Ermeni olaylarını gündeme taşımaktadır.

Avam Kamarası'nda, Mustafa Kemal Paşa 1921 yılına kadar bir çete lideri ile halk lideri arasında bir yere oturtuldu. Fransa ile yapılan anlaşmayla bir anda Mustafa Kemal Paşa'nın gücü anlaşıldı. Bir çete reisi olmanın çok ötesinde desteğe ve iktidara sahip olduğunu gördüler. Mustafa Kemal Paşa cephede kazandıkça, ona bakışları değişti. Zamanla kendisine saygı duymaya başladılar. Ona duyulan saygı ise Türk Milleti'ne duyulan saygı demektir.

Avam Kamarası zabıtları ile T.B.M.M. tutanakları kıyaslandığında her ikisinde de mecliste konuşulan her şeyin kayıt altına alındığı görülüyor. Her iki zabıtta da önce

konuşmacının ismi daha sonra yaptığı konuşma kayda alınmıyor. Fiziki görünüm olarak ise, kıyaslama yapmanın pek doğru olmadığı görüldü. Çünkü faydalanılan Avam Kamarası zabıtları sanal ortamda, T.B.M.M. Zabıt Cerideleri ise yazılı nüsha halindeydi.

Bu çalışmada, dört yıllık Türk Kurtuluş Savaşı süreci Avam Kamarası tutanakları temel alınarak işlenmiştir. Bu tutanaklarda, Anadolu insanının çektiği acılara hemen hemen hiç rastlanmamıştır. Türk Milleti, sorunsuz, dertsiz, huzur ve zenginlik içindeymiş gibi gösterilmiştir. Hatta ve hatta Türk Milleti için, elinde büyük bir sopayla önüne gelen milleti döven, ezen, zulmeden vahşi bir adam portresi çizilmiştir.

İncelenen dört yıllık dönemde, yürütmeye ilgili konulara milletvekillerinin çok sınırlı müdahil olabildiği görüldü. Milletvekilleri yasa çıkarırken mutlaka tam güce sahiptiler. Yalnız hükümet aldığı bir kararı milletvekillerine açıklamayabiliyordu. Onların hiç fikrini sormayabiliyordu. Hatta milletvekilleri ısrarla ne olup bittiğini anlamaya çalışmalarına rağmen kendilerine açıklama yapılmayabiliyordu. Milletvekilleri Türkiye ile yapılacak anlaşmadan çoğu zaman habersiz bırakıldılar. Sadece antlaşma hakkında değil, Türkiye’de Yunanlılar’ın ve Ermeniler’in yaptığı mezalimler hakkında da çok az bilgi edinebildiler. Buna rağmen Türkiye ile anlaşma yapıldığında bu antlaşmayı onaylayıp yürürlüğe koyacak olanlar yine onlardı. Bu şartlar altında karar vereceklerdi.

Kişisel kin ve nefretin devletlerin politikalarını ne kadar etkileyebildiği görüldü. İngiltere aynı İngiltere olmasına rağmen başbakanlık koltuğunda Lloyd George gibi bir Türk düşmanı yerine Türkler’i sevmek bir yana en azından Türkler’den nefret etmeyen biri olsaydı, Yunanlılar’ın Batı Anadolu’da yaşattığı acının belki de hiç yaşanmayabileceği anlaşıldı.

Demokrasi olarak nitelenen yeni anlayışın da aslında pek çok zaafının olduğu görüldü. Zira, Avam Kamarası’nda yaklaşık 700 milletvekili olmasına rağmen Türkiye’nin geleceği hakkında aslında etkin olarak sadece birkaç kişi karar veriyordu. Diğerleri bu birkaç kişinin aldığı kararları onaylamak zorunda kalıyordu demek yanlış bir sonuç olmaz.

Daha önceki çalışmalarda Türk Kurtuluş Savaşı incelenirken gerek duyulduğunda Avam Kamarası tutanaklarına değinilmiştir. O yüzden Avam Kamarası’nda Türkiye ile

ilgili yapılan birçok konuşma bu konudaki eserlerde kendilerine yer bulamamışlardır. Bu çalışmayla bu eksiği gidermeye küçük bir katkı sağlanmıştır. Ayrıca, Avam Kamarası'nda Türkiye hakkında görüş beyan eden milletvekilleri hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKŞİN, Sina (2004), **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, c.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- AKŞİN, Sina (2004), **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, c.II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- AY DENİZ, Sadiye (2006), “İngiltere ile Karşılaştırmalı Olarak Türkiye’de Parlamenter Sistemin İşleyişi ve Hükümet Sistemi Tartışmaları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c.8, sayı.3.
- CRİSS, Bilge (2008), **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**, İletişim Yayınları, İstanbul
- GENCER, Ali İhsan ve Sabahattin Özel (2005), **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul
- GÖZ, Ali Cem, **Temsili Demokrasinin Başat Öğelerinden Parlamentonun İngiltere’de Yasama Yetkisini Elde Etme Süreci (1200-1700)** Süleyman Demirel Üniversitesi,
- <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi14.pdf>, 04.07.2011
- <http://hansard.millbanksystems.com/>
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (1978), **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No:412, Ankara
- SELVİ, Haluk (2011), **Milli Mücadele’de İlk İşgaller İlk Direnişler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
- SONYEL, Salahi R. (1995a), **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye’deki Eylemleri**, Türk Tarih Kurumu, Akara
- SONYEL, Salahi R. (1995b), **Türk Kuruluş Savaşı ve Dış Politika I**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- TANSEL, Selahattin (1977), **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Cilt 1, İkinci Basılış, Milli Eğitim Basımevi, Ankara

TANSEL, Selahattin (1978), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt 3, Birinci Basılış,
Milli Eğitim Basımevi, Ankara

UZUN, Şentürk, **Büyük Britanya Yönetim Sistemi**,

http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/Dunyada_Kamu_yon/ingiltere.pdf,

04.07.2011

ZÜRCHER, Erik Jan (2008), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları,
İstanbul

EKLER

EK:1

TREATY WITH TURKEY

HC Deb 18 December 1919 vol 123 cc653-4

[§ 62. Captain ORMSBY-GORE](#)

asked the Prime Minister whether any further decisions were reached at the recent inter-Allied discussions in London with regard to the situation in Syria; whether the Allies agreed to the requests put to the French Government by His Highness the Emir Feisal; and whether he can make a statement regarding the international tension in Syria?

[§ THE PRIME MINISTER](#)

The situation in Syria is a part of the larger question of the future of Turkey, arrangements for the examination and settlement of which were discussed at the recent meetings in London. Conversations between the French Government and the Emir Feisal are proceeding in Paris, and have not yet reached a termination. I am happy to say that in consequence of these conversations and of the military arrangements between the British and French Governments, the tension in Syria has sensibly relaxed.

[§ Lord R. CECIL](#)

Has the right hon. Gentleman considered the possibility of concluding a Treaty with Turkey quite apart from what will ultimately happen to parts of the Turkish Empire which will no longer belong to them?

[§ THE PRIME MINISTER](#)

I am afraid that would be very difficult. The question of Asia Minor is a very difficult question. Then there is the question of Constantinople. There we have certainly experienced difficulty in coming to any conclusion in this most complicated problem.

[Back to QUESTIONS TO PRIME MINISTER](#)

[Forward to NATIONAL RELIEF FUND](#)

[Noticed a typo? | Report other issues | © UK Parliament](#)

EK:2

KING'S SPEECH

HC Deb 10 February 1920 vol 125 cc5-9

§ Mr. SPEAKER

I have to acquaint the House that this House has this day attended His Majesty in the House of Peers to hear His Majesty's Most Gracious Speech to both Houses of Parliament, in pursuance of His Majesty's Commands, and of which I have for greater accuracy obtained a copy.

§ My Lords, and Members of the House of Commons,

§ I am thankful that since I last addressed you the final ratifications of the Peace Treaty with Germany have been exchanged in Paris, and that the Hate of war with that country which has lasted for more than five years has been finally brought to an end. I have accordingly despatched to Berlin a representative to act as Chargé d' Affaires at that capital, and I am about to receive a German representative at My Court of St. James's.

§ I intend shortly to accord My ratification to the Treaties for Peace which have been signed with Austria and Bulgaria, and proposals Will be laid before you for giving effect to these Treaties.

§ I trust that it will be possible to conclude peace both with Hungary and Turkey at an early date. The negotiations concerning the Turkish peace which have already commenced are being pressed forward with all possible speed.

§ A number of Meetings between my Ministers and representatives of the Great Associated Powers have recently taken place in London and Paris and have confirmed the excellent relations which exist with all our Allies. I earnestly trust that, as the result of these meetings, a settlement of the long-continued Adriatic dispute will shortly be reached. In order, however, to assure the full blessings of peace and prosperity to Europe, it is essential that not only peace but normal conditions of economic life should be restored in Eastern Europe and in Russia. So long as these vast regions withhold their full contribution to the stock of commodities available for general consumption, the cost of living can hardly be reduced nor general prosperity restored to the world.

§ I have had great pleasure in assenting to the proposal that the Prince of Wales should visit Australia and New Zealand and, should take the opportunity on his return voyage of seeing some of My West Indian possessions. He will, I feel confident, receive a cordial welcome everywhere both from old comrades in arms and from all classes of the community.

§ Members of the House of Commons,

§ The estimates for the service in the coining year will be laid before you in due course.

§ My Lords, and Members of the House of Commons,

§ The war has shaken to its foundations the economy of the national life, and the transition from war to peace has presented problems of unprecedented difficulty. I believe that Our country and the Empire are making rapid strides towards stability and prosperity. The price of foodstuffs and other necessary commodities is causing anxiety to all the peoples of the world, but I am glad to say that prices in these islands are appreciably lower than they are elsewhere. This fact and the condition of trade with the outside world, especially of the export trade, serve to show that My people are proving no less successful in dealing with the troubles which war has left behind it than they were in enduring the war itself.

§ If, however, we are to insure lasting progress, prosperity and social peace, all classes must continue to throw themselves into the work of reconstruction with goodwill for others, with energy, and with patience, and legislation providing for large and far-reaching measures of reform must be passed into law.

§ The condition of Ireland causes Me grave concern, but a Hill will immediately be laid before you to give effect to the proposals for the better government of that country which were outlined at the end of the last Session. A Hill to make further provision for education in Ireland will also be submitted to you. The absence of facilities for education for a considerable part of the child population in certain districts makes the question one of urgency, but care will be taken to make the measure compatible with the Home Rule Bill.

§ It is imperative that the difficult problems which have arisen in connection with the coal-mining industry should be settled on an enduring basis. These problems will demand your anxious and early attention. In addition to an emergency measure to adjust the financial arrangements of the collieries to meet the abnormal economic conditions at present prevailing in the industry, you will be asked to consider proposals for the acquisition of coal royalties by the State, for the improvement of conditions in mining areas, and for the future ordering of the industry in the best interests of the community as a whole.

§ Experience during the war showed clearly the injurious effects upon national efficiency of the excessive consumption of strong drink and the amelioration both in health and efficiency which followed appropriate measures of regulation and control. A Bill will accordingly be presented to you providing for the development of a suitable system for the peace-time regulation of the sale and supply of alcoholic liquor.

§ Despite the increase of agricultural production during the war, the population of these islands is still dangerously dependent upon the supplies of food from Overseas, and the financial burden of purchasing such supplies in foreign markets against an adverse rate of exchange is very great. Uneasiness has also been caused by the unprecedented sale of landed property since the war. Measures will accordingly be proposed to mitigate any hardship which this operation may cause to the occupier, and to stimulate and develop the production of essential foodstuffs within the United Kingdom. A Bill will also be introduced to encourage and develop the Fishing Industry.

[§](#) A Bill will also be submitted to you for the after-war organisation of the regular and territorial armies and for regulating the navigation of the air.

[§](#) Among other important Bills which you will be invited to pass are measures dealing with Insurance against Unemployment, the regulation of hours of employment, and the establishment of a minimum rate of wage, and with the amendment of the Health Insurance Acts. Bills will also be introduced providing against the injury to national industries from dumping and for the creation of an adequate supply of cheap electrical and water power.

[§](#) Proposals will also be laid before you during the present Session dealing with the Reform of the Second Chamber, and it is hoped that time will permit of their being passed into law.

[§](#) And I pray that Almighty God may bestow His blessing upon your deliberations.

[Back to AGRICULTURE](#)

[Forward to DEBATE ON THE ADDRESS](#)

[Noticed a typo? | Report other issues | © UK Parliament](#)

EK:3

TURKISH NATIONALIST GOVERNMENT (AGREEMENTS)

HC Deb 20 April 1921 vol 140 cc1845-6

§ 2. *Mr. KENYON*

asked the Undersecretary of State for Foreign Affairs whether he is in possession of the terms of the agreement between the Turkish Nationalist Government and France and Italy, respectively; and, if so, whether he will publish these agreements?

Mr. HARMSWORTH

His Majesty's Government are aware of the terms of these agreements and are in communication with the French and Italian Governments on the subject. The question of their publication is one for the French and Italian Governments to decide.

§ *Colonel WEDGWOOD*

Were we informed by the French and Italian Governments of these agreements before they were come to or after?

Mr. HARMSWORTH

I would rather not answer any question on the subject without notice.

§ *Colonel WEDGWOOD*

Are we entitled in this country also to come to an arrangement with the Turkish Nationalists without consulting our Allies?

Mr. HARMSWORTH

Perhaps the hon. and gallant Gentleman will permit me not to pursue the topic at the present moment.

§ 4. *Mr. A. WILLIAMS*

asked the Undersecretary of State for Foreign Affairs whether the Foreign Office has yet received the terms of the agreement between France and the Kemalist Turks with regard to Cilicia and Northern Syria; and if he can say what those terms are, particularly with regard to the protection of the subject races?

Mr. HARMSWORTH

His Majesty's Government are aware of the terms of this agreement and are in communication with the French Government on the subject. I would prefer, therefore, not to make any further statement on the subject at this stage.

Sir J. D. REES

Does the hon. Gentleman treat this subject on the basis that the French are less likely to protect subject races than ourselves?

Mr. HARMSWORTH

No, I certainly do not.

Back to PASSPORTS AND VISAS.

Noticed a typo? | Report other issues | © UK Parliament

EK:4

ASIA MINOR

HC Deb 13 July 1922 vol 156 cc1444-5

§ 29. *Lieut.-Commander KENWORTHY*

asked the Prime Minister if he is aware of the injury to British trade that is being caused by the continuance of military and naval warfare in Asia Minor and the coasts thereof; whether any progress towards agreement was made during his discussions with Signor Schanzer on the question of Greece and Turkey in London last week; whether he can make any statement on the subject; and whether the question of offering Cyprus to Greece in exchange for Smyrna has been considered by His Majesty's Government?

§ *The PRIME MINISTER*

The answer to the first part of the question is in the affirmative and to the third and fourth parts in the negative. As regards the second part, the exchange of views with the Italian Minister for Foreign Affairs was undoubtedly favourable to the prospects of agreement.

§ *Lieut.-Commander KENWORTHY*

What is being done now in reference to bringing about peace between these belligerents? Are we taking any steps to call a fresh conference, or what are we doing?

§ *The PRIME MINISTER*

That question has been repeatedly answered by the hon. Gentleman the Under-Secretary for Foreign Affairs.

§ *Mr. ORMSBY-GORE*

Has the statement in the "Times" this morning, that it is proposed to hold a conference actually in Turkey on this question, any truth in it?

§ *The PRIME MINISTER*

I have not seen it.

§ *Sir C. YATE*

Is there any question of offering Cyprus to Greece?

§ *The PRIME MINISTER*

No.

[Back to GERMAN REPARATION](#)

[Noticed a typo? | Report other issues](#) | © UK Parliament

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Bursa'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini bu kentte yaptı. Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1999'da mezun oldu. Ekim 1999'da Milli Eğitim Bakanlığında İngilizce Öğretmeni olarak göreve başladı. Halen bu görevine devam etmektedir.